

- The Dispersion of the Syriac-Orthodox Throughout the World in the Diaspora

Thema's

- In vrede samenleven
Teksten symposia 22 maart 2019 e.a.
- Oekraïne
Katalysator van kerkelijke en politieke spanningen





Foto cover:

graf p. Frans van der Lugt sj. te Homs

© Geert van Dartel

Meld mij aan voor de Nieuwsbrief van Perspectief

Perspectief is een uitgave van de
Katholieke Vereniging voor Oecumene
www.oecumene.nl



Redactioneel.....	1
-------------------	---

The Dispersion of the Syriac-Orthodox Throughout the World in the Diaspora:	4
--	---

Mor Polycarpus Augin Aydin PhD

1. The Syriac Orthodox Church and tradition.....	4
2. Challenges & Opportunities	10
3. Pluralism	11
4. Secularism	11
5. Assimilation and Identity Problem.....	12
6. Preserving the Syriac Language and Aramaic Heritage	13
7. Adaptation of the Liturgy into modern language and Setting	13
8. Better Education and Brighter Future.....	15
9. Religious and Political Freedom	16
10. Link to the World at Large	16
11. Strengthening the Syriac Community Overseas	17
12. Conclusion	18

Thema

In vrede samenleven

In vrede samenleven, kan dat?	21
-------------------------------------	----

Yosé Höhne Sparborth

1. De actualiteit.....	21
2. Een mailtje uit El-Salvador	22
3. "Wij zijn niet Charlie"	23
4. Gemengde samenleving	23

In vrede samenleven volgens Mar Musa	26
--	----

Pater Jens Petzold

1. Paolo Dall' Oglia en Mar Musa	26
2. Onderling vertrouwen.....	26
3. Huis van ontmoeting.....	28
4. Pater Jihad	28

5. Een moskee?	29
6. Emoties.....	30
7. Vragen n.a.v. de lezing.....	31

Inzet van Moslims in Nederland voor interreligieuze dialoog en verdraagzaamheid33

Drs. Rasit Bal

1. Een gesprek.....	33
2. Achterhaalde verhoudingen.....	34
3. Ten dienste van de gehele samenleving	35
4. Moslim in deze werkelijkheid.....	35
5. Nieuwe menselijke ervaring	36
6. Perspectiefwisselingen.....	37

De Abrahamitische religies en de christelijke aanwezigheid in Arabische landen39

Prof. dr. Marcel Poorthuis.

1. Dienstbaar als christen aanwezig in Arabische landen.....	39
2. Abrahamitische oecumene	39
3. Noodzaak van het leren	40
4. Respect voor het anders-zijn van de andere religie.....	41
5. Syrië.....	43
6. Fundamentalisme.....	45
7. Dialoog in Oost en West.....	45

Syrië: spiegel van menselijkheid47

Mgr. dr. Antoine Audo sj

1. Inleiding.....	47
2. Het geweld van de oorlog en de gevolgen na acht jaar van strijd	48
3. Van geweld naar hoop, de enige weg: liefde.....	51
4. De toekomst van het land en de christenen in Syrië	54
5. De gevolgen van oorlog voor families.....	56

"En avant pas arrêter!" (Doorgaan, niet stoppen)58

Drs. Geert van Dartel

1.	Doel van de reis	58
2.	Herdenking van p. Frans van der Lugt sj. in Homs	60
3.	Projecten.....	62
	3.1 Caritas Damascus	
	3.2 Caritas Aleppo	
	3.3 Zusters van Besançon	
	3.4 Chaldeeus-katholieke Kerk	
4.	Voortgang.....	71

Thema

Oekraïne - katalysator van kerkelijke en politieke spanningen

Tussen nationalisme en oecumenisch idealisme73

Prof. dr. Alfons Brüning

1.	Autocefalie voor de Orthodoxe Kerk van Oekraïne.....	73
2.	Oekraïense Kerk- patriarchaat van Moskou.....	74
3.	Oecumenisch patriarchaat	75
4.	Scheiding tussen kerk en staat kwetsbaar.....	75
5.	Nieuw hoofd van de Kerk.....	76
6.	Nieuwe kerkorde.....	77
7.	'Kerk van Kiev'	79
8.	Hervormingen en uitdagingen.....	79

De Orthodoxe Kerk moet haar Byzantijnse erfenis herzien82

Drs. Paul Baars

1.	Kerk en staat	82
2.	Autocefaal.....	83
3.	Canonieke territoria	83
4.	Oekraïne	84
5.	De status van de gelovigen	86
6.	Vrijheid	87
7.	Funest	87
8.	Byzantijnse erfenis.....	88

De verdeeldheid binnen de Orthodoxe kerk raakt ook Nederland90

Drs. Paul Baars

1.	Conflict Constantinopel-Moskou over Oekraïne	90
2.	Geschiedenis	91
3.	Regionale Orthodoxe bisschoppenconferenties.....	92
4.	Terug naar vóór 2009.....	92
5.	Diaspora.....	93
6.	Nieuwe parochies	93
7.	Orthodoxe verdeeldheid.....	94

MH17 – the Ukrainian Context.....97

Prof. dr. Cyril Hovorun

1.	Independence.....	97
2.	Maidan	98
3.	Russian propaganda	99
4.	Authoritarianism vs Revolution of dignity	100
5.	Annexation of Crimea	101
6.	Negotiations and hybrid war	102
7.	Military operations and casualties	104
8.	MH17	106
9.	Who is to blame?	107
10.	Orthodoxy.....	108
11.	Propaganda war	109

Politieke orthodoxieën..... 113

Drs. Geert van Dartel

1.	Secularisme, civiele religie, politieke religie.....	114
2.	Antisemitisme en nationalisme	114

Personalialia 116

Colofon 118

Redactioneel

In dit nummer van *Perspectief* komen twee grote thema's aan bod: de interreligieuze verhoudingen en de situatie van christenen in Syrië en Irak én de complexe kerkelijke en politieke verwickelingen rond Oekraïne. We openen dit nummer echter met een bijzondere bijdrage van Mor Polycarpus, de Syrisch-orthodoxe aartsbisschop van Nederland. Op een symposium van het Instituut voor Oosters Christendom gaf hij onlangs zijn visie op de uitdagingen en kansen van de over de wereld verstrooide Syrisch-orthodoxe gemeenschappen. De beschouwing van Mor Polycarpus is een uiting van hoop en vertrouwen in de toekomst van de Syrisch-orthodoxe en wellicht ook richting wijzend voor andere orthodoxe kerken en tradities.

Op 22 maart 2019 organiseerde de Katholieke Vereniging voor Oecumene samen met andere organisaties in de Janskerk in Utrecht het symposium "In vrede samenleven. Kan dat?" We zijn blij dat we nu al de teksten van dit symposium kunnen aanbieden, bovendien aangevuld met andere bijdragen die bij dit thema passen.

Yosé Höhne Sparborth leidt in haar bijdrage de thematiek van het symposium tegen de achtergrond van de actualiteit, de aanslag in Christchurch, (Nieuw-Zeeland) en in de tram in Utrecht. Jens Petzold vertelt hoe Paolo Dall'Oglio sj de intensieve dialoog met de islam begon in het klooster Mar Musa en hoe dit met name wordt voortgezet in het kloostertje te Sulaymaniyah in Noord-Irak. In zijn lezing met de titel 'Inzet van moslims in Nederland voor interreligieuze dialoog en verdraagzaamheid' schetst Rasit Bal een ontwikkeling waarbij moslims steeds meer kunnen evolueren naar een identiteit als moslim die open staat naar andere groeperingen. De nieuwe ervaringen die moslims in Europa opdoen met andere godsdiensten, bieden een uitweg voor moslims in het Midden-Oosten. In 'De Abrahamitische religies en de christelijke aanwezigheid in Arabische landen' verkent Marcel Poorthuis de Abrahamitische oecumene en begrippen als gastvrijheid en multiple religious

belonging. Hij gaat ook in op het belang van de aanwezigheid van christenen in het Midden-Oosten en op het belang van de solidariteit van de kerk in het Westen met de midden-oosterse christenen.

In aansluiting op de teksten van het symposium brengen we twee teksten over Syrië. 'Syrië: spiegel van menselijkheid' is de titel van de lezing die Mgr. Antoine Audo sj op 22 februari hield bij Sant'Egidio in Amsterdam. Hij schetst een beeld van de verschrikkingen waar Syrië in acht jaar oorlog doorheen is gegaan en stelt dat alleen in de liefde een weg naar de toekomst te vinden is. Geert van Dartel was begin april 2019 in Syrië. Hij was bij de dienst ter nagedachtenis van p. Frans van der Lugt sj, die vijf jaar geleden in Homs vermoord werd en bezocht contacten en projecten die door de Katholieke Vereniging voor Oecumene worden gesteund. Zijn reisverslag sluit goed aan op de lezing van Mgr. Antoine Audo sj.

Het tweede grote onderwerp dat we in dit nummer aansnijden zijn kerkelijke en politieke verwickelingen rond Oekraïne. We brengen enkele artikelen die betrekking hebben op de spanningen in de orthodoxie over de autocefalie van de Oekraïens orthodoxe Kerk, een bijdrage over de impact op Oekraïne van het neerhalen van de MH17 en een boekbespreking.

In zijn artikel 'Tussen nationalisme en oecumenisch idealisme. De gestalte van de Orthodoxe Kerk van Oekraïne' onderzoekt Alfons Brüning hoe de nieuwe Orthodoxe Kerk van Oekraïne de uitdagingen en verleidingen die op haar afkomen kan aangaan respectievelijk weerstaan. In 'De Orthodoxe Kerk moet haar Byzantijnse erfenis herzien' pleit Paul Baars ervoor dat de Orthodoxe Kerken afstand nemen van het onverkort vasthouden aan het verleden in het algemeen en het *Byzantijnse* verleden in het bijzonder. "Wil de Orthodoxe Kerk overleven, dan moet ze haar Byzantijnse erfenis op een aantal punten herzien. Het gaat dan met name om het idee van de symfonie tussen kerk en staat, om de afspraken over de canonieke territoria en om het kerkbeeld dat daarachter zit. Zo niet, dan dreigt ze aan interne verdeeldheid en ontkerkelijking ten onder te gaan." Paul Baars laat in een volgend artikel, met de titel 'De verdeeldheid binnen de Orthodoxe kerk raakt ook Nederland', zien hoe de orthodoxe internationale verwickelingen hun invloed hebben op de verschillende orthodoxe kerken op lokaal niveau in ons land. Cyril Hovorun schetst de ontwikkelingen in het roerige Oekraïne voornamelijk sinds de Maidanrevolutie in de winter

van 2013-'14, met daarbinnen de tragedie met de MH17 in juli 2014 en met ruime aandacht voor de posities van de kerken bij dit alles. Geert van Dartel bespreekt, tenslotte, Cyril Hovorun's boek *Political Orthodoxies. The Unorthodoxies of the Church Coerced*. Hovorun beschrijft de politieke rol van de lokale orthodoxe kerken in Griekenland, Roemenië en Rusland en gaat in op opvattingen zoals antimodernisme, monarchisme en conservatisme. "Het boek is een *wake-up call* voor de orthodoxie in Europa die om Kerk te zijn, beter op afstand kan blijven van de politieke macht", zo besluit Van Dartel.

Drs. Geert van Dartel
hoofdredacteur



Drs. Leo van Leijsen
redacteur



The Dispersion of the Syriac-Orthodox Throughout the World in the Diaspora: Challenges and Opportunities

Mor Polycarpus Augin Aydin PhD



In the course of the last seventy years or so there has been a truly remarkable growth of interest in the Christian East. And the recent political events in the Middle East have brought Oriental Christianity to the global attention. In the course of my talk today, I shall give a brief account of the Syriac Orthodox Church and tradition, and then consider the contemporary situation of the Syriac Orthodox Church in the Western Diaspora by looking at the challenges facing the Church and the opportunities and new possibilities available to her.

1. The Syriac Orthodox Church and tradition

“The Syriac churches are among the most intriguing and fascinating sections of eastern churches” says Prof. Heleen Murre-van den Berg of the Institute of Eastern Christian Studies at Radboud University, The Netherlands. In the rich heritage of the Syriac churches there is to be found not only Mesopotamian, but also Jewish and Greek, Roman and Persian, western and eastern elements. This diversity and multiplicity of sources forged a number of different churches, each with its distinctive features. The Syriac-speaking churches are those which trace back their origin to the apostolic times, and attach themselves to two important centers such as Antioch and Edessa in the East. The former being the city where the followers of Christ were called Christians for the first time, and the latter is considered the birthplace of Syriac culture and Christianity. The Syriac Christian communities are to be found in the region now covered by Syria, the Holy Land, Lebanon, Turkey, Iraq and Iran. There are two branches within the Syriac Church, namely, the Eastern and Western. The West-Syrian tradition covers the Syriac Orthodox Church of Antioch and

its Catholic counterpart the Syriac Catholic, and the Maronite Church. The East Syrian tradition, however, includes the Church of the East and its Catholic counterpart the Chaldean Church. The members of these churches, while having their homelands in the Middle East and in Kerala, India, today they are spread all over the world, with sizeable Diaspora communities in Europe, Australia, New Zealand, and the Americas. In India, besides the archdioceses of the Syriac Orthodox Church and of the Church of the East, the Syro-Malabar and the Syro-Malankara churches are to be found, the former follows the East-Syriac tradition and the latter the West-Syriac tradition.

The Syriac Church tradition has certain characteristics which are not found in the other two major Christian traditions, namely, the Greek East and the Latin West. The significance of the Syriac Orient in contrast with the Greek East and the Latin West is to be found in its Semitic language, culture and background. That is to say, the Syriac tradition is rooted in the biblical/Semitic world out of which the Bible and the three monotheistic religions, namely, Judaism, Christianity and Islam sprang. The Syriac language, the local Aramaic dialect of Edessa which is employed in the liturgy today is not all that different from the Galilean Aramaic which Christ himself would have spoken. The symbols and thought patterns are very much rooted in the Semitic culture and the world of the Bible. Furthermore, the poetic nature of the Syriac theology and liturgy as expressed by the Church Fathers such as Ephrem the Syrian, dubbed the 'Harp of the Holy Spirit', Jacob of Sarug, the most prolific Syriac poet after Ephrem, and the other theologian-poets who employed poetry rather than prose as a vehicle for their theology and the commentary of the Bible. For them, poetry was a better vehicle to better express the mystery of God and faith since poetry unlike prose goes beyond 'definitions', that is to say the borders to the word and thought. The other significant feature is to be found in the wealth of ascetic and monastic literature produced by prominent figures such as John of Apamea and Isaac of Nineveh to name but two. The latter, who was native of Qatar and became a bishop of Nineveh (modern day Mosul in Iraq) in the mid-seventh century, had influence beyond his native region as far as Tokyo in Japan. His writings inspired famous writers such as Dostoyevsky, and inspired the revival of the Coptic monasticism in the 19th century. Furthermore, the Syriac writings of Isaac which are now available in other Semitic, as well as Greek and most of the modern European languages, including Russian and even Japanese circulate in monastic

centers and beyond forming the second place after the Bible in many monastic circles on Mount Athos and elsewhere.

Having talked about the Syriac Orient and its wider significance, now I would like to move to the contemporary situation of the Syriac Orthodox Church in the Western Diaspora. But first, allow me to say a word or two about the catholicity, that is to say, the universality of the Church since the Christian faith transcends geographical borders, and every national, ethnic and language group.

In the Nicene-Constantinopolitan Creed we profess the Church to be one, holy, catholic (that is to say universal), and apostolic. These four characteristics, inseparably linked with each other, indicate essential features of the Church and her mission. Here, I shall focus on the universality aspect of the Church. As human beings, it is often desirable to have conversations across borders, to be in dialogue with those who are different from us. Christians have engaged in this from the Church's earliest days, both in missionary activity and in the defense of Christianity against its critics, from which the long and distinguished tradition of apologetics developed. One of the earliest Christian apologies is an anonymous second-century work known as the *Epistle to Diognetus*. In the *Epistle*, the author describes for Diognetus the relationship between Christians and the larger, non-Christian world:

Christians cannot be distinguished from the rest of the human race by country or language or customs. They do not live in cities of their own; they do not use a peculiar form of speech; they do not follow an eccentric manner of life.... Yet, although they live in Greek and barbarian cities alike...and follow the customs of the country in clothing and food and other matters of daily living, at the same time they give proof of the remarkable and admittedly extraordinary constitution of their own commonwealth. They live in their own countries, but only as aliens. They have a share in everything as citizens, and endure everything as foreigners. Every foreign land is their fatherland, and yet for them every fatherland is a foreign land. They marry, like everyone else, and they beget children, but they do not cast out their offspring. They share their board with each other, but not their marriage bed. It is true that they are "in the flesh," but they do not live "according to the flesh." They busy themselves on earth, but their citizenship is in heaven. They obey the

established laws, but in their own lives they go far beyond what the laws require. They love all of humankind, and by all of humankind are persecuted.... They are reviled, and yet they bless.... (5.1–15)

In her article “The Cosmopolitan Church: Voices from the Tradition”, Angela Russell Christman commenting on this relevant passage says:

This description of the Church is remarkable. Christians are spread throughout the entire known world and span every national, ethnic, and linguistic group. Like all human beings, they live in particular places, but they don’t count themselves as citizens of their homeland. The *Epistle to Diognetus* says: “Every foreign land is their fatherland, and yet for them every fatherland is a foreign land.” Christians recognize every land as home, but at the same time, no land is home, because their true commonwealth is with God.

In particular, the persecution of the Middle Eastern Christians in the late 19th and the early 20th centuries forced many of the survivors to take refuge in the Western world, especially, in the North and South Americas. The ongoing persecution of the Oriental Christians in the Middle East and North Africa has also led many of them to seek asylum in Western European countries such as Sweden, Germany, the Benelux, France and Switzerland. The emigration of large scale people from the Middle East and Africa to Europe has changed the landscape and the cultural identity of Europe. Thus, on 23rd November 2004, the Council of Europe’s Standing Committee on Culture, Science and Education reported about the existence of the Diaspora cultures saying:

Diaspora cultures exist as a result of the dispersion of communities throughout the world; this dispersion is often forced or has historical reasons. Diaspora communities represent and maintain a culture different from those of the countries within which they are located, often retaining strong ties with their country and culture of origin (real or perceived) and with other communities of the same origin in order to preserve that culture. This is an essentially cultural phenomenon and is not necessarily linked to migration.

The report goes further to make the following observation:

Some Diaspora cultures, which have clear origins and are the result of enforced dispersions, are well documented, for example the Armenian, Greek, Irish, Italian and the Jewish

Diasporas and, more recently, the Balkan Diasporas. However, the majority of countries throughout the world, and therefore most Council of Europe member states, in fact recognize their own Diaspora culture. In addition, whilst some Diaspora cultures are relatively unknown, the majority of member states are “host” to a great number of different Diaspora cultures.

Having said this, now I would like to shed some light on the cultural and ecclesiastical relations between East and West which go back to the early 1500s. Since this is important for the future growth and development of Syriac and Oriental studies in Europe as well as the support of the Oriental and Eastern Orthodox Christians here in Europe. One particular example is the visit of the Syrian Orthodox monk-priest Mushe of Sawro (near Mardin) in Mesopotamia to Rome. Mushe was commissioned by the Syrian-Orthodox Patriarch 'Abdallah I (1521-1557) to print the Syriac New Testament. He arrived in Rome sometime before 1549 and had an audience with Pope Paul III (1534-1549). During his stay in Rome, Mushe learned Latin and some Italian, and at the same time taught Syriac to two students named Andreas Masius and Johann Albrecht Widmanstetter. He also (among other things) composed a Syriac translation of the Roman Mass. Soon after his arrival in Rome, Mushe begun researching how to set up a Syriac press to print the Syriac New Testament, a project which led him eventually to Germany and brought him into contact with Guillaume Postel, a French humanist and Widmanstetter, who had received a manuscript of Syriac New Testament with instructions about the Syriac language from Teseo Ambrogio (1469-1540) the first European to learn Syriac. Widmanstetter later studied Syriac under a Maronite bishop named Simeon, and in 1533 he managed to transcribe a manuscript of the Syriac New Testament from the library of Tolomei at Siena. Thus, he had a similar interest to that of Mushe in having the Syriac New Testament printed. Finally, Widmanstetter took Mushe with him to Vienna and managed to secure funding from Emperor Ferdinand for the Syriac New Testament which was printed at Vienna in 1555.

Another relevant example is that of the Syrian Orthodox Patriarch Ignatius of Taybutheh d-Aloho (ca.1515? – ca.1587?) who was knowledgeable in medicine, mathematics as well as philosophy and art. Because of his knowledge in medicine he became the confidant of the local Muslim ruler in Diyarbakir (in modern day Turkey). The local Muslims officers at court accused the governor of listening too much to the Patriarch and they wished to

execute the Patriarch. However, the Patriarch abdicated and then escaped in disguise to the West. He arrived in Rome carrying with him a collection of scientific and other books of which six were printed by the Medicis in Italy. Patriarch Ignatius had an audience with Pope Gregory on January 30, 1578. He was invited to join the papal commission on calendar reform and wrote an extensive criticism of the *Compendium*, the reform proposal which was sent by Pope Gregory to all Catholic princes.

Moving from the Middle Ages to the modern times we see that despite significant migration waves, until the early twenty-first century the majority of Syriac Christians (apart from those in India) lived in the Middle East. Of the Syrian Orthodox, about two-thirds lived in the Middle East and one third in Europe and the Americas. With the current dramatic change taking place in the Middle East, and thanks to the reception of large number of faithful into the Syriac Church from Central Americas it is now possible to say that there are more Syriac Orthodox people living in the West than in the Middle East.

The Syrian Orthodox communities in Europe, most of which were formed in the 1970s and 1980s, for the most part consist of the Syrian Orthodox from Tur 'Abdin in southeast Anatolia, Turkey. This is followed by people from Syria, Lebanon and Iraq. The Mor Ephrem Monastery in Glane, The Netherlands had developed into their European center. Close to the German border, its extensive cemetery has become a popular site for the burials of Syrian Orthodox believers from both countries, while its press, the Bar 'Ebroyo press, caters for the needs of the scholars, clergy and the faithful. Two other monasteries, namely Mor Jacob of Sarug in Germany, Mor Augin in Switzerland, (and plans for acquiring one in Sweden, hopefully, this year) add to the spiritual liveliness of these Diaspora communities in Europe, which consist of around 250,000 people.

Christian emigration, from the Middle East, the birth place of Christianity, led to the establishment and growth of Oriental Christians in the West. Oriental Christians are companions to their Western brothers and sisters in the Western Hemisphere. Furthermore, the recent political events in the Middle have brought Oriental Christianity to global attention.

2. Challenges & Opportunities

It is true that large-scale emigration from the traditional homeland in the Middle East to the West has brought problems and challenges to the Syriac community. It has, nevertheless, led to greater awareness among other Christian Churches both of their existence and of the richness of their theological, spiritual and intellectual tradition. While the challenges that face the Syriac community at the beginning of the millennium are numerous and formidable, new opportunities are nevertheless also present. Here, I shall first identify what these challenges and opportunities are and then say a few words about each one of them.

Before dealing with the current situation, a word or two about the first Syriac comers to North America is in order. I use the American model, since it is older and thus may offer us some good examples to compare with. The first comers to America, being molded in the centuries-long Orthodox faith and tradition, held to their faith strongly as a source of spiritual strength as well as a sign of identity and security. Language within the community was not a problem, and values were shared in common. The first generation maintained very strong ties with their brothers and sisters in the homeland. However, like other immigrant nationalities, the first Syrian Orthodox families faced practical problems of language, mentality and cultural differences with Americans. As the Very Rev. John Meno, the pastor of St. Mark's Syrian Orthodox Cathedral, has noted: "The children and grandchildren of this first generation of the Syrian Orthodox were to find themselves in the reversed role regarding later immigrant faithful from overseas."¹

The children of the first generation had managed to keep some of their linguistic, cultural and religious heritage without being totally assimilated into the American culture. The generation of grandchildren, on the other hand, lost much of their linguistic and cultural heritage and became assimilated into the American melting pot, as it were. Many, through inter -and mixed- marriages, having very little or no knowledge about their faith and tradition, have been lost to the Church and the faith of their forefathers.

Having said this, I shall now look at some of the challenges that face the Syriac community in North America and Europe today.

3. Pluralism

The Syriac Orthodox Church, to a large extent, is still an immigrant church. In the homeland, living in a dominant Muslim society and state as a *millet*, it was much easier to keep the faith and preserve one's identity. However, in a pluralistic society such as that of America and Europe, at times it is hard for the small, yet growing, Syriac community to maintain and preserve its faith and identity. This poses a real challenge for the parents and especially the leaders of the community. It is important not to repeat the same mistakes of the past; in this regard, one should learn from the success and achievements of other Orthodox communities in the Western countries. Fellowship and solidarity with other Orthodox communities as well as other Western Christians is integral for the preservation of the Orthodox faith while maintaining at best some Syriac identity. What matters and is more essential, however, is the Orthodox faith, and not so much the ethnic or national identity of oneself.

4. Secularism

The word secular is defined differently by different people and may be viewed as something positive or negative, largely depending on the culture, political state or background one comes from. For instance, a Christian who comes from a minority group in a dominant Muslim society, such as Turkey, or a dominant Hindu society, such as India, may view secularism as something good and positive, because this state of affairs works for their benefit. In a secular country, due to a separation between state and religion, people, to a varying degree, are free to live their faith and express their religious convictions. On the other hand, for a Christian who comes from a traditional Orthodox country like Greece or Romania, secularism may be seen as something negative and in opposition to the Church. In the case of the Syriac community in North America and Western Europe, secularism has a more negative connotation than a positive one. While it is true that we should be grateful to God that we live in a country like America, where we are free to worship and maintain our faith in the way we want, nevertheless secularism poses for us a real challenge and difficulty. This is because secularism is removing the Church from being at the center of people's life, leaving it to play a lesser role in the life of the community. Furthermore, this

burdens and places more responsibility on the shoulders of the parents and the clergy to direct the faithful in the right way, the way of God. But in the secular state of America or Europe today, usually the tide is against the Church. ...

Bring in the example of the so-called Böckenförde-paradoxon or Böckenförde-dictum: "The liberal secular state lives on premises that it cannot itself guarantee. On the one hand, it can subsist only if the freedom it consents to its citizens is regulated from within, inside the moral substance of individuals and of a homogeneous society. On the other hand, it is not able to guarantee these forces of inner regulation by itself without renouncing its liberalism." [Ernst-Wolfgang Böckenförde, *Staat, Gesellschaft, Freiheit*, Frankfurt, 1976, p. 60.]

5. Assimilation and Identity Problem

Back in the homeland, generally there is no dichotomy between the religious and national identity of the person. Furthermore, national identity is a Western concept that emerged with the French Revolution and until recently was a foreign notion to Middle Easterners. In other words, it was the faith and the religious aspect that largely determined the identity of the person and not the ethnic background. For example, if a member of the Syrian Orthodox community converted to Islam, s/he would no longer be considered a Syriac, but a "gentile" and vice versa.

As has been stated above, the first and to a greater degree the second generation of the Syriac faithful immigrants to America became Americanized and have been lost to the Church and the faith of their forefathers. This was because the Church was not in a position to address their needs and meet some of their challenges in the New World. Here, for the sake of convenience, one has to make a distinction between the spiritual identity and ethnic or cultural identity of the person. The church may have gone wrong because she emphasized preserving the cultural identity over the spiritual one and consequently lost most of her faithful. From a Christian perspective, there is nothing wrong with becoming Americanized or Europeanized, but it is certainly lamentable for a person to lose his/her faith and spiritual identity. In fact, if the church is able to preserve and maintain the Orthodox faith and nurture this in her children, she will not only preserve the spiritual identity

of her children but may also gain some of their cultural identity as well. This is because some of the cultural elements in Orthodoxy are “baptized” and have become part of the tradition. Again, here one has to be very careful as to what constitutes one’s spiritual identity. One should be very cautious since many traditions that have no relevance whatsoever to the Orthodox faith today have been considered or seen as part of the essential Tradition. It is very important not to fall into this trap.

6. Preserving the Syriac Language and Aramaic Heritage

It is a challenge for the Syriac community here to preserve her Syriac language and Aramaic heritage in the Diaspora and keep continuity with the past, maintaining a degree of relationship and affiliation with brothers and sisters overseas. On the one hand, one may argue that it is good and rather necessary to preserve the language at any cost since this is part of the identity and a strong link with the past. But on the other hand, this is going to be very costly to do, and so far experience has shown that the Church has not succeeded in accomplishing this task.

The example of Germany, Sweden, and the Netherlands. The AOP and SAOP.

Furthermore, stressing the importance of the linguistic element over the faith may hinder the mission and role of the cChurch, thus putting a barrier between the community and outsiders who would like to share the faith of the Church, but do not know the Syriac language. However, it should be stressed that since there is a wealth of biblical, theological, patristic, spiritual and monastic literature in Syriac, it is important always to have some people in the community and beyond who are competent in this language and are able to translate it into the language of the host country and put it in a contemporary context for the sake of the new generation and make it available to share with other Christian traditions for the enrichment and benefit of all. This is one of the sacred duties of the Church, namely, to offer and share her treasures with others.

7. Adaptation of the Liturgy into modern language and Setting

Much of what has to be said under this subheading has already been said above. But one has to say a few more words about this. Since Syriac is a dialect of Aramaic, not much

different from the Galilean Aramaic that our Lord Himself would have spoken, many people in the Syriac Church feel that the liturgy should be conducted in this “sacred” language no matter what. But, as has been said above, what matters first is the salvation of the faithful and not linguistic pride or liturgical ornamentation as it were. Similarly, the Roman Catholic Church replaced her Latin liturgical language with the vernacular languages following the liturgical reforms of the Vatican II Council. The Orthodox Church in America has replaced the Church Slavonic with English and the Finnish Orthodox Church in Finland has adopted Finnish, the national language of the country, as her liturgical language.

The issue of the “sacred” liturgical language is an old one. Even the Diaspora Jews struggled with it. This can be shown from the history of the Septuagint, the Greek translation of the Hebrew Bible (i.e., the Old Testament). Allow me to share the story of the Septuagint and the way it became revered as a standard biblical version by the Jews and the Orthodox Christians alike.

The history of the translation of the Septuagint is shrouded in legend. According to Aristeas, a 2nd-century BC Hellenistic Jew, Ptolemy Philadelphus set up his court in Alexandria and set about expanding the library there to include as many works as possible. The president of the library, Demetrius, told the king about the Books of the Law of the Jews, and urged the king to have these translated into Greek and added to the library. According to this account, Philadelphus sent for seventy-two Hebrew scholars, six from each tribe of Israel, to undertake the work. He secluded these men on the island of Phares, where each worked separately on his own translation, without consultation with one another. According to the legend, when they came together to compare their work, the seventy-two copies proved to be identical.

This story convinced many that the Septuagint had a supernatural quality which helped gain its acceptance for several hundred years, until the time of Jerome some four hundred years after Christ. Some of the Jewish Talmudists claimed inspiration for the Septuagint, stating that God inspired the hearts of each translator.

While no one is precisely sure of the history of the Septuagint, but in the synagogues of Greek-speaking Jews, it attained a wide acceptance long before the birth of Christ. One might suppose that the Jews would have resisted a translation from Hebrew to Greek,

either rejecting it as disrespectful, or looking down on it as an inferior shadow of the real Hebrew Bible. But surprisingly the new translation was revered as much as the Hebrew. The Septuagint was thought of as the *Bible itself*.

Secondly, it is very important to translate the liturgy and the liturgical symbolism into a language that is comprehensible to the people, especially the new generation and the generations to come. One should be more concerned about the spiritual needs of the faithful than preserving the language as a liturgical ornament. It is very important and rather vital to the Church here to have a profound vision of the Fathers who possessed a real sense of Christ and His place in our life and world yesterday, today and always. The Church here should follow their example in professing a faith for all centuries, a faith that is embedded in the living and dynamic Christ. It should be said that the Church in North America has translated various Syriac liturgical books into English with explanatory notes for the sake of her faithful who no longer understand or read Syriac. Also in Europe, the liturgical books are now being translated into the languages of the host countries, such as German, Swedish, French and Dutch. Furthermore, as the Very Rev. John Meno has remarked: "The Church is now struggling with the question of liturgical reforms and a reinvestigation of the Church's canon law and its relevance to the current situation of the Church's life".²

In Europe, however, along the modern European languages, there is also an emphasis on the vernacular Syriac known as Surayt or Turoyo. There has been an online course and a publication of books in English, German, Swedish and Dutch entitled *Shlomo Surayt*.

8. Better Education and Brighter Future

Education has become one of the most important and vital tools of our day. When it comes to education, North America and Europe have the best educational institutions in the world and offer excellent education and training in various fields and disciplines. This presents a golden opportunity for the members of the Syriac- Orthodox community to excel in education and prepare a bright future for themselves and generations to come. Also in the area of Orthodox theology and Syriac studies, the West has many prestigious institutions that offer this type of education, which is not available in the homeland. In the area

of education, the community has already begun to establish foundations and raise funds for the better education of her faithful. For instance, there is now a number of institutions for Syriac Studies such as Beth Mardutho, the Syriac Institute in America, and the Fundatio Nisibinensis based at Frankfurt University in Germany. Also a number of scholarship Funds such as Lily and Sirazi Scholarship Fund, Mor Aphrem Stiftung, Yoken Bar Yoken Stiftung, and the Inana Foundation to name but a few. Also, the Syriac Orthodox Church under the auspices of HH the Patriarch has established a Syriac Orthodox Theological Seminary affiliated to the University of Salzburg, Austria.

In Sweden, the Syriac community managed to establish a Syriac elementary school and in fact the former education Secretary of Sweden, Mr. Ibrahim Baylan, hails from the Syriac community. Also, use has been made of the internet and media, and now there is an electronic academic journal titled *Hugoye* for Syriac studies,³ and a number of TV stations such as Suroyo TV, Suryoyo Sat and Assyria TV all based in Sweden with offices spread out in Germany and The Netherlands. In brief, North America, Australia and Europe have many resources, excellent academic institutions, libraries and networks for the use of their citizens; and, the Syriac community in the Diaspora can greatly benefit from them.

9. Religious and Political Freedom

In the traditional homeland, religious and political freedom to a varying degree was restricted for the Syriac community and other Christian minority groups living there. This of course varied from one country to another, largely depending on the size of the community and the ruling party in the country. North America and Western Europe, on the other hand, offer more religious and political freedom for all communities regardless of their religious or cultural background. Furthermore, and most importantly, in the Western Diaspora one has the freedom to share the faith with others. Thus, the Church has the opportunity to fulfill her missionary role and do theology in the public square.

10. Link to the World at Large

In the Middle East, the Syriac community was hardly noticeable by the world at large. Her presence both in Europe, Australia, New Zealand and the Americas, has led to greater

awareness among other Christian Churches both of her existence and of the richness of her tradition. This has better facilitated ecumenical dialogue with other Christian churches. Today, early Syriac Christianity has become very relevant in our time and there are many institutions, both religious and cultural, that have become interested in the richness and the antiquity of the Syriac culture and heritage. As an example, one can show the documentary about the Aramaic heritage of the Syrian Orthodox Church, which is being undertaken by Trans World Film Italia under the leadership of Giacomo Pezzalli in collaboration with Dr. Sebastian Brock and his team of scholars. Also in Austria, Prof. Hans Hollerweger ten years ago founded "Freunde des Turabdin" to promote Syriac Christianity and tradition in the West and support the community in Turabdin, the heartland of Syriac Christianity in southeast Anatolia, Turkey. In fact, Prof. Hollerweger published an excellent photo album about Turabdin disclosing the hidden pearls of that rich and blessed region, and most recently a book on the Cross, the Tree of Life, and *Building Bridges*.⁴ This is followed by two most recent similar publications one by Fr Horst Oberkamp from Germany and the other by the Syriac author and journalist Yakup Bilge from Orebro, Sweden. Mention also must be made of the large number of excellent publications by Gorgias Press under the direction of Dr George Kiraz and his wife Christine in the USA, the Bar Ebroyo Verlag in the Netherlands, Mor Jakob Verlag in Germany, and the number of other publications by a number of individuals, groups and institutions throughout Europe.

11. Strengthening the Syriac Community Overseas

Political and economic hardships followed by internal conflict and wars in the Middle East have paralyzed the region's economic stability and trade. Consequently, the people have suffered much, and this has made them largely dependent, financially, on their brothers and sisters living abroad. Also, they rely on the philanthropic acts of fellow Christian Churches and relief agencies in the West. In North America, the Syriac community, faithfully for a century, has unflinchingly supported the benevolent institutions and orphanages and schools in the Middle East. A good example of this is the Assyrian Orphanage and School Association of America (T.M.S.) which in 1999 celebrated its centennial anniversary. The philanthropic work of T.M.S. has borne sweet fruits. Graduates of the schools and orphanages have become teachers and clergy in the Syrian Orthodox Church both in the

homeland and the Diaspora. This is also to be said for the Syriac Church in Europe thanks to her financial and solidarity that the Church in homeland was able to restore its ancient churches and monasteries, and built new theological institutions and parochial schools and support a number of development projects for the benefit and growth of the Church and community.

12. Conclusion

By way of conclusion, I would like to say that it is true that emigration from the land of the forefathers in the Semitic world, where the Bible and Christianity sprang, has depopulated the area of Christians and their witness to Christ and left many sacred and cultural monuments of great beauty and magnificence to be destroyed and left in desolation. Moreover, the recent tragic developments in the Middle East have threatened the very existence of the Syriac Christians and all the Middle Eastern Christians in their ancestral homelands. The war in Iraq and now in Syria has not only claimed the life of many people, and led to the kidnapping of a number of prominent religious leaders and monastics, but also forced very large numbers of the Middle Eastern Christians to emigrate to the West where they find themselves having to adapt to a new life in a society that is deeply secularized and to a certain extent unconcerned with their plight.

On the other hand we find some signs of hope for the future. There is now an indication of monastic revival in the Syriac Orthodox Church and a growth in the number of monks, thus assuring a supply of bishops for the future (bearing in mind that in the Orthodox tradition bishops are drawn from the monasteries). Furthermore, the Western Diaspora has opened new horizons and offered many opportunities for the Syriac Church and community, especially, in the fields of education, media and publishing. Conversely, the Western Diaspora has given the opportunity for the Western Churches to come into direct contact with, and learn from the experience of, the different Syriac Churches with their own rich and distinctive history and spiritual heritage.

¹ Very Rev. John Meno, 'The Syrian Orthodox Church in North America: Challenges and Opportunities', *The Word (Meltho)* vol. XXVI, no. 4 (October 1999), p. 14.

² *Ibid.* p. 15.

³ *Hugoye* may be visited at the following website: [<http://syrcom.cua.edu/Hugoye>].

⁴ Hans Hollerweger, *Lebendiges Kulturerbe/ Living Cultural Heritage/ Canlı Kültür Mirası: TURABDIN* , (Linz, Austria, 1999).

Thema

In vrede samenleven

Teksten symposia 22 maart 2019 e.a.

In vrede samenleven, kan dat?

Inleidende vragen

Yosé Höhne Sparborth



Tegen de achtergrond van het op dat moment recente bloedbad in Christchurch (Nieuw-Zeeland) op vrijdag 15 maart, de aanslag in de tram te Utrecht op maandag 18 maart en de verkiezingen voor de provinciale staten op woensdag 20 maart stelt Yosé Höhne Sparborth haar vragen als inleiding op het symposium 'In vrede samenleven. Kan dat?' op 22 maart in de Janskerk te Utrecht.

1. De actualiteit

Toen we deze dag voorbereidden, hadden we geen flauw idee dat binnen een week voorafgaand aan vandaag twee gewelddadige gebeurtenissen een spoor zouden trekken door onze samenleving. En tegelijk veranderde het politieke landschap stevig, met name op een samenlevingsaspect waarvoor wij hier vanmiddag bijeen zijn: in vrede samenleven. En tussen woensdag en vandaag ligt 21 maart, Internationale Dag tegen Racisme en Discriminatie. Deze afgelopen week maakt dan ook vooral helder, dat een bezinning geen verloren tijd is. Als gelovige gemeenschappen zijn we gevraagd om de duidingen van het samenleven of het gebrek daaraan niet over te laten aan politici die appelleren aan emoties van concurrentie en eigenbelang.

Er was de grote aanslag op moskeeën in Nieuw Zeeland, er was een schietpartij in een tram een paar kilometer slechts bij deze plek vandaan. Vooral zo'n aanslag in het hart van ons eigen land, door een gestoorde crimineel, dat hakt erin. Mijn gedachten gaan uit naar de nabestaanden en de gewonden van maandag. Vanavond zal op die plek een stille tocht zijn.

Onze opgave vanmiddag is het des te meer onszelf de goede vragen te stellen, die juist in de gekozen samenstelling van sprekers ons verder kunnen helpen met inzichten die ons samen meer mens maken. Ik wil openen met een paar persoonlijke ervaringen.

2. Een mailtje uit El-Salvador

Afgelopen dinsdagmorgen kreeg ik een mailtje uit El Salvador, van het Centro Bartolome de las Casas, bij De Vastenactie zeer bekend. Zij werken al jaren in wijken die door gewapende straatbendes onveilig worden gemaakt, en werken er aan niet-gewelddadige wijzen van weerstand bieden. Zij betuigden medeleven met mij die in Utrecht woon, vanwege de aanslag in Utrecht. Vanuit El Salvador, dat kleine land waar inmiddels bijna elke straat haar gewapende bende heeft. Mij schokte dat zij van Utrecht wisten.

Het schokte mij, omdat wij hier eigenlijk niets weten van hen. Wat maakt dat die ene aanslag door een gestoorde crimineel wereldnieuws is, en het voortdurende structurele geweld in zo'n land met ook dapper volk volledig wordt genegeerd? Of, hoevelen weten dat in Colombia om en nabij de 35 % van de bevolking op drift is, vanwege alle geweld? En zij weten wel van ons. Ik merk dat ik schaamte voel. Waarom krijgt onze angst, of krijgt onze smart, zo veel meer aandacht in de wereldpers dan het lijden van die mensen ginds? Wij staan op de wereldranglijst van rijkste landen nummer 8. Maakt dat dit verschil? Dat christelijke landen beschaafder zouden zijn dan andere, van die gedachte ben ik al lang weg. Als ik de Wereldranglijst opzoek van meest gewelddadige steden in de wereld, dan liggen alle vijftig steden in landen die formeel christelijk zijn. Schort er iets aan ons waarnemen? Schort er iets aan ons zelfbeeld? Schort er iets, toch nog steeds, aan hoe wij Europeanen andere mensensoorten inschatten?

In welke mate maakt onze ideologie ons arrogant, of blind voor anderen? En dan vraag ik naar de ideologie van de geroemde Vrije Markt met haar vrijheid en democratie en vooral haar economie die moet groeien. Of ik vraag naar dat individualisme dat bepaalde mensen, mannen vooral, veel recht geeft om maar raak te schelden in de openbare ruimte, en dat weinig ruimte van verweer geeft aan wie uitgescholden worden.

In welke mate is ons geloven als christenen, of als moslims, of als joden, een wijze van leven, waarnemen, onderzoeken en samenleven, die ons weerbaar kan maken en waakzaam als te veel onverdraagzaam geluid de publieke ruimte gaat beheersen? Het is juist dat Irak, waar ik bij alle bezoeken weer zie hoe men elkaar vasthoudt.

3. “Wij zijn niet Charlie”

Vier jaar geleden was die ervaring heel sterk. Twee dagen na de aanslag op Charlie Hebdo te Parijs in januari 2015 sprak ik nog een keer bisschop Yousif Thomas Mirkis in Kirkuk. In relatie tot die aanslag zei hij: “Jullie in Europa moeten beter leren omgaan met je moslims. De frustraties die ze bij jullie oplopen, die werken dit uit. Maar meestal krijgen wij het hier over ons heen.”

En nog weer een paar dagen later was ik in Erbil, de hoofdstad van Iraaks Koerdistan, in twee opvangkampen waar christenen zaten die een half jaar eerder voor ISIS waren gevlucht. Wat mij opviel: zij hadden al reacties bij de Parijse demonstraties waarin iedereen riep „Wij zijn Charlie”.

Zij leefden met hun families in wooncontainers, dicht op elkaar. Aan de wanden hingen papieren waarop stond “wij zijn niet Charlie”. Op mijn vraag wat ze wilden uitdrukken zeiden ze: “We zijn het niet eens met satire die zó beledigend is voor moslims. Wij proberen hier elkaar met respect te behandelen.”

Ik moet toegeven, in die dagen werd ik ook door een christelijk echtpaar, ontheemden, gevlucht voor ISIS, bij hen op de koffie besteld. Of ik maar goed wilde vertellen in Europa hoe gevaarlijk die moslims zijn! En toen ik bisschop Mirkis daarmee confronteerde, zei hij eenvoudig: “Het is onze pastorale taak om zulke mensen te helpen, dat hun angst niet omslaat in haat.”

4. Gemengde samenleving

Ik durf dus te stellen, dat minister Blok ongelijk heeft, die beweert geen samenleving te kennen waar multicultureel goed wordt samengeleefd. Dergelijk simplisme wil ik echter ook niet kopiëren door het tegendeel te beweren. Toch ligt het historisch gesproken juist voor Nederland eigenlijk best eenvoudig. Tot 1948 maakten zo’n 150 miljoen moslims deel uit van het Koninkrijk der Nederlanden. En er was diepe treurnis toen we Indonesië kwijt raakten; we voerden vier jaar oorlog om ze bij ons te houden. Maar ja, daar waren wij de baas... dus moeten we niet allereerst vragend naar onszelf kijken? Wat is er bij ons aan de hand, dat Baudet en Wilders samen zo’n 20 % van de stemmen trekken?

In Nederland is de cultuur christelijk. Het publieke debat echter wordt bepaald door een liberale en a-religieuze toon. Hier zijn inmiddels alle religieuze groepen niet-dominant. Maandagavond, negen uur na die aanslag in de tram, zat ik met moslims, joden en christenen samen om de tafel, in de buurt van die plek trouwens. We spraken over God en het kwaad. Dat thema was een maand eerder al besloten. We werden het erover eens dat we God niet de schuld moeten geven van de ongein die we elkaar aandoen. Onze drie geloofstradities zijn er niet allereerst opdat wij in grote zelfrechtvaardiging anderen de maat kunnen nemen. Onze drie geloofstradities willen ons een spiegel voorhouden, om telkens weer onszelf onder het mes te leggen, te bevragen in welke mate we die gemeenschap aan het worden zijn waarin rechtvaardige vrede kan groeien.

We moeten niet God de schuld geven van de ongein die wij elkaar aandoen.

Zelf vond ik dat al een heel sterke. Maar, het is niet voldoende. We kwamen ook bij de vraag of we voldoende kritisch en creatief weten om te gaan, zowel met onze eigen geloofstradities en overtuigingen, als met de wijze waarop we onszelf daarmee rechtvaardigen, gerust stellen, in slaap sussen. En dat "we" is binnen die kring van maandagavond best verschillend. De joden, dat is in ons land een heel kleine minderheid, een geschonden minderheid. Een minderheid met grote morele invloed door wat Europeanen hen eeuwenlang hebben aangedaan. Een minderheid ook, die als geheel niet zo makkelijk weg komt van haar slachtofferrol, deze soms tot wapen maakt, daar zelf innerlijk aan verdeeld raakt, en dan weer een weg zoekt naar anderen. Een minderheid die als religieuze minderheid ervaren wordt en voor velen gewoon Nederlands is; joden zelf hechten aan de eigen etniciteit. Er zijn de moslims, een religieuze minderheid, die bestaat uit allerlei diverse etnische minderheden - bijna allen met de positie van immigrant, zelfs als ze derde of vierde generatie zijn. Velen van hen willen nou juist wel Nederlander zijn. En we waren met Nederlandse christenen, als religieuze groep ook een minderheid aan het worden. De christenen die hier leven als immigranten, waren niet bij dat gesprek.

Er is dus wel wat aan de hand. We leven op complexe wijze een zeer gemengde samenleving met grote en zeer uiteenlopende gevoeligheden, en een schietpartij in een tram wordt wereldnieuws, zo ongewoon is dat bij ons. Toch wordt in de publieke ruimte regelmatig geroepen dat dat samenleven helemaal niet kan. Een harde onverdraagzame toon is de boventoon. Wat mankeert ons?

Thema – In vrede samenleven

De Raad van Kerken besloot mede steun te geven aan dit symposium, omdat we als kerken aansluiting zoeken bij het programma van de Wereldraad, die opriep tot een pelgrimstocht van gerechtigheid en vrede. Een pelgrimstocht, dat is een tocht van bezinning, waaraan je wilt veranderen, door je blik te scherpen en uit te breiden. De kerken in het zuiden hopen dat wij, kerken in het noorden, die blik ook op onszelf richten, vragend, onderzoekend. Vanmiddag hopen we dat een beetje te doen.

We hebben daartoe twee mensen uit eigen huis uitgenodigd om onze blik richting te geven, twee Nederlanders. En we hebben pater Jens uitgenodigd, die met zijn gemeenschap in Syrië en zijn klooster in het Iraakse bisdom Kirkuk dagelijks dat samenleven in vrede praktiseert. Onze hoop is dat we kunnen leren van anderen, en dat we bemoedigd worden door praktijken van vrede elders.

In vrede samenleven volgens Mar Musa

Pater Jens Petzold



1. Paolo Dall' Oglio en Mar Musa

Mar Musa, een nog jonge orde in de Syrisch-katholieke Kerk, is gesticht door een Italiaans jezuiet, pater Paolo Dall' Oglio. Op dit moment telt de orde 4 vrouwen en 4 mannen als leden, en een vrouw, zr. Huda, is sinds enige jaren de overste. Het klooster Mar Musa ligt in de woestijn, in de omgeving van Damascus. Aan de stichting is een diepe langdurige bezinning voorafgegaan. Het besluit tot stichting wordt als een roeping ervaren, daaraan beantwoorden en die roeping leven. Gastvrijheid is daarin fundamenteel.

Paolo maakte als jezuiet een persoonlijke retraite in de Syrische woestijn, in de klooster-ruïne te Mar Musa. Dat was in 1982. In die weken kwam hij uit bij de vraag of dat verlaten oord niet opnieuw tot leven was te wekken. In de teruggetrokkenheid, inkerend in zichzelf, kwam hij tot de slotsom dat Gods liefde erfahrbaar gemaakt kan worden in de drieslag: leven in gebed, handwerk, gastvrijheid.

Al tijdens zijn eigen noviciaatstijd kwam Paolo in aanraking met de islam en ging er zich in verdiepen. Hij stelde vragen aan de islam vanuit zijn eigen theologie, en ontdekte dat hij vanuit de islam ook vragen kon stellen aan zijn theologie. Het riep in hem een diepe onrust op, die hij volgde en die hem tenslotte naar Syrië bracht naar die kloosterruïne. Syrië in de jaren tachtig was nog volop een maatschappij van niet naast maar vooral veel mét elkaar leven. Inmiddels wordt het in toenemende mate naast elkaar leven.

2. Onderling vertrouwen

In de 12de en 13de eeuw waren er intense dialogen, vanuit kringen van wetenschappers en religieuze leiders, tussen moslims en christenen in het Midden-Oosten. Pater Jihad, een

Thema – In vrede samenleven

van onze monniken, werkt aan een dissertatie over de dialogen die de geleerden samen in deze eeuwen voerden met elkaar.

Het samen optrekken is soms zo intens, dat in een stadje als Nebek de moslims en christenen elkaars huwelijken mee vieren. (noot van verslaggeefster: in Kirkuk bezoeken ze ook elkaars afscheidsvieringen als er een dode valt te betreuren.) Kortom, het samenleven was en is deels nog steeds gebaseerd op een diepgaand onderling vertrouwen.

Toch kwam er die burgeroorlog. Er zijn vanaf 1991, maar meer nog sinds 2003 veel volksverhuizingen geweest in onze streken. Vanaf 2003 zijn ongeveer 3 miljoen Irakezen het land ontvlucht en neergestreken in Syrië. Sinds 2011 hebben inmiddels 6 miljoen Syriërs het land verlaten, 3 miljoen zitten in Irak, en er zwerven 6 miljoen binnen Syrië als ontheemden door de kampen en ruïnes. Wij als kloostergemeenschap hebben onszelf natuurlijk de vraag gesteld: wat hebben onze jaren van nadenken en dialogeren en liefde ontwikkelen voor de islam uiteindelijk opgeleverd? We lazen de Heilige Schrift en we lazen de Koran en lieten ons door beide gezeggen en deelden het met onze gasten en toch kwam 2011. Welk nut hebben we? Het was voor sommigen van ons heel moeilijk om het nut nog te zien, en zeker onder onze gasten werd het merkbaar. Sommige christenen wilden niet meer praten met moslims, anderen schermde zich volledig af. Paolo reageerde met een vlucht naar voren. Hij is een diep denkend theoloog, hij reageerde met publicaties vanuit onze spiritualiteit, over ons, en vooral over de gesprekken over alle grenzen heen en wat we daaraan leerden.

Toen het ergste geweld in onze regio voorbij was, kwamen met name veel jongeren naar Mar Musa, tot in Nederland hebben we Mar Musa-vrienden. Het belangrijkste blijken de eenvoudige ontmoetingen, ook in Irak merk ik dat. We bieden activiteiten aan voor iedereen, en daarbinnen vinden op natuurlijke wijze de ontmoetingen plaats, komt het vertrouwen terug en krijgen de gesprekken in de alledaagsheid van organiseren ook weer een dialoogkarakter. In Sulaymaniyah wordt Koerdisch gesproken, maar veel vluchtelingen en ontheemden spreken Arabisch. Zo bieden wij de beide talen aan, intussen op drie niveaus, en de docenten komen uit de groepen zelf die elkaar dagelijks ontmoeten. Ik krijg ook voortdurend het commentaar terug: "We voelen ons goed hier, we voelen ons welkom, we kunnen open spreken."

3. Huis van ontmoeting

Patriarch Sako, indertijd nog bisschop van Kirkuk, had het goede idee om Mar Musa te vragen vanuit onze orde in Sulaymaniyah een Huis van Ontmoeting op te starten. In die lijn wordt ook in Kirkuk gewerkt, ook door zijn opvolger bisschop Mirkis. Zelf was ik in 2011 in Kirkuk te gast bij bisschop Sako, en daar maakte ik mee hoe dat huis openstond voor iedereen: allerlei politici van diverse partijen, allerlei religieuze leiders van diverse groepen kwamen er binnen voor gesprek, ook vaak in gemengde samenstelling.

Precies dat is ook de opgave geworden van het klooster dat ik in Sulaymaniyah moest gaan opzetten. Ontmoetingen mogelijk maken, daar de best mogelijke voorwaarden voor scheppen en een zo natuurlijke basis daarvoor creëren dat vertrouwen kan groeien, terugkomen, en dialogen mogelijk worden waarin we opnieuw elkaars sterkste zijden ontdekken.

We zijn per definitie niet een klooster dat oplossingen biedt. Dat is niet onze pretentie. We scheppen de goede voorwaarden om mensen samen te brengen die elkaar op andere wijze niet zouden leren kennen, omdat de werelden te gescheiden zijn geraakt in de lange tijd van oorlogen en geweld. Onze ervaring is, dat onder die voorwaarden er ook iets nieuws kan ontstaan, misschien. En we hebben geleerd, dat het zeer belangrijk is dat het vertrouwen zo groot wordt, dat men samen zich gaat herinneren dat er goede tijden waren, dat er vanzelfsprekend samen werd geleefd. Het belangrijkste is dat de mensen de weg terugvinden naar hun eigen herinneringen aan het samenleven in vrede, de vanzelfsprekendheid daarvan. In de sfeer van ontmoeten en vertrouwen kan dat groeien. En als de eigen goede herinneringen terugkomen, kunnen we ook teruggrijpen naar oudere herinneringen van onze voormoeders en voorvaders, en hun samenleven in deze regio.

4. Pater Jihad

Een mooi voorbeeld van hoe je binnenkomt in onze orde is onze pater Jihad. Jihad is een geliefde voornaam in Syrië en Irak, ook bij christenen. De naam betekend strijden, en dan is de grote *jihad* het strijden met jezelf, je eigen zwakten en verleidingen, en zo tot je diepste kern komen. Gevechten om gelovigen te beschermen is de kleine *jihad*. Goed, pater Jihad dus.

Thema – In vrede samenleven

Hij meldde zich in 2000 aan om lid te worden van onze orde. Pater Paolo droeg hem op eerst bij andere kloosters te gaan kijken, en dan pas een besluit te nemen. Jihad deed dat, en kwam terug met de mededeling dat hij zich toch bij ons wilde aansluiten. Hem werd gevraagd of hij zich dan wel wilde inlaten met de islam en met moslims, en hij zei vastbesloten "geen probleem!". Waarop pater Paolo hem opdroeg om enkele weken door te brengen bij het graf van Ibn Arabi te Damascus, een pelgrimsoord voor moslims, en om daar in gesprek te gaan met de imams. Jihad deed dat, en ontdekte dat hij toch wel problemen had met de islam, maar daar geen idee van had doordat hij altijd te geïsoleerd in christelijke gemeenschappen had geleefd. Hij stuiterde nu rond in de vraag: wat is islam? Wat moet of kan ik daarmee?

5. Een moskee?

Hij raakte uiteindelijk nog meer vastbesloten om zich bij ons te voegen, en dat betekende onverwacht voor ons een nieuwe uitdaging. Pater Paolo en ik, wij zijn mannen uit het westen, en wij willen wel open dialogeren. Ongeveer parallel daaraan kwamen er heel nieuwe vragen op vanuit onze gasten. Tegen die tijd, 2000, herbergden we zo'n zestig personen elke nacht om te slapen, en overdag tot 400 gasten. Alleen al om dat praktisch aan te kunnen had Paolo onder ons klooster, dat wat hoger in de bergen ligt, nieuwe ruimte gecreëerd in de woestijn, als gastenverblijf. Veel gasten waren moslims, en zij begonnen te vragen of er niet een moskee gebouwd kon worden voor hun gebeden. Daar is diep over nagedacht, en uiteindelijk stelde Paolo: "Het klooster is een pelgrimsoord voor allen, dus er moet ook een moskee komen." Bij deze discussie raakte de gemeenschap aan haar grens, in deze discussie zeiden onze medebroeders en medezusters uit deze landen, dat wij westerlingen veel te open waren. Het klooster was tenslotte wel christelijk territorium, en dat moest zo blijven. De discussies waren niet eenvoudig, bijna allemaal werden we verrast of zelfs overvallen door onze eigen angsten die bovenkwamen en waarover we daarvoor niet waren geïnformeerd. Noch over de eigen angsten, noch die van de anderen. In Irak, in Nederland, in Syrië, in Italië, overal kennen we de ervaring dat een grote openheid bij anderen op de meest onverwachte momenten kan werken als een overval, en de emoties die dan opkomen hebben sterke invloed op de besluitvorming. Wij kregen in die

discussie ineens sterke reacties die nog met de kruistochten samenhangen. We moesten ons zeer bewust worden van de geschiedenis, hoe die onderhuids mee resoneert in alles.

6. Emoties

Patriarch Louis Sako is op dit punt een goede gesprekspartner en beleidsman. Mede door hem begrepen we dat basaal in de dialoog is om dergelijke plotselinge emoties te verstaan. In zijn beleid en dat van zijn opvolger bisschop Mirkis wordt zichtbaar hoe de christenen als ze het open aanpakken, juist een belangrijke bindende factor kunnen zijn in de complexiteit van deze moslimsamenleving in het Midden Oosten. Want neem Irak. Het is een moslimland, de christenen zijn een kleine minderheid, maar het land kent wel 12 religies. Sako en Mirkis praktiseren de traditie van christelijk Irak, en dat kent verwantschap met de Koerden, de Turkmeneren, de Arabieren, en met de Iraniërs. De christenen hebben dus een interessante, bemiddelende positie tussen al die groepen.

Op dit moment hebben jammer genoeg veel christenen er bijna geen vertrouwen meer in dat zij en hun kinderen toekomst kunnen hebben in deze landen. Daardoor is er veel emigratie, sinds 40 jaar trokken veel christenen weg uit Irak. Dat heeft overigens geen religieuze, maar een economische oorzaak. Toch hebben de christenen nog steeds een speciale positie, ook theologisch gesproken, voor de moslims. Zij zien zich als de zonen en dochters van Ismaël, en de christenen zijn als het ware de jongere broeder van Ismaël, dat werkt verbindend.

Tegelijk is er een moeizame zoektocht gaande, zoeken de christenen opnieuw naar hun identiteit. Wat bindt hen? Is het cultureel? Is het de taal? Is het het christelijke geloven? Ook de actuele moslimomgeving helpt niet bij die eigen zoektocht naar identiteit. In het Midden-Oosten zijn de laatste veertig, vijftig jaar door de dictatoriale regeringen juist veel morele en theologische moslimautoriteiten verdwenen: in gevangenschap, vermoord, of geëmigreerd. Het was een jarenlange aderlating, die moslimwereld is haar religieuze denkers kwijtgeraakt. Dat blijft niet zonder gevolgen, met hen is veel dialoogervaring verloren gegaan. Het gaat om dialoog met andere geloofsgroepen, maar vooral ook dialoog met de veranderende tijden, de modernisering die steeds harder gaat en onherroepelijk binnendringt. Hoe kan dat hersteld worden? Als de wijsheid naar onze landen terugkeert vanuit de emigratie, dan is dat meteen ook een probleem. Onze moslimgemeenschappen

Thema – In vrede samenleven

moeten dwars door alle geweld en ellende heen de dialoog weten aan te gaan met de ontwikkelingen zoals die zich bij ons voordoen.

Irak werd nog geen tijd gegund om de geschiedenis met Saddam te verwerken, en in Syrië zijn het vaak juist christenen die bevriend zijn met de heersende politieke leiding. Binnen die actualiteit en recente geschiedenis van geweld, is het een belangrijke roeping voor ons om te werken aan verzoening, om ons niet te laten verleiden tot haat.

7. Vragen n.a.v. de lezing

Voor ons is het leven in een klooster en leven in het Midden-Oosten geen tegenstelling, in het Midden Oosten waren er eerder christenen dan moslims, en er zijn heel oude kloosters. Wij beleven een ander probleem. Na de gevangenneming van Paolo door ISIS in 2013 waren wij onze criticus kwijt, terwijl we hard moesten werken aan een nieuwe oriëntatie. Op zeer onaangename wijze overigens kregen we grote en onverwachte hulp. Pater Jacques Mourad had in ons klooster te Qaryatain op enig moment 5000 vluchtelingen opgenomen, de overgrote meerderheid moslims. Hij vroeg kritisch naar de positie van de lokale christenen die deze vluchtelingen niet ondersteunden. Toen werd Jacques zelf door ISIS ontvoerd en een half jaar later door moslims bevrijd. In dat halve jaar was hij vaak in levensgevaar geweest, maar ook had hij indringende gesprekken gevoerd met die ISIS-mensen. Toen hij, bevrijd, bij ons terugkwam had hij tot onze verbazing maar één boodschap: "Zonder dialoog is het onmogelijk".

15 jaar geleden gaven we een keer in ons klooster een cursus van een paar dagen over moslims en moslimvragen. De laatste dag hadden we 5 imams uitgenodigd, van vijf verschillende moslimscholen. We vroegen naar hun mening, en we werden met zes meningen geconfronteerd. Ook de islam kent heel diverse stromingen. Wij ontdekten gaandeweg dat juist uit de traditionele stromingen de beste dialoogpartners voortkomen, omdat zij hun eigen geschiedenis kennen en weet hebben van de weg waarlangs ze gekomen zijn tot waar ze nu zijn.

De traditionalist kent zijn eigen geschiedenis, en dat is wel van belang. Het is erg dat ISIS kerken opblies. Maar ISIS heeft nog veel meer moskeeën en voor moslims heilige plaatsen opgeblazen. Dat is de echte ramp. ISIS heeft de moslims in Irak en Syrië beroofd van veel

historisch erfgoed, en daarmee hen beroofd van een tastbare herinnering aan de eigen geschiedenis en ontwikkeling daarbinnen.

Over de "liefde voor de islam" moet ik bescheiden spreken. Paolo was mijn meester, ik ben leerling. Paolo ging daarin heel diep, in zijn geloof als christen én als iemand die verliefd is op de islam. Hij werkte het theologisch diep uit. Ik ben daar nog niet. Ik ben nog bezig om christen te worden, ik stam uit een socialistische familie, en ben op latere leeftijd gedoopt. Voor mij is ook christen zijn niet evident. Mijn Tante suste me bij die gelegenheid door te zeggen: "Stil maar, we zullen het niemand vertellen."

Wat ik begrijp is, dat het het proberen is om te incarneren in de islam, te begrijpen wat moslims voor ons betekenen en kunnen betekenen. Bijvoorbeeld, de wijze waarop moslims de Koran reciteren, waarin ze zagezegd de stem van God worden. Door hun stem resonanceert Gods woord hoorbaar voor ons. Voor Paolo was dat een diepe ervaring.

Het "'Common Word' is een interessante brief, een belangrijk initiatief. Ik was in Rome toen die bijeenkomst daar was, dus ik was er ineens heel dichtbij, leefde mee in die kringen. Normaal gesproken leef ik in een klein klooster, een kleine plek. Een klooster ergens in woestijn. Of nu in de oude binnenstad van Sulaymaniyah, waar auto's niet makkelijk komen. Een land ook waar de meeste mensen van wegblijven.

Zelf vind ik vooral de brief interessant en van belang die enkele moslimrechtsgeleerden samen schreven aan Abu Bakr (Baghdadi, de leider van ISIS), om hem kritisch te vragen over zijn leer. De harde discussie die gevoerd moet worden met moslims die zozeer de islam kapen en tot wapen maken, moet gevoerd worden vanuit het hart van de islam, van de moslimwereld. Wij als christenen kunnen daarbij wel belangrijke dialoogpartners zijn. Onze eigen traditie goed kennen is dan wel een voorwaarde.

Inzet van Moslims in Nederland voor interreligieuze dialoog en verdraagzaamheid

Drs. Rasit Bal



1. Een gesprek

Van de week heb ik een gesprek gehad met een voorzitter van een sjiitisch gebedshuis. Mijn vraag aan hem was hoe hij zijn gemeenschap positioneert in de samenleving. Hij heeft te dealen met de soennitische meerderheid, andere religieuze en gevestigde tradities, seculieren, professionele organisaties en gemeentelijke overheidsdiensten. Kan hij zijn onderscheidende identiteit voldoende op het voetstuk brengen? Wat is een dwaalleer? Wie moet bekeerd worden?

Wat is redding? Ik zag hem worstelen, vooral met de soennitische groeperingen. Zij ontwijken hem en willen niet samenwerken. De christenen en joden hoeven niet bekeerd te worden is zijn overtuiging. Zolang zij in God geloven is er niets aan de hand. Wie 'verlost' is, weet alleen God. Zijn grootste uitdaging is hoe hij de nieuwe generatie, de eigen kinderen, kan binden aan hun religieuze traditie. De buitenwereld heeft veel meer te bieden. Hoe doen de christelijke kerken het om hun jongeren niet kwijt te raken? Hij is zoekend en zeer gemotiveerd!

Dit is de nieuwe werkelijkheid waarin wij leven en ons opnieuw tot elkaar moeten verhouden. De sociale spanningen en tegenstellingen die daarmee samenhangen, ondervinden wij allemaal. Mensen die anders zijn en een eigen eigenheid hebben, leven met elkaar samen en vormen samen een geheel. Voor ons allemaal is het een grote uitdaging? Als ik kijk naar de uitkomst van de verkiezingen van deze week, kan ik stellen dat een grote deel van de gevestigde burgers daar het meeste moeite mee hebben. Zij kiezen voor een politiek van onverdraagzaamheid.

2. Achterhaalde verhoudingen

In de tijd van verzuiling stond 'eigenheid' centraal en die werd relatief intenser beleefd. Daarin was een beeld van de ander besloten. Ik denk dat wij het met elkaar eens zijn dat dit beeld van het andere negatief was. In sommige situaties was het zelf een 'anti'beeld. Alleen in onvermijdelijkheid had je te doen met het geheel of met afzonderlijke mensen van andere zuilen en identiteiten. Formeel was het kortstondig en informeel was het stiekem. In de islamitische landen was het niet echt anders. Zuilen waren er niet, maar in een bepaald gebied had je de dominantie van een bepaalde religieuze traditie. De rest moest zich schikken en een gedoogde positie accepteren. Mensen die niet kunnen omgaan met de openheid verlangen naar deze achterhaalde verhoudingen.

In onze huidige samenleving wil de meerderheid niet terug naar het verleden. Het vertoeven in je eigen kring is niet meer een vanzelfsprekendheid en staat duidelijk onder druk. Onder strikte voorwaarden is een bewuste keuze voor maatschappelijke afzondering acceptabel. En dit moet echt een uitzondering zijn en niet te allen tijde gelden. Daartegenover staat dat jij meestal in de samenleving bent en meedoet. Mensen of groepen die onvoldoende participeren in de samenleving creëren een 'blinde vlek' en daarmee trekken zij aandacht: wat is er aan de hand, vragen wij ons af. Wat verbergen zij? Deze geslotenheid roept allerlei negatieve associaties op. De politieke discussie van parallelle gemeenschap is op die manier ontstaan. Alsof de 'geslotenheid' een uiting is van het niet onderschrijven van de grondbeginselen van onze samenleving of van het feit dat zo'n groep bewust geen bijdrage wil leveren. In deze situatie wordt 'religie' sterk geassocieerd met 'afzondering' en een 'heimelijke' agenda. Tegen deze achtergrond moet de 'geslotenheid' opgebroken worden.

Een notie van 'eigen kring' bestaat dan niet meer zoals het ooit bestond. Je kan je niet meer terugtrekken omdat de externe oriëntatie richtinggevend is geworden. De discussie in je eigen kring ligt meteen op straat. Allerelei interne aangelegenheden moeten meteen extern worden verantwoord: hoe draagt dat bij aan onze gemeenschappelijke noemer? Heeft het geen toegevoegde waarde, dan is het betekenisloos. Hierdoor staat 'eigenheid' onder druk. In die verhouding kun je je niet meer op de gebruikelijke manier beroepen op de gezaghebbende bronnen en tradities. De redenering van: het staat in de Koran en

Thema – In vrede samenleven

daarom doen wij het zo, is niet geloofwaardig en functioneert niet meer. Je moet je onderscheidende handelingen relateren aan publieke en gemeenschappelijke oriëntaties. Het voorspelt eigenlijk een religieuze crisis.

3. Ten dienste van de gehele samenleving

De nieuwe gemeenschappelijke norm is niet meer 'ten dienste van eigen God of kring' maar 'ten dienste van de gehele samenleving'. Wiens bijdrage is de grootste, welke traditie draag bij aan het welzijn van onze samenleving en aan de humanisering van onze samenleving? Wat hebben de godsdiensten in de aanbidding voor niet eigen leden? Wat heeft de islam bijvoorbeeld in de aanbidding voor 'niet-moslims'? Welke toegevoegde waarde heeft de islam voor ons gemeenschappelijk leven? Niet meer de 'schoonheid', 'logische structuur' en de hemelse beloningen maken de godsdienst aantrekkelijk, maar de bijdrage van de islam voor hier en nu. Is die bijdrage niet evident en geloofwaardig, dan ontstaat er leegloop. Vooral als de aanspraken beknellend zijn. Dit is nu de normatieve oriëntatie van de gehele samenleving. Ik bedoel te zeggen dat godsdiensten zeer intens te maken hebben met deze publieke 'norm'. Wil je hierop constructief reageren, dan moet je van perspectief wisselen: niet wat jou onderscheidt maar wat ons bindt. Voor de godsdiensten en vooral voor de islam is dit de centrale uitdaging in de nabije toekomst.

4. Moslim in deze werkelijkheid

Het gaat er niet alleen om hoe de tradities zich moeten verhouden tot de gemeenschappelijke oriëntaties maar ook hoe de groepen en hun leden zicht tot elkaar verhouden. Het traditionele beeld van de andere staat onder druk. Die verhouding die uitsluitend in de richting van eigen religieuze traditie en bronnen gaat, brengt mensen in een lastige positie. Als je zo over de ander praat, heb jij het altijd fout. Want dit beeld is een constructie en het is meestal ontstaan in een andere werkelijkheid die de onze niet is. Daarom is er sprake van bias en stereotypering. Uit mijn eigen ervaring weet ik dat er Koranpassages zijn, overleveringen van de profeet zijn, fatwa's bestaan in de religieuze instructieboeken die de moslims het in de nieuwe relaties lastig maken. Omdat de 'geldende' interpretaties in 'eigen kring' gangbaar waren en een functie hadden: wij moeten niet zijn zoals zij zijn, want wij zijn zo omdat wij niet hen zijn. Zo'n benadering maakt religieuze overdracht en

behoud makkelijker. Nu in de huidige verhoudingen kunnen moslims aangesproken worden op deze 'eigen kring-interpretaties'. Wat moet je dan doen? Het ziet ernaar uit dat die 'eigen kring-interpretaties' niet meer presenteerbaar zijn.

Het blijft niet alleen bij de afstand die veroorzaakt wordt door dit beeld van de ander. Het hele arsenaal aan religieuze voorschriften van de islam is ontstaan in de eigen homogene context. Ze zijn bedoeld om het voor de moslims mogelijk te maken dat ze met elkaar kunnen omgaan. Terwijl de nieuwe werkelijkheid eigen omgangsnormen en oriëntaties heeft. Hier begint het te schuren. Voor iedereen. Voor de samenleving gaat het om harmonie en gangbare omgangsvormen en voor moslims gaat het om sacrale handelingsinstructies en religieus gefundeerde omgangsvormen. Door elkaar te ontmoeten, samenwerking en kennis op te doen over elkaars identiteit ontstaat er een toenadering. De vraag is dan of wij tegenover de historische 'constructie' eigen 'ervaring' kunnen neerzetten.

5. Nieuwe menselijke ervaring

Ik heb de overtuiging dat de 'ervaring' de 'nieuwe norm' voerspelt en de historische constructie evalueert en vernieuwt. 'Norm' volgt de 'praktijk'. Deze ga ik nu nader toelichten: mensen die in deze werkelijkheid present zijn maken nieuwe ervaringen mee. T.o.v. eerdere samenlevingsvormen zijn deze ervaringen nieuw en uniek. Als deze ervaringen de geldende normen niet meer bevestigen ontstaat hierdoor een tegenstelling tussen 'beleving' en 'norm' (of normatieve oriëntaties). Beleving is werkelijk en daar kun je niet omheen. Terwijl de norm daarmee niet correspondeert. Wat ga ik doen? De kloof en tegenstelling handhaven maakt me 'dubbel', 'onbetrouwbaar' en zelfs gevaarlijk. Weglopen, dat is ook een vorm van opheffen van die tegenstelling, maakt me tot clown en irrationeel. Sinds een tijdje is dit de situatie van moslims, en beleven ze de werkelijkheid als zeer verwarrend en verscheurend.

Sinds een tijdje hebben wij deze toestand in Nederland. Ik denk dat wij allemaal snappen dat wij in de overgang zitten. De toestand van tegenstellingen. De provinciale verkiezingen lieten zien dat de verwarring breed wordt ervaren. In de levensloop van de Utrechtse aanslagpleger zien wij deze verwarring ook.

Thema – In vrede samenleven

In de nieuwe verhoudingen kom ik voortdurend mezelf tegen: verward, stotend, schurend. Om mijn handelingsruimte groter te maken. Omdat ik in deze nieuwe werkelijkheid voordelen en mogelijkheden zie. Maar wie belemmert me? Mijn eigen traditie, norm en interpretaties maken het lastig en moeilijk. In de beleefde werkelijkheid ervaar ik 'meer' mogelijkheden, maar die kan ik niet benutten vanwege de normen die ik aanhang. Sommige mensen kunnen forceren, loslaten, strakker vasthouden en zo ontstaat ongelijktijdigheid in de geloofsgemeenschap. Eendracht valt uit elkaar. Omdat niet iedereen even snel dezelfde ervaringen doormaakt. Waardoor de kloof en tegenstelling verschillend worden beleefd. De reacties daarop zijn dus ook verschillend. De ene moslim ziet een andere 'ontsporen'. Dan zijn wij terug bij de fase van tegenstellingen. Wat nu?

De tegenstellingen in de samenleving en tussen de religieuze groepen staan in het perspectief van het kweken van nieuwe normen en oriëntaties die aansluiten op onze nieuwe en unieke ervaring. Omdat het voortkomt uit eigen ervaringen worden zij ook authentiek en geloofwaardig. Daarmee zijn de bronnen geherinterpreteerd en is een basis gelegd voor een nieuwe religieuze praktijk en traditie. Ik zie dat dat deze toestand meer ruimte maakt voor het ontstaan van meer diversiteit. Vooral ten opzichte van de oorspronkelijke landen en de religieuze praktijk daar.

6. Perspectiefwisselingen

De nieuwe ervaringen van moslims met de joden, christenen, humanisten, ongelovigen, hindoes bieden nieuw perspectieven. Daarin ligt besloten een andere verhouding van moslims met andere godsdiensten en onderling. Dat is een perspectiefverschuiving naar wat 'gemeenschappelijk' is en wat 'verbindend' is. Als deze verschuiving gesetteld is en beproefd goede resultaten oplevert, gaat het een uitstraling hebben op de landen van oorsprong. De dominante oriëntatie daar is dat men de onderscheidende 'eigenheid' centraal stelt en strijdt voor dominantie. In de globaliserende verhoudingen functioneert dit als een voedingsbodem voor conflict en geweld. Hierdoor ontstaat er een leegloop en vlucht van kleine en kwetsbare groepen. De verhoudingen, omgangsvormen en ervaringen daar bieden hiervoor geen uitweg. Zij zitten vast aan hun eigen geweld. Maar wat moslims hier in Europa tot stand brengen, biedt die uitweg wel. Wij laten zien dat een andere omgang en verhouding mogelijk is. Het tweede perspectief wat centraal staat is hoe wij ons,

als religieuze tradities, kunnen verhouden tot de politiek, staat en publieke ruimte. Hoe kunnen wij op een zinvolle manier in de publieke ruimte aanwezig zijn en een bijdrage leveren? Ik zie dat de betrokkenen relativerend, manoeuvrerend, herinterpreterend hun norm hierop laten aansluiten. Dat is veelbelovend.

In de zoektocht en ervaringen van de voorzitter van de sjiitische moskee zie ik dit allemaal tot uiting komen. In ons kort gesprek zag ik dat hun onderscheidende 'eigenheid' naar de achtergrond ging en hij zich zeer nadrukkelijke ging oriënteren op wat gemeenschappelijk is. Hij wil zich duidelijk anders verhouden tot de soennitische concurrenten, het christendom en het jodendom - als bondgenoten om de maatschappelijke problemen te kunnen aanpakken. Dit is een nieuwe religieuze praktijk die de sjiitische traditie gaat vernieuwen. Niet alleen hier, maar het gaat zeker een uitstraling hebben naar het Midden-Oosten.

De betrokkenen worden uitgedaagd om de huidige tegenstellingen in balans te brengen en te komen tot een duurzame omgang, op gelijkwaardige basis en in alle vrijheid. Dominantie van een bepaalde groep of levensbeschouwing is uitgesloten. Dat is de basis van de maatschappelijke verdraagzaamheid. Ook deze verdraagzame omgang herken ik in de manier waarop de sjiitische voorzitter zijn functie vervult. Deze verdraagzaamheid gaat een uitstraling hebben op de landen van oorsprong. Althans, dat is mijn hoop.

Ik wil dan ook met klem stellen hoe belangrijk onze Nederlandse werkelijkheid is voor de wereldvrede. De basis wordt hier gelegd. Daarmee zou Nederland op nieuw een gidsland kunnen worden. Een betere toekomst heb ik niet kunnen bedenken.

De Abrahamitische religies en de christelijke aanwezigheid in Arabische landen

Prof. dr. Marcel Poorthuis.



1. Dienstbaar als christen aanwezig in Arabische landen

De aanwezigheid van monniken in Arabische landen, witte paters in Algerije, trappisten, de kleine broeders en zusters van Jezus van Charles de Foucauld, al deze initiatieven vormen een belangrijke vorm van islamitisch-christelijke dialoog die in Nederland te weinig bekend is, onder meer doordat het kloosterleven hier enorm is terruggelopen.

Inspiratie is de figuur van Louis Massignon, islamoloog en katholiek mysticus. Op de rand van zelfmoord werd hij gastvrij opgenomen door een Arabische familie, hetgeen hem levenslang heeft beïnvloed.¹ Zijn idee van *badaliyya*, plaatsvervanging, houdt in dat christenen dienstbaar kunnen zijn aan moslims en zo als het ware hun plaats innemen. Geen actieve zending derhalve maar dienstbaar als christen aanwezig zijn in Arabische landen.

2. Abrahamitische oecumene

Abrahamitische oecumene is geen postmodern relativisme, maar de aartsvader Abraham is te groot om door één religie te worden opgeëist. Abraham vormt ook een kritisch 'tegenover' voor elke religie:

1. Christenen dienen in te zien dat het geloof van Abraham breder is dan alleen het christendom en dat het ook islam en jodendom als zijn authentieke getuigen heeft.
2. Moslims kunnen beseffen dat ook voor christenen het geloof van Abraham hetzelfde geloof is als het geloof in Christus.
3. Joden kunnen inzien dat het feit dat men de kinderen van Abraham is niet alleen maar bloedverwantschap inhoudt, maar ook spirituele afstamming impliceert.

Abraham is niet alleen vader van de joden, maar van alle volkeren. Hij is niet zomaar een moslim, maar een oprechte gelovige in de ene ware God. Hij is niet getuige van het christelijke geloof alleen, maar verbindt joden en niet-joden (Paulus), besnedenen en onbesnedenen. Dit is geen moderne uitvinding maar een gedachte van Paulus (Romeinen 4). In dit perspectief zijn joden, christenen en moslims verwanten van elkaar: kinderen van Abraham, dus broeders en zusters. Verwantschap is een mooie omschrijving omdat daarin zowel verbondenheid als ook onderscheid verwoord zijn. Abraham staat voor de verwantschap die gelovigen van verschillende religies met elkaar hebben. Maar hoe staat het met de niet-gelovigen? Het is boeiend hoe volgens mondelinge verhalen Abraham als jongen al op zoek was naar de waarheid. Hij verwierp de goden van zijn vader en was in dat opzicht dus a-theïst. Gelovigen mogen in het atheïsme de zorg herkennen om de mens in zijn verantwoordelijkheid aan te spreken, een verantwoordelijkheid die niet kan worden afgeschoven, zelfs niet op God.

Er is het verhaal van de godenwinkel (zie *Abraham Ibrahim* 76-81 voor Koran en joodse verhalen) en het verhaal van de grot. (zie *Abraham Ibrahim*, p. 70-78 voor joodse en islamitische versies).²

Boeken staan vol over geloof van Abraham, even belangrijk is zijn gastvrijheid. De tent van Abraham stond open naar vier zijden. In het bekende verhaal van de drie bezoekers bij Abraham (Gen 18) is de clou zoals de Hebreeënbrief zegt, dat Abraham niet wist dat het goddelijke bezoekers waren. Hij was gastvrij voor de vreemdelingen, meer niet!

Gastvrijheid is ruimte maken voor de ander zonder de ander tot jezelf te reduceren. Een gast wordt geen deel van het huisgezin.

Spirituele gastvrijheid is het kunnen ontvangen van de ander die een andere overtuiging heeft, maar toch ruimte krijgt.

3. Noodzaak van het leren

In Nederland hebben we de leerhuizen waarin mensen vooral het jodendom als bron van hun eigen christen-zijn bestuderen. Jezus zelf leefde temidden van het jodendom en voor

Thema – In vrede samenleven

hem was er maar één heilige Schrift, de Hebreeuwse Bijbel, die niet Oud was en ook geen Testament.

Met name katholieken in Nederland zijn er toch niet in geslaagd om het leren te verbinden met hun gelovig-zijn. Met name jongeren merken dat ze naarmate ze meer de leeftijd van kritisch vragen stellen bereiken, met lege handen staan als ze vragen krijgen over evolutie en schepping of over de zin van gebed. Daarnaast is er te weinig nadruk op de overdracht van de inhoud van het geloof. Op scholen kun je horen: wij zijn katholiek, maar het valt best mee. Dat schiet natuurlijk niet op.

Voor alle christenen, katholiek en protestant, geldt dat een nieuwe generatie andere wegen wil bewandelen; welke, dat moet nog blijken. Vooralsnog lijkt me het recept: meewandelen en intussen laten zien hoe belangrijk het geloof is. Maar zonder meewandelen lukt dat niet.

Een minder gunstig bijverschijnsel van het zich verdiepen in andere godsdiensten is dat dit vaak gebeurt uit onbehagen over het eigen christen-zijn. Het ideaal van de andere religie, in casu het jodendom, wordt dan vaak vergeleken met de moeizame praktijk van het eigen christen-zijn.

Daarnaast is er een nog groter probleem van de relevantie: in Nederland slaagt men er niet echt in om wat in de kerk wordt beleefd ook mee te nemen naar de wereld, en wat in de wereld aan problemen bestaat te verbinden met de kerkelijke praktijk. Gevolg is een toenemend gebrek aan relevantie en een voortschrijdende secularisatie die alleen maar tot religieus analfabetisme leidt. Daarmee wordt ook de islam in Nederland tot een raadselachtig verschijnsel en wellicht zelfs bedreigend. De secularisatie is een onderstroom van de houding tegen elke religie, zowel christendom als islam als jodendom.

4. Respect voor het anders-zijn van de andere religie

Een nieuw verschijnsel is het *multiple religious belonging*. Het betekent dat je je met meerdere religies verbonden voelt. En niet alleen dat, zelfs dat je *daartoe behoort*. Ik zie daarin vooral een probleem: dialoog met een andere religie lijkt me overbodig als je toch al ook tot die andere religie behoort. Waardering voor het anders-zijn van andere religies verdwijnt zo, omdat je alles absorbeert, en dan met name de aangename kanten. Het idee van *multiple religious belonging* wordt wel met grote geesten als De Nobili, Massignon en

De Saux verbonden, maar komt waarschijnlijk heden ten dage meer voort uit een postmodern gebrek aan verworteling in traditie en geloofsgemeenschap. Wel is het tevens een reactie op een onaanvaardbare claim van exclusiviteit.

Het probleem hier is een verouderd model van verhouding tussen religies: als een religie verschilt van de andere en de ene is waar, dan moet de ander wel vals zijn. Het is begrijpelijk dat mensen heden ten dage daarmee niet uit de voeten kunnen. Dan kiezen ze maar voor multiple religious belonging, "omdat het toch in alle religies op hetzelfde neerkomt". Daarmee onderdruk je juist datgene waarom de ene religie op unieke wijze verschilt van de andere religie. Het alternatief kan dus niet zijn: wat waar is in een andere religie eigen ik me toe.

Ik pleit voor een nieuwe modaliteit: respect voor het anders-zijn van de andere religie, zonder die onmiddellijk toe te eigenen. In het verschil zelf schuilt een bijzondere vruchtbaarheid.

In dit perspectief wordt het vertrouwd worden met andere religies geen bedreiging voor de eigen identiteit maar kan die zelfs versterken. Jouw eigen identiteit wordt immers niet sterker door de andere als gebrekkig voor te stellen, al is dat de eeuwige zonde van elke religie.

Zover is het in de Nederlandse samenleving echter nog niet. We zijn getuige van een erosie van het christelijke leven. Interreligieuze dialoog kan niet als geneesmiddel daarvoor dienen, want die veronderstelt nu juist een stevige verworteling in de eigen religie. Waar komt die ontworteling die onze Nederlandse samenleving kenmerkt, vandaan? Onze Nederlandse samenleving heeft heel weinig gevoel voor rituelen, terwijl die toch de schatkamer van de religieuze identiteit uitmaken. Als rituelen echter beoordeeld worden naar hun nuttigheid of naar hun rationele gehalte blijft er weinig over: rituelen zijn handelingen zonder nut en juist als zodanig geschikt om het geloof samen te beleven.

Ook al een nieuwe ontwikkeling: de rituele deskundige reikt rituelen uit allerlei religies aan naar keuze. Kan dat? Rituelen losmaken uit hun traditie en geloofsgemeenschap?³

5. Syrië

Ik keer even terug naar Syrië. De naam is genoemd: Massignon, een grote geest. Islamoloog en katholiek mysticus, priester van de Grieks-katholieke Kerk. Ik denk dat het klooster Mar Musa zoals meerdere kloosters sterk door hem is geïnspireerd. Ik zie bij Massignon minder het besef dat verschillen tussen de religies, tussen christendom en islam, gerespecteerd kunnen worden zonder die te ontkennen. Of men zowel moslim als christen kan zijn, is de vraag: de Koran meent wel dat *Injil* en *Taura* door God zijn neergedaald, licht en leiding bevatten en dat christenen volgens hun *Injil* moeten oordelen. Daarmee blijven ze echter christen, gelukkig maar. De abt van de gemeenschap Mar Musa, de Italiaan Paolo Dall'Oglio, die nu al enkele jaren spoorloos is, ziet voor zichzelf wel een dubbele identiteit: moslim en christen. Als we 'Moslim' breed opvatten als iemand die zich net als Abraham overgeeft aan God, klopt dat natuurlijk wel. Maar toch weet ik niet over zo'n dubbele identiteit ons echt verder helpt. Begrip voor de ander is nog wat anders dan diens identiteit delen: erkenning van wezenlijke verschillen en de gastvrijheid hebben om die verschillen een plaats te geven, verdwijnt dan.

Laten we eerst eens naar Massignon kijken: Massignon, ietwat extatisch, ziet bijvoorbeeld een diepgaand verband tussen het stadje Fatima waar Maria is verschenen. Fatima – Maria, twee vrouwengestalten, op mystieke wijze verbonden. Ik denk dat Arabische christenen in Syrië zelf daar iets anders tegenaan kijken.

Mijn eigen ervaring in Damascus is de vanzelfsprekende scheiding tussen moslims en christenen in Damascus. Zelfs de minaret staat er naast de Grieks-katholieke kerk, ongetwijfeld om de christelijke eredienst te overstemmen door de oproep tot gebed.

Opmerkelijk is ook de adhesie van christen-Arabieren aan Assad, vóór de oorlog en misschien nu ook nog wel aangezien men wel verder moet met elkaar. De logica: de ene minderheid (Alawieten, waartoe Assad behoort) beschermt de andere minderheid, de christenen. Een democratisch proces waarbij de meerderheid de macht krijgt zou voor christen-Arabieren buitengewoon ongunstig zijn.

Ik vertelde aan mijn hospita dat ik joodse studies deed, toen ik een etage wilde huren voor mijn gezin. We hadden de zaken geregeld, maar ik moest later terugkomen. Was ik joods?

Dan ging het niet door. Mijn antwoord: een misverstand, Jezus was jood. Ik zag haar ver-warring.

Ik kocht een kaart met Semitische alfabetten: Palmyreens, Nabatees, Aramees, Syrisch, en-zovoort. Het Hebreeuws ontbrak. Het concept van dialoog zoals het Westen dat kent is daar tot zeer weinigen beperkt, waaronder het klooster Mar Musa. Ook nu geldt: verschil-lende religies moeten wel samenleven, ook in Syrië. Kritiek op Assad is nog niet vanzelfsprekend, omdat de toekomst onzeker blijft.

Natuurlijk kunnen we de argwaan van gewone christenen in Syrië jegens andere religies niet zomaar als maatstaf nemen. Toch is hun nadruk op de eigen identiteit en het besef verschillend te zijn van moslims een reëel gegeven. Dat staat broederlijk en zusterlijk sa-menleven niet in de weg, maar een dialoog zoals het Westen die kent is geen deel van die samenleving. De interreligieuze dialoog is het domein van slechts enkelen. Dat geldt trou-wens ook voor Israël: ook daar is de dialoog tussen de godsdiensten slechts een schim van wat die dertig jaar geleden was.

Kerken in Nederland zouden vooral een elementaire solidariteit moeten opbrengen voor Arabische christenen. Het protestantisme is nog maar net bezig om Arabische christenen als medegelovigen te erkennen: mede door een exclusieve keuze voor het jodendom wor-den Palestijnse kerken tot voor kort genegeerd. Datzelfde geldt in nog grotere mate voor de islam: het protestantse beeld van exclusieve verbondenheid met het jodendom is ken-nelijk niet te combineren met verbondenheid met de islam, alsof de verbondenheid opgebruikt zou zijn in de relatie met het jodendom! De verklaring van het Tweede Vati-caans Concilie *Nostra Aetate* brengt wel de drie monotheïstische reigies gezamenlijk ter sprake en benadrukt daarbij de rol van Abraham, een model dat geleidelijk aan door steeds meer protestantse theologen wordt overgenomen, al ondervindt de abrahamiti-sche oecumene ook veel kritiek. Het Vaticaan gaat echter stevig door op het pad van de interreligieuze dialoog. Johannes Paulus II heeft als eerste paus een moskee betreden, nog wel de Omayyadenmoskee, gebouwd op de fundamenten van de kerk van Johannes de Doper. De paus kreeg een exemplaar van de Koran aangeboden. Hij drukte er een kus op en toen wisten de christen-fundamentalisten (zowel protestanten als de Broederschap Pius X) het zeker: de paus is de antichrist.

6. Fundamentalisme

Apocalyptische beelden is een kenmerk van fundamentalisme, zowel islamitisch als christelijk als joods. Ik kijk graag naar hoe het geloof concreet wordt beleefd, ook in Syrië. Daar is het heiligdom van Thecla, de metgezellin van Paulus in Ma'alula, tevens de plek waar het Aramees van Jezus' tijd nog wordt gesproken: islamitische en christelijke vrouwen kwamen daar graag. Het is geen dialoog tussen beide groepen, geen zelfde overtuiging, wel gastvrijheid en respectvolle afstand.

De plek is vernietigd door moslimfundamentalisten. Fundamentalisme zie ik als een modern verschijnsel dat veraf staat van de traditionele religie. De vele uitlegtradities in de traditionele religie zijn alleen maar een ballast voor de fundamentalist. Elders⁴ heb ik betoogd dat we juist de islamitische orthodoxie nodig hebben om extremisme en fundamentalisme op te sporen.

Het afschuwelijke gebeuren in onze stad Utrecht wordt door moslims in Nederland evenzeer betreurd als door ons.

Wat is fundamentalisme in het algemeen: een hang naar radicale zuivering, afkeer van verbondenheid tussen religies, van rituelen en volksgebruiken, van heiligen, van het bezoeken van graven. Zowel de abt van Mar Musa Paolo Dall'Oglio als pater Van de Lugt passen niet in wat fundamentalisten willen en worden gewelddadig uit de weg geruimd.

7. Dialoog in Oost en West

De verhouding tussen de religies is vooral van belang op het vlak van de samenleving. De rol van kloosters zal belangrijk blijven, maar het moet in de samenleving gebeuren.

Het boek *Uit liefde voor de islam*, van Paolo Dall'Oglio, is verwarrend omdat er een grote liefde voor de islam uit spreekt, maar vóór de oorlog in Syrië is geschreven. Het is ook ontroerend omdat de abt hoogstwaarschijnlijk bloedgetuige is geworden van zijn eigen visie. Hij pleit in het boek voor: *kerk voor de islam*, of *kerk van de islam*, daar herken ik eerlijk gezegd niet zoveel in. Oosterse christenen zijn ouder dan de islam en hun theologen kennen de Arabische teksten van Koran en Tafsir goed. Het Westen was tot ver in de Middeleeuwen volkomen onwetend over de islam, de Koran is pas laat vertaald in het Latijn

en dan nog maar gedeeltelijk. Luther heeft ook bitter weinig bijgedragen aan een genuanceerd beeld van de islam. De Leidse wetenschappers waren in Nederland de eersten om een onbevooroordeeld beeld van de islam te schetsen. Het oosters christendom was het Westen vele eeuwen voor. Oosterse Arabische christenen zoals Johannes van Damascus, Abu Qurra, Elias van Nisibis en Paulus van Antiochië debatteerden over Koran en verhalen over Mohammed.

De benadering van de laatste twee is als volgt: de islam is misschien wel openbaring, maar voor heidense Arabieren, niet voor ons christenen. Wij zijn al voorzien. De Koran zelf zegt dat!⁵

We merken op dat de Koran hier wordt erkend als openbaring, iets dat in de christelijke theologie in het Westen veel moeilijker ligt. *Nostra Aetate* zegt niets over de Koran! Tegelijk wordt de christelijke identiteit benadrukt en niet in een wolk van oecumene opgegeven. Het lijkt me dat we over de Arabisch-christelijke bijdrage van deze theologen van eeuwen geleden nog veel kunnen leren, met name ook in Nederland. Dan zullen religies er ook steeds beter in slagen om hun unieke bijdrage gezamenlijk uit te dragen. Religies hebben een unieke bijdrage als het gaat om menselijke waardigheid, om heelheid van de schepping, om dankbaarheid voor al het goede, om heiliging van het alledaagse. Zo kunnen religies samen bijdragen aan vrede en vreugde, waaraan onze samenleving zoveel behoefte heeft.

¹ Zie Juliette van Deursen over Massignon in het boekje *Abraham Ibrahim en de spiritualiteit van gastvrijheid*, (stichting Pardes 2015).

² Het bekende boek van Kuschel, *Streit um Abraham*, bespreekt deze nabijbelse beelden van Abraham niet, zodat een eenzijdig beeld ontstaat.

³ Zie Marcel Poorthuis, Rituelen zijn terug van weggeweest: <https://www.nieuwwij.nl/opinie/rituelen-terug-weggeweest/>

⁴ Zie Marcel Poorthuis, *Extremisme bestrijden? Koester de orthodoxie*, in: De linkerwang, mei 2018, nr 2, pp 6-7: http://www.linkerwang.nl/CMS/wp-content/uploads/2018/04/Pag-6-7-DLW-mei_nr-2.pdf

⁵ Zie: Barbara Roggema, Marcel Poorthuis en Pim Valkenberg, *The three rings. Textual Studies in the Historical Dialogue of Judaism, Christianity, and Islam*, Peeters 2005. Aan joodse zijde is er de 12^e eeuwse Arabisch schrijvende Natanael al-Fayumi met zijn Bustan al-Uqul, die hetzelfde betoogt. Vergelijk ook Juda Halevi's *Kuzari* over het Arabisch van de Koran..

Syrië: spiegel van menselijkheid

Mgr. dr. Antoine Audo sj



1. Inleiding

Aan het begin van mijn lezing hier in Amsterdam - het is de eerste keer dat ik Nederland ben - moet ik de vele Nederlandse jezuïeten noemen die meer dan zestig jaar lang zoveel hebben bijgedragen aan de bevordering van menselijk en christelijk leven in verschillende landen in het Midden-Oosten, in het bijzonder in Syrië, Egypte en Libanon. Van de dertig Nederlandse jezuïeten die ik tamelijk goed kende, wil ik even speciaal aandacht besteden aan twee mensen die bijna hun hele religieuze leven hebben gewijd aan de kerk in Syrië, namelijk pater Michael Brenninkmeijer en pater Frans van der Lugt. En ik moet nog een derde jezuïet noemen, die zowel universeel als Armeens was: pater Peter Hans Kolvenbach, provinciaal van de jezuïeten in het Nabije-Oosten en Generaal van de Sociëteit van Jezus.

- i. Pater Frans van der Lugt. Hij stierf vijf jaar geleden als martelaar in Homs. Iedereen hield van pater Frans, christenen en moslims. Hij leerde de Syriërs om hun land te kennen en ervan te houden. Deze liefde voor het land is ook vandaag nodig. Pater Frans is een moedige profeet en apostel van Jezus Christus, soms tot aan het provocerende toe!
- ii. Pater Michael Brenninkmeijer, die ook in 2014 gestorven is. Hij is een voorbeeld van inculturatie, van respect voor mensen en van de nederigheid die evangeliseert zonder grenzen. In het beeld van de Zoon van God: "zo rijk als hij was, werd hij arm in alle opzichten...".
- iii. Pater Peter Hans Kolvenbach
Hij koos voor inculturatie in de gemartelde Armeense kerk, Christus volgend. Een

man van wetenschap en complete armoede, die werd gekozen om de Sociëteit van Jezus te leiden in kritieke momenten van haar bestaan.

2. Het geweld van de oorlog en de gevolgen na acht jaar van strijd

Ik kom uit Syrië, de wieg van het christendom, waar de apostel Paulus Christus ontmoette bij de poort van Damascus en waar hij werd gedoopt door Ananias.

Ik kom uit Syrië waar, in Antiochië en bij het begin van de verkondiging van het Evangelie, de eerste gelovigen de naam 'christenen' ontvingen. Ik kom uit Syrië waar een mooi mozaïek van kerken (orthodox, katholiek, protestant) en liturgische ritussen (Armeens, Byzantijns, Syrisch, Chaldeeuws, Latijns) van verschillende theologische en etnische tradities samenleven en trots zijn om van hun geloof te getuigen te midden van een moslimmeerderheid en een volk dat op de proef gesteld wordt.

Ik kom uit Syrië waar de oorlog na acht jaar miljoenen slachtoffers heeft gemaakt. Op een bevolking van 23 miljoen tellen we:

5 miljoen vluchtelingen in aangrenzende landen (Turkije, Libanon, Jordanië);
 7 miljoen ontheemden: vluchtelingen in eigen land;
 2 miljoen kinderen die niet naar school gaan;
 2 miljoen mensen die geëmigreerd zijn naar het westen;
 Meer dan een half miljoen mensen die gedood zijn;
 Duizenden mensen die verminkt zijn.

Daarom ben ik u erkentelijk dat ik bij deze gelegenheid met u de zorgen en de hoop kan delen van een pastor die uit Aleppo in Syrië komt, deze regio die zo wordt gekweld en lijdt.

Dat wat al acht jaar gaande is in Syrië heeft alle eigenschappen van chaos: destructie, verwarring en bedrieglijke voorstelling van de werkelijkheid. De lijst kan nog veel langer gemaakt worden, met ontkenning van de menselijke waardigheid, lijden en geweld in alle

Thema – In vrede samenleven

soorten en maten, morele en economische corruptie... Ik kan nog lang doorgaan, maar ik denk dat iedereen de negatieve effecten van een oorlog kan beseffen.

Ik zal me richten op de analyse van de redenen voor deze oorlog. Ik denk dat het ons kan helpen om niet alleen de Syrische situatie en die van het Midden-Oosten in zijn geheel beter te begrijpen, maar ook om bepaalde dynamieken te herkennen die aanwezig zijn in vrijwel alle westerse landen.

In deze strijd kunnen we motieven vinden die lokaal zijn, andere die eerder regionaal zijn en daar bovendien motieven die alleen vanuit de internationale politieke strategieën verklaard kunnen worden.

Laat ik bij het regionale niveau beginnen:

We spreken over de spanning en de verschillende conflicten in het Midden-Oosten die worden voortgebracht door de interne worsteling binnen de islam tussen Soennieten en Sjiïeten, dat de politieke vijandschap tussen Iran (Sjiïtisch) en Saoedi-Arabië (Soennitisch) laat zien. Deze conflicten worden in stand gehouden door economische steun aan gewapende groepen die een islamitische hegemonie nastreven. Het is een centraal punt dat de hele geschiedenis van de islam heeft gekarakteriseerd sinds de opvolging van Mohammed. Tegenwoordig wordt het op een specifieke manier uitgebuit en misbruikt, met doelen die politiek zijn en economisch, en zeker niet alleen religieus.

Naar mijn mening is een van de uitdagingen van de islam om zichzelf te bevrijden van politieke uitbuiting, een uitdaging die samengaat met de confrontatie met de moderniteit en haar provocaties, die de islamitische religieuze structuur diepgaand lijken te ondermijnen.

Dan het internationale niveau:

Een tweede element, waarschijnlijk fundamenteel, is zeker het economische en strategische doel dat wordt nagestreefd door de wereldmachten (Rusland en de Verenigde Staten) en hun bondgenoten. Ongetwijfeld zijn de olie- en gasreserves in het Midden-Oosten bronnen waarop iedereen controle wil uitoefenen. Het is niet nodig om te benoemen wat de gevolgen hiervan zijn voor de financiering en levering van wapens en militaire

strijdkrachten die zijn uitgerust met eerste klas-bewapening in de oorlog in Syrië. Onder het voorwendsel van democratie en de bescherming van mensenrechten zien de Syriërs economische manoeuvres en militaire bases die de verschillende belangen veiligstellen.

Het derde niveau is het lokale niveau:

Daar waar de oorlog plaatsvindt, in Syrië zelf, zijn er verschillende interne dynamieken die de destructieve handelingen vanuit de regionale en internationale dynamieken mogelijk hebben gemaakt. Vanuit ons gezichtspunt, als Syriërs en als christenen, bestaat de interne dynamiek uit het religieus aspect (de strijd tussen Soennieten en Sjiïeten-Alawieten, de relaties tussen christenen en moslims) en het economisch aspect (rekrutering van huurlingen, financiering en uitbuiting van extremistische politieke en religieuze groeperingen). Dit is de dynamiek die we zien in Syrië: een sterk land dat de grote destructieve kracht kan weerstaan die gaande is, en tegelijk kwetsbaar, verscheurd door de verschillende betrokken partijen:

- Soennieten, Sjiïeten, Alawieten, Isma'iliten, Druzen, Koerden, Circassiërs (Kaukasische moslims);
- (Byzantijns-, Syrisch- en Armeens-) orthodoxe en (Byzantijns-, Syrisch-, Armeens-, Latijns-, Chaldeeus- en Maronitisch-) katholieke christenen;
- Het militaire regime, de regeringspartij, corruptie;
- Gewapende groepen van moslimextremisten die probeerden de strijd tot een exclusief religieuze te maken; gelukkig lukte dit niet doordat de regering en de grote meerderheid van de bevolking niet in deze val is getrapt.

De gevolgen hiervan zijn zichtbaar en gedocumenteerd:

- De belangrijkste Syrische steden zijn vrijwel volledig verwoest door bombardementen: meer dan 60% van de gebouwen in Aleppo en meer dan 70% in Homs (de tweede en derde stad qua grootte in Syrië);
- De verwoesting van vijf kathedralen in Aleppo (Armeens-katholiek en Armeens-orthodox, Maronitisch, Grieks-katholiek en Syrisch-katholiek) en andere oude kerken;

Thema – In vrede samenleven

- De verwoesting van de grootste moskee in Aleppo en de oudste in Syrië en andere moskeeën;
- De verwoesting van 35 Assyrisch-Chaldeeuwse dorpen in het noordoosten bij de grens met Irak, plus Irakese dorpen op de vlakte van Nineve die eerder vernietigd waren tijdens de oorlog in Irak;
- Aanvallen op traditioneel christelijke plaatsen (Maaloula, Saydnaya etc.) waar de Aramese taal nog steeds gesproken wordt; voor wie dat niet weet, dat is de taal die Jezus sprak;
- De vernietiging van archeologische opgravingen zoals Palmyra, Deir ez-Zor, Mar Semaan (H. Simeon), Raqqa;
- De ontvoering van twee orthodoxe bisschoppen, de moord op verschillende priesters en twee imams die niet akkoord waren met het geweld van extremisten en de moord op de zoon van de moefiti van Syrië, omdat hij de Syrische regering steunde.

Verder zien we als gevolg van de oorlog de verzwakking van het Syrische sociale weefsel in al zijn aspecten; grote migratie wegens angst en gebrek aan veiligheid, met name van christenen die blootgesteld worden aan een groeiend aantal gewapende groepen 'in naam van de islam'; families die gescheiden zijn van hun kinderen die het land verlieten vanwege de militaire dienst; economische en vooral ook morele corruptie vanwege de toename van armoede in het algemeen, het westerse economische embargo en de moeilijkheid om een menswaardig bestaan te leiden; toename van bedelen, met name onder kinderen, een fenomeen dat voor de oorlog vrijwel niet bestond.

3 Van geweld naar hoop, de enige weg: liefde

Met betrekking tot dit onderwerp kan ik, als christen, slechts een glimp opvangen van alle wegen van hoop die ingeslagen zijn dankzij de daden van christelijke naastenliefde van vele gelovigen van alle christelijke kerken van Syrië, met de steun van internationale christelijke gemeenschappen. Alle hulp is ten dienste gesteld van de meest kwetsbaren van de bevolking: ontheemden, kinderen, ouderen, de nieuwe armen.

Caritas, JRS (Jesuit Refugee Service) en GOPA (caritas van de orthodoxe kerken) zijn de belangrijkste christelijke charitatieve organisaties, als we bedenken dat het voor de internationale NGO's (zij zijn helaas steeds meer gepolitiseerd) onmogelijk is om aanwezig te zijn in het gebied dat door de regering wordt gecontroleerd. Deze organisaties doen het werk van echt humanitaire organisaties in antwoord op de noden van de hele bevolking, zonder etnisch of religieus onderscheid, met projecten voor materiële hulp, voedseldistributie, medische hulp, scholing, psychische hulp, beroepsonderwijs voor jongeren (christenen en moslims). Ook zijn er projecten voor de reconstructie van huizen en hulpprojecten voor ouderen, bijvoorbeeld een project dat ontstond in onze Chaldeeuwse kerk in Aleppo en gerealiseerd is in samenwerking met de katholieke liefdadigheidsorganisatie uit Florence, Agata Smeralda. Er zijn ook enkele plaatsen ontwikkeld voor alleenstaande ouderen om elkaar te ontmoeten en om te gaan met de vermoeidheid van de oorlogsjaren.

Naast deze belangrijkste organisaties hebben we ook:

- het christelijke Caritas comité
- 17 scoutinggroepen alleen al in Aleppo, die jonge mensen verzamelen
- de Gemeenschap van Christelijk Leven (GCL), de teams van Notre Dame, groepen Franciscanen, Salesianen en Maristen.

We hebben ook leken-organisaties in de gezondheidssector die zich specifiek richten op het helpen van families van migranten en op solidariteit tussen burens.

Al deze verschijnselen die wij zien, lijken ons een waar wonder van transformatie en openheid.

Van de kant van de christenen: een nieuw bewustzijn van hun aanwezigheid in Syrië; vóórheen leefden ze in een gesloten kring – hoewel ze deel waren van Syrië – en altijd in de verdediging. Nu, hoewel de christenen in aantal steeds kleiner worden, zijn ze op een meer betekenisvolle manier betrokken bij het proces van de wedergeboorte van het land; de crisis van de oorlog heeft christenen van verschillende denominaties op weg gezet om één gemeenschap te vormen om de kracht te vinden om te overleven, om een nieuw beeld van moslims te krijgen en om minder wantrouwend te zijn en vrij van een hokjesgeest,

Thema – In vrede samenleven

met name op de plaats waar zij werken. Zowel professioneel als in liefdadigheidswerk zijn vele christenen voor het eerst begonnen met het opbouwen van relaties van solidariteit en nabijheid met vele moslims; in Aleppo bijvoorbeeld, door medische bezoeken aan arme families en ouderen, door het opbouwen van samenwerkingsverbanden van Caritas-, JRS- en GOPA-teams en mosliMgr.open bij de realisatie van school- en medische projecten. De teams werken in Oost-Aleppo dat geheel islamitisch is. Aan deze teams voegen ze enkele jonge moslims toe (dat is de ervaring toevoegen van twee jongeren die werken voor het team van "Al Ard hamra"). Dit zijn daden die getuigen van nieuwe moed voor de christenen, zeker voor die van Aleppo die zich tegenover moslims een houding van sociale en culturele superioriteit hadden aangemeten.

Van de kant van de moslims: We zien een transformatie in de manier waarop zij de christenen zien. Voor zover de gewapende islamitische extremistische groeperingen niet de overhand gekregen hebben in de islamitische gemeenschap, komt dat ook doordat een meerderheid van de moslims de gewelddadigheden onrechtvaardig vond. De haat en het geweld tegenover christenen van deze zogenaamde verdedigers van de ware islam en de getuigenissen van solidariteit en liefdadigheid van de christenen kwamen op een of andere manier onverwacht voor de moslims. Eerder beschouwden zij de christenen een beetje als een snobistische realiteit die getolereerd moet worden, maar die niet veel respect verdient; nu ontvangen wij meer achting en erkenning. Uit eigen ervaring kan ik zeggen dat velen van hen in hun hart geraakt zijn. Waarschijnlijk is dat het echte wonder en het feit dat dit gebeurt op het moeilijkste moment voor Syrië. Wij kunnen zeggen, Jacques Bossuet parafraserend: "God schrijft recht, zelfs met kromme lijnen."

Op deze weg van hoop kunnen we ook de initiatieven van solidariteit noemen van buiten Syrië: initiatieven van gebed, solidariteit, sponsoringsacties in vele parochies, bisdommen en kerkelijke instellingen die ons het gevoel geven dat we niet vergeten zijn, maar dat we deel uit maken van een grote gemeenschap waarvan de grenzen niet samenvallen met die van de naties; op de eerste plaats geldt dat voor het excellente werk dat gecoördineerd wordt door Caritas Internationalis, dat nationale caritas-organisaties uit Europa, de VS, Canada en Australië betreft. De meeste projecten in Syrië zijn ondersteund en gefinancierd via de kanalen van Caritas en JRS.

Ook het initiatief van de Apostolische Nuntius in Syrië, kardinaal Mario Zenari moet genoemd worden. Dankzij de contacten en de samenwerking met de Internationale Vrijwilligers Associatie (AVSI) heeft hij de opening van drie katholieke ziekenhuizen gestimuleerd, twee in Damascus en een in Aleppo, toegankelijk voor alle mensen van welke politieke of religieuze richting ook. In een land met grote spanning vanwege het embargo, de hoge kosten van medische zorg en medicijnen en de emigratie van medisch personeel is deze hulp werkelijk licht in de duisternis.

4. De toekomst van het land en de christenen in Syrië

Een van de eerste dingen die ik onder ogen moest zien toen ik werd uitgenodigd om lezingen te geven in Europa is het klassieke misverstand door oppervlakkige kennis van de realiteit in het Midden-Oosten: het Midden-Oosten is Arabisch en islamitisch. Ik zal even uitweiden over dit misverstand, omdat het tot grote fouten heeft geleid. Het klopt dat wij Arabisch spreken en dat de Arabische cultuur grote invloed heeft. Maar, dit gezegd zijnde, in het Midden-Oosten zijn niet alle Arabisch sprekenden Arabieren, en sowieso zijn niet alle Arabieren moslims. Ik zeg dit omdat dit te maken heeft met de grootste uitdaging van vandaag, niet alleen in Syrië, maar misschien wel in de hele wereld. Want de antwoorden die wij geven en de manier waarop we nu met deze kwestie omgaan zal waarschijnlijk beslissend zijn voor de toekomst van de hele wereld. Het is niet toevallig dat paus Franciscus bij diverse gelegenheden herhaald heeft dat in Syrië een ware wereldoorlog gaande is op het grondgebied van een enkel land.

Probeer u eens het punt voor te stellen waarop een consistente strategie om deze strijd te transformeren tot een zuiver religieuze strijd, zowel binnen de islam als tussen moslims en christenen, catastrofale gevolgen zou hebben, allereerst in de landen met een moslimmeerderheid, maar daarna ook in die met een christelijke meerderheid, om maar te zwijgen over het jodendom en Israël. Het is een strategie die veel voordelen kan hebben voor degenen die hun belangen willen verdedigen en uitbreiden. Deze strategie wordt nog steeds nagestreefd. Daarom moeten we voortdurend op ons hoede zijn om niet voor deze verleiding te vallen, maar juist situaties en kansen te creëren voor dialoog en vrede.

Thema – In vrede samenleven

Een van de plichten die ik als bisschop van de Chaldeeuwse minderheid in Syrië voel, is het uiteenzetten van twee ideeën die me dierbaar zijn en die geworteld zijn in de documenten van het Tweede Vaticaans Concilie.

De eerste komt voort uit de aanbeveling van het Concilie aan alle gelovigen om te beseffen dat hun aanwezigheid in de islamitische wereld een dynamiek van gemeenschappelijkheid behelst, allereerst van de christenen onderling en vervolgens ook tussen christenen en moslims.

In de eerste plaats kan de uitdrukking "samen christenen worden" ons leiden op de weg van de oecumenische dialoog die eenheid zoekt in de navolging van Christus, om leerlingen te zijn die als apostelen in de wereld gezonden worden om het goede nieuws van het Evangelie te verkondigen: "*Jij bent Gods welbeminde, wees niet bang.*"

Ten tweede wil ik met verschillende groepen moslims de uitdrukking "samen bewoners worden" uitdiepen. Een moeilijke taak, maar een die de christenen in het Midden-Oosten willen bevorderen in de hoop op meer religieuze vrijheid en meer respect voor verschillen.

Ik moet zeggen dat de christenen op deze twee niveaus van het gemeenschappelijk leven in het Syrië van vandaag, dat zo aangetast is door geweld, een opmerkelijk voorbeeld hebben kunnen stellen van solidariteit en hulp aan de armen zonder onderscheid. Dit heeft aandacht getrokken van moslims en vragen opgeroepen over het christelijke geloof.

Ik zou vele dankbetuigingen van moslims kunnen citeren, met name van hen die medische en chirurgische hulp gekregen hebben, maar ik zal me beperken tot één voorbeeld van een getuigenis die mij bijzonder geraakt heeft.

Een arme oude moslim hurkte tegen de muur van een Chaldeeuwse kerk waar het Syrische kantoor van de Caritas gevestigd is. Terwijl hij wachtte op een tas met voedsel zag hij mij voorbijgaan met mijn soutane en bisschopskruis om mijn nek. Hij stond direct op en tegenover alle mensen die in de rij stonden, allemaal moslims, sprak hij luid: "*Nu weten we wie de christenen zijn! Het is puur goud, geen nep!*" Voor mij was dat een profetisch gebaar dat in mijn hart en in mijn bewustzijn gegrift zal blijven; een teken van onuitwisbare hoop voor christenen, een teken van hoop in een hel van geweld.

5. De gevolgen van oorlog voor families

De gevolgen die de oorlog heeft voor het sociale weefsel heeft allereerst betrekking op de families. We zullen hiervan een eenvoudige analyse maken.

- i. Allereerst moeten we benadrukken dat families werkelijk de hoeksteen vormen van de Syrische samenleving. Voor het individu zijn de familie en het kerngezin altijd het referentiekader. Wanneer de directe familie (ouders) niet aanwezig is, wordt die vervangen door de dichtstbijzijnde familieleden: ooms, tantes, grootouders, etc.

We benadrukken dit aspect, want voor zover de sociale structuur van Syrië nog niet helemaal vernietigd is, is dit te danken aan de stevigheid van de familiebanden.

- ii. Daarom kunnen we zeggen dat de familie wordt gezien als een heilige plaats, waar de edelmoedigheid en de zegen van God verschijnen. Misschien zijn het de tribale sporen van de Syrische samenleving die de bron zijn van deze beleving van de familie, maar het is onmogelijk om vol te houden dat dit primitieve en negatieve aspect van tribalisme uitgeroeid moet worden om het land de moderne tijd te laten binnengaan. De familiale dimensie toont evenzeer aan dat het mogelijk is om de moderne vooruitgang te beleven, aangezien Syrië in verschillende opzichten al een modern land is, dat echter niet haar eigen identiteit opgeeft, of bepaalde waarden met een diepe betekenis voor onze menselijkheid. Deze waarden zijn niet alleen christelijk, maar geworteld in de geest van broederschap, van een leven in ware gemeenschap, een solidariteit tegenover de zwaksten en in relaties van wederkerigheid en gratuiteit.
- iii. Er is dus een fundament van familielevens, hetgeen betekent dat we nooit helemaal aan onszelf overgeleverd zijn. De familie voorkomt de individualistische vervreemding waardoor de Europese samenleving steeds meer gekarakteriseerd lijkt te worden.

Thema – In vrede samenleven

Door deze waarde blijft de solidariteit tussen allen behouden, ondanks de oorlog en de verspreiding van families over alle uithoeken van de wereld. De kinderen in het buitenland proberen hun ouders thuis te steunen, ondanks de problemen die zij zelf ondervinden. Ouders van hun kant helpen de kinderen om een toekomst op te bouwen, zelfs in een land ver weg. Ondanks de scheiding blijven de familiebanden sterk!

- iv. Een van de gevolgen van deze oorlog voor de families, van christenen en moslims, is het kapottrekken van de sociale structuur, dat de wederopbouw van een toekomst ernstig hindert. Veel jonge mensen, en met name meisjes, lijden onder de huidige onmogelijkheid om een familie te stichten. Zij voelen dit als een persoonlijk falen, als een onmogelijkheid om zichzelf te realiseren als persoon. Deze jonge mensen hebben het gevoel dat ze hun roeping gemist hebben, die hen vertrouwen had moeten geven in de toekomst en in zichzelf.

Een van de risico's van de situatie van ons land is ons onvermogen om de vernietiging te weerstaan. Dat kan het familiale weefsel verder verzwakken. Syrië is erg verzwakt door de migratie van jongeren, rijken en de meest getalenteerden van het land.

- v. Daarom moeten we meer aandacht besteden aan families, omdat zij de onmisbare basis vormen voor de ontwikkeling en de groei van de samenleving, ondanks de moeilijkheden om de families in deze geglobaliseerde wereld effectief te ondersteunen. Het Syrië van vandaag lijkt precies de grenzen en de contradicties van onze wereld te belichten.

Ten slotte moeten we in Syrië serieus nadenken over projecten die families en met name jonge mensen kunnen ondersteunen, zodat ze kunnen bouwen aan een nieuw thuis dat kan bijdragen aan het onderhoud van het Syrische en in het bijzonder het christelijke sociale weefsel.

“En avant pas arrêter!” (Doorgaan, niet stoppen)

Dagboekantekeningen Syrië II

Drs. Geert van Dartel



1. Doel van de reis

Syrië is acht jaar door een hel gegaan. Wat in 2011 begon met demonstraties voor vrijheid en democratie liep uit op een complexe oorlog waarin verschillende partijen, groepen en landen zich lieten en laten gelden. Tot overmaat van ramp breidde ISIS vanuit Irak haar machtsgebied ook over een deel van Syrië uit. Raqqa was enkele jaren het centrum van het kalifaat. De oorlog werd uiteindelijk in 2017-2018 met grof geweld beslecht. Hele stadsdelen van de grote steden zoals Damascus, Homs en Aleppo zijn verwoest. De hoop dat na de oorlog de wederopbouw zou kunnen beginnen, is vooralsnog niet uitgekomen. Het land is afhankelijk van Rusland en Iran, dreigt in het noorden en het zuiden delen van zijn grondgebied kwijt te raken en zucht onder de sancties van het Westen. De elektriciteitsvoorziening is zeer instabiel en er is een tekort aan benzine en stookolie. Om moedeloos van te worden. Volgens sommige gesprekspartners was het tijdens de oorlog beter dan nu.

Van 3 tot 10 april 2019 was ik, bijna een jaar na het eerste bezoek, weer in Syrië om onze contacten te bezoeken en de projecten te bespreken die we steunen. De reis werd gefaciliteerd door het hoofdkantoor van Caritas Syrië in Damascus en is goed verlopen. Wat minder gespannen dan vorig jaar en bovendien in een wat rustiger reistempo.

De christenen in Syrië verlangen naar contacten met christenen uit andere landen. Het gaat om veel meer dan alleen het verlenen van materiële steun. Er bestaat een diep wantrouwen tegen de internationale politiek en de media. Daarom is het belangrijk dat christenen uit Europa zelf op bezoek komen, luisteren en de situatie waarnemen. Gelukkig komen er weer meer mensen naar Syrië toe. Tijdens mijn bezoek aan Aleppo ontmoette ik de delegaties van de Duitse bisschoppenconferentie en Caritas Polen die een samenwerkingsverband zijn aangegaan voor de ondersteuning van Caritas Aleppo.



Riad Sargi, directeur Caritas Syrië.

De route van de reis ging per taxi van Beiroet naar Damascus. In Damascus bleef ik twee dagen (4-5 april) voor gesprekken met Caritas Syrië en de zusters van Besançon, op 6 april kon ik me aansluiten bij de busreis naar Homs om daar bij de herdenkingsdienst te zijn voor p. Frans van der Lugt sj.; diezelfde dag kon ik met Mgr. Antoine Audo sj. meerijden naar Aleppo waar ik het laatste deel (6-9 april) van mijn reis heb doorgebracht. In de nacht van 9 op 10 april reisde ik met de taxi vanuit Aleppo naar Beiroet om vervolgens via Frankfurt en een nacht vertraging op 11 april weer in Amsterdam aan te komen.

In dit verslag zal ik vooral aandacht besteden aan de projecten die de Katholieke Vereniging voor Oecumene in Syrië ondersteunt. Ik hoop hiermee het belang van steun vanuit Nederland voor de Kerken en Caritas Syrië onder de aandacht te brengen en hoop dat dit verslag eraan zal bijdragen de hulpverlening te continueren en nieuwe fondsen te vinden.

Maar voordat ik daarmee begin wil ik toch eerst iets schrijven over de herdenking van p. Frans van der Lugt sj. op 6 april in Homs en over zijn enorme betekenis voor velen in Syrië. Dit was een hoogtepunt op deze reis.

2. Herdenking van p. Frans van der Lugt sj. in Homs

Om aanwezig te kunnen zijn bij de herdenking in Homs, heb ik mijn reis enkele dagen vervoegd. De bus naar Homs vertrekt vanaf Bab Touma (de stadspoort van H. Thomas), vlak bij het hotel waar ik ben ondergebracht. Vanuit Damascus gaan er twee bussen naar Homs. De meeste mensen kennen elkaar en begroeten elkaar hartelijk. Ik reis samen met zr. Joseph Marie Chanaa van de zusters van Besançon.

Als we eenmaal op weg zijn stelt een zuster voor om te bidden en te zingen voor p. Frans. Een jonge vrouw neemt voor in de bus plaats en leest enkele teksten. Vervolgens wordt er gezongen en gebeden. Het is een ontroerend moment, één van de vele van deze dag.

Gedurende deze reis heb ik veel mensen ontmoet die p. Frans persoonlijk goed gekend hebben. Sommigen al dertig of zelfs veertig jaar. Ook zr. Joseph Marie. Hij was haar geestelijke begeleider. Ze heeft veel retraites met p. Frans verzorgd, vertelt ze. Zij roemt zijn persoonlijkheid die gericht was op het goede in de ander en geleid werd door liefde. Zijn motto was *"En avant pas arrêter!"* Het staat (in het Arabisch) ook op de uitnodiging voor de herdenkingsdienst en op de linnen zakjes waarin het lijstje met zijn beeltenis is verpakt dat ik later in Homs ontvang.

Als we kort voor 11 uur bij het klooster in Homs aankomen is het er druk. De herdenkingsdienst vindt plaats op een pleintje buiten het klooster. Op stellingen die in de bouw gebruikt worden zijn houten latten gelegd waarover een dun, wit doek is gespannen. Er zijn ca. 1.000 plastic stoelen geplaatst. Vooraan is op een verhoging een altaar gereed gemaakt. De provinciaal van de jezuïeten gaat voor in de dienst. Bij de dienst zijn bisschoppen van de Katholieke en Orthodoxe Kerken aanwezig. En natuurlijk ook de nuntius kardinaal Mario Zenari en de generaal van de jezuïeten Arturo Sosa.



Ik vind een plaats achter op het plein vanwaar ik de dienst goed kan volgen en raak in gesprek met de mensen om mij heen. Ik hoor dat er ook bussen zijn gekomen uit Latakia, Tartous en Aleppo om vandaag bij de herdenkingsdienst te zijn. P. Frans was echt in heel Syrië bekend en geliefd. Kardinaal Zenari speelt daar in zijn toespraak op in. Hij belooft aan paus Francisus te laten weten dat p. Frans voortleeft



in de harten van alle christenen en burgers van Syrië. P. Arturo Sosa sj. vertelt dat het bezoek aan Homs na de moord op p. Frans een diep gekoesterde wens van hem is. Hij kondigt aan dat het proces van de zaligverklaring van de martelaar p. Frans van der Lugt al wordt voorbereid en dat het zijn steun heeft.

Nederlandse jezuiten zijn er al vele jaren werkzaam in het Midden-Oosten. Vijf van hen zijn bij de herdenkingsdienst aanwezig. P. Jan Bronsveld sj. houdt namens hen een toespraak over zijn persoonlijke herinneringen aan p. Frans.

Na de dienst is er gelegenheid de fototentoonstelling over het leven van p. Frans en zijn graf te bezoeken. De fototentoonstelling geeft een mooi beeld van de veelzijdige en sociaal begaafde persoon die Frans van der Lugt was. Er zijn foto's van zijn jeugd en familie. En natuurlijk ook van hem als priester. Maar de meeste foto's zijn van ontmoetingen en trektochten. Als ik later met Mgr.



Antoine Audo over p. Frans spreek, dan benadrukt hij zijn vrijheid van hart en geest en zijn integriteit. In Syrië was hij volledig geïncultuureerd. De rol die hij in Syrië speelde kon hij misschien alleen maar vervullen, omdat hij van buiten kwam. Velen heeft hij door zijn open en liefdevolle benadering geraakt en geestelijk begeleid.

Dat wordt bevestigd door andere mensen die ik op mijn reis ontmoet. Het meest sprekend door Samira. Meer dan dertig jaar had ze contact met p. Frans. Ze heeft veel retraites met hem gedaan. Hij heeft haar geloofsleven diepgaand beïnvloed. Haar traditionele geloofsbeleving is daardoor veranderd. Ze weet nu het Evangelie met het dagelijks leven te verbinden. P. Frans was een vrij mens, zegt ze. Iedereen wilde graag bij hem zijn en naar hem luisteren. De liefde voor iedere mens kenmerkte hem. Daarin was hij uniek. Of hij heilig is? Daarop heeft ze geen antwoord. Hij was er voor iedereen.

3. Projecten

Caritas Syrië heeft verspreid over het land acht afdelingen en ruim 200 medewerkers. De plaatselijke afdelingen worden vanuit het hoofdkantoor in Damascus aangestuurd. Het bestuurlijk toezicht berust bij vertegenwoordigers van de katholieke kerken (westers en oosters), het werk wordt gedaan door leken. Voorzitter van Caritas Syrië is momenteel de melkitische bisschop van Homs, Mgr. Jean-Abdo Arbach. De financiële ondersteuning komt vooral van andere Caritas-verbanden.

Het contact van de KVO met Caritas Syrië dateert van 2014. Vanaf dat moment heeft de vereniging door eigen acties en vooral dankzij enkele fondsen en instellingen het werk van



Caritas Syrië gesteund. Dit jaar gaat steun naar onderwijsprojecten in Damascus en Aleppo.

Daarnaast steunen we het werk voor arme families en studenten van de zusters van Besançon. Tenslotte worden op verzoek van Mgr. Antoine Audo sj. de vijf parochies van de Chaldeeuwskatholieke Kerk in Syrië gesteund.

3.1 Caritas Damascus

In november 2018 lanceerde Caritas Damascus een groot project ter waarde van € 450.000,-- voor de ondersteuning van scholieren en studenten van ontheemde families in Damascus en omstreken. De financiering van dit project kwam niet rond. Het project moest grondig worden herzien en afgeslankt.

Het bedrag van dat door de KVO voor het onderwijsproject in Damascus is overgemaakt wordt nu ingezet voor de bijscholing gedurende vier maanden van scholieren en studenten uit diezelfde doelgroep van ontheemde families. In totaal worden in dit project 120 scholieren en 25 studenten bereikt.

De kostenstructuur van het project is dat voor organisatie en coördinatie 26% wordt uitgetrokken, 4% voor administratie, 2% voor benodigdheden en reiskosten, 5% overheadkosten voor Caritas Damascus. 63% valt direct toe aan de programma-activiteiten. Het project wordt uitgevoerd in de periode van mei tot en met augustus 2019.

Toegezegd is dat de beschrijving en de calculatie van het project zullen worden toegestuurd. Na afloop van het project wordt ook verantwoording afgelegd.

Duidelijk is dat dit bijscholingsproject ook voor leerkrachten belangrijk is. In Syrië is de bevolking ernstig verarmd. Een maandsalaris in Damascus bedraagt ca. 60.000 Syrische ponden = ca. € 120,--. In andere steden zoals Homs en Aleppo liggen de salarissen nog lager. De directeur van basisschool in Aleppo had het over € 30,-- per maand voor een leerkracht en € 60,-- voor een hoofdonderwijzer.

Syrië kent het systeem van openbare en private scholen. De openbare scholen vallen onder de overheid, de private scholen worden gerund door kerken, ordes en congregaties.

Openbaar onderwijs is gratis, maar voor de private scholen moet schoolgeld betaald worden. Het schoolgeld voor een private school bedraagt in Damascus ca. € 400,-- , in Aleppo € 200,--.

Door het vertrek van christenen uit Syrië vindt er op de private scholen een verschuiving plaats in de verhouding tussen het aantal christenen en moslims. Voor de oorlog was de verhouding 90-10, maar – zo zei men in Aleppo, het gaat in de richting van 10-90. De christelijke scholen in Syrië hebben een goede naam als het gaat om de kwaliteit van het onderwijs. Helaas ontbreekt bij Caritas internationalis de bereidheid om christelijke scholen financieel te steunen.

Naast de private scholen van de kerken bestaat er ook een Business school. Daarvoor betaamt het schoolgeld 2.000 euro per jaar. Dat kunnen zich alleen de zeer rijken veroorloven.

Zelfs als de kosten laag zijn, wordt het steeds moeilijker om kinderen onderwijs te laten volgen. Als het onderwijs gratis is, ontbreekt een aantal gezinnen nog aan middelen om de schoolspullen (uniform, tas en toebehoren) aan te schaffen. Veel kinderen worden bovendien al op jonge leeftijd van school weggehouden om hun ouders met het werk te helpen of om wat bij te verdienen.

Caritas Damascus werkt aan een *emergency call* aan Caritas internationalis voor het onderwijs in de zwaargehavende en verwoeste wijk Ghouta. De omstandigheden zijn daar dramatisch. Eigenlijk is het vrijwel onmogelijk om daar les te geven. In Ghouta zijn er alleen openbare scholen en is de populatie vrijwel geheel moslim.

In het gesprek met Riad Sargi van Caritas Damascus werd me steeds duidelijker dat het voor de christelijke presentie in Syrië heel belangrijk is om de private (christelijke) scholen te ondersteunen. Zou het mogelijk zijn om daar in Nederland meer steun voor te vinden?

3.2 Caritas Aleppo

Caritas Aleppo is de sterkste afdeling van Caritas Syrië. Het heeft, zo wordt gezegd, een sterk team. De stad heeft zwaar geleden. Het kantoor van Caritas Aleppo is ondergebracht in ruimtes van de Chaldeeuwse Kerk. Op loopafstand liggen de Caritas centra voor voedselhulp, medicijnen, medische zorg, huisvesting en ouderenzorg. Vorig jaar maakte ik al

kennis met enkele medewerkers. Dit jaar heb ik gelegenheid om de centra te bezoeken om een indruk te krijgen van de werkwijze. Dit gedeelte van Aleppo is gespaard gebleven. Bij de avondwandeling laat Mgr. Audo me zien waar de frontlijn lag. Dat was toch akelig dichtbij.

Vanaf het moment dat het kon is Caritas Aleppo actief in het oostelijke, zwaar gehavende deel van de stad. In Oost-Aleppo steunen we een onderwijsproject. Caritas Aleppo heeft twee centra ingericht waar kinderen in de leeftijd van 6 tot 15 extra lessen krijgen in Arabisch, Engels en rekenen. Er is in de twee centra in totaal plaats voor 240 kinderen die in groepen van 20 les krijgen. De helft van de kinderen komt 's ochtends, de andere helft 's middags.

Bijzonder aan dit project is de samenwerking met de grote openbare basisschool in Oost-Aleppo. De school heeft 1.500 leerlingen. De verwachting is dat het aantal leerlingen in het komende jaar nog zal toenemen tot 2.000.

Het onderwijscentrum Jabal Badro ligt schuin tegenover de basisschool. Te midden van de gehavende wijk staat de school er goed bij. Het gebouw ziet er gaaf uit. Op het schoolplein spelen kinderen. Voor dat we er naartoe gaan, brengen we eerst een bezoek aan het gebouwtje van Jabal Badro. Het is eigenlijk meer een woonhuis dat als schooltje dienst doet. Ook dit pand is opgeknapt. De klaslokalen zien er fris uit. Er staan jonge docenten voor de klas.

Ik word in de klassen uitgenodigd. De teamleider stelt me voor en er ontstaan gesprekjes. Kinderen zijn alert en reageren spontaan op vragen.

In het kantoortje van de teamleider spreken we over het belang van dit extra onderwijs. De meeste kinderen hebben een onderwijsachterstand. Ouders zijn vaak niet in staat of onvoldoende gemotiveerd om kinderen te steunen. Kinderen verlaten vaak al op 11-jarige leeftijd de school om met hun ouders te gaan werken. Alle kosten die met het onderwijs gemoeid zijn, leveren problemen op. Het onderwijs is weliswaar gratis, maar de kosten voor uniform, schooltas en toebehoren moeten wel opgebracht worden.



We steken de straat over en gaan op bezoek bij de basisschool waar we ontvangen worden door het hoofd van de school en de manager. De directeur is blij met de samenwerking met Caritas Aleppo. De voorwaarden voor het onderwijs zijn niet optimaal. De klassen bestaan uit ca. 35 leerlingen. Er is vooral gebrek aan goede schoolmaterialen. Er zijn geen computers, er is geen internet. Alleen een schoolbord en schriften. Ook is er een tekort aan vakdocenten voor muziek, kunst en cultuur en Engels. De leraren komen uit andere delen van de stad. De leerlingen wonen in Oost-Aleppo. Kunnen we niet een enkele docenten laten komen? Zonder de toestemming van het ministerie van onderwijs zal dat niet gaan, antwoordt de directeur.

Het bedrag dat door de KVVO is gegeven wordt gebruikt voor de aanschaf van rugtassen, culturele activiteiten en uitstapjes voor de kinderen van deze basisschool. Caritas Syrië coördineert en organiseert alles. De uitvoering is voorzien in augustus – september 2019.

De volgende dag bezoek ik ook de Caritas-centra in de buurt van de Chaldeeuwse kerk. Het zijn steunpunten voor voedselhulp en medicijnen. Voor voedselhulp worden vouchers uitgereikt, voor de aanschaf van medicijnen wordt financiële hulp gegeven. Alles wordt zorgvuldig geregistreerd. Het werk wordt gedaan door jonge mensen. De steun voor het werk van Caritas, zo hoorde ik al in Damascus, loopt terug. In het medisch centrum vertelt de arts dat ze tijdens de oorlog € 100.000,- per maand ontvingen van Secours Catholique, maar dat dit nu nog maar € 200.000,- per jaar bedraagt. In het medisch centrum is voldoende expertise voor consult en zorg. Maar er zijn geen middelen om operaties te bekostigen. Er liggen honderden aanvragen te wachten.



Het laatste kantoortje waar ik binnenloop is van de ICT. Het wordt geleid door Johnny, een programmeur, die voor de projecten van Caritas een programma heeft geschreven waarin alle informatie kan worden bijgehouden. Hij is pas enkele jaren werkzaam voor Caritas. Hij deed zijn opleiding in de VS, maar werkte na terugkomst met zijn vader op een grote boerderij bij Raqqa. "Wij waren de enige christenen daar en hadden een goed leven. IS heeft alles afgenomen en verwoest." Hij leeft met vrouw en kinderen in Aleppo en werkt nu voor Caritas. Hoewel Raqqa bevrijd is, is het nog niet veilig. Hij is een paar keer terug geweest en bekijkt hoe het werk op het land weer kan worden opgestart. Ook hij worstelt met de vraag hoe dit allemaal heeft kunnen gebeuren. Wij hadden een goed leven hier, zegt hij.

3.3 Zusters van Besançon

De congregatie van de zusters van Besançon is vanaf 1923 in Syrië actief in het onderwijs. Vorig jaar kwam ik met hen in contact en bezochten we samen hun zwaar beschadigde school op grond van het patriarchaat van de Melkitische Kerk. Voor het herstel van de school is een bedrag van 2 miljoen euro nodig. De patriarch van de Melkitische kerk heeft zich ervoor ingezet bij fondsen in Europa, maar zonder resultaat. De overheid dreigt de school te sluiten als de school dit jaar niet kan worden heropend.

De Titus Brandsma parochie in Oss heeft tijdens de advent 2018 een inzamelingsactie voor deze school gehouden. Dat leverde samen met enkele particuliere donaties € 2075,-- op die in februari 2019 overgemaakt werden op de rekening van de zusters. Het geld kan in ieder geval worden gebruikt voor de needschool die op het terrein van het patriarchaat in Damascus is ingericht en waar les gegeven wordt aan ca. 140 kinderen in de leeftijd van 4-15 jaar. Ondertussen is het hopen op een wonder dat er alsnog middelen komen om de school weer geschikt te maken en het onderwijs te hervatten.

Daarnaast zijn de zusters actief op sociaal gebied. Zr. Joseph Marie Chanaa heeft een netwerk opgezet voor de ondersteuning van arme families en studenten. Dit werk wordt geheel verricht door vrijwilligers. Haar werk wordt ook gesteund door Kerk in Nood. Door de KVO kon dankzij enkele fondsen het werk van de zusters worden gesteund. Zr. Joseph Marie zegt toe voor een gedetailleerde rapportage over de besteding met enkele getuigenissen te zullen zorgdragen die ik als verantwoording kan overleggen aan de fondsen die de middelen beschikbaar hebben gesteld.

3.4 Chaldeeus-katholieke Kerk

Sinds 2014 heb ik veelvuldig contact met Mgr. Antoine Audo sj. Tot vorig jaar was hij voorzitter van Caritas Syrië. De hulpverlening die vanuit de KVO aan Caritas Syrië is gegeven, kwam in overleg met Mgr. Audo tot stand. Op zijn uitnodiging en advies heb ik nu tweemaal een bezoek aan Syrië gebracht.

De Chaldeeuse Kerk van Syrië is klein. Mgr. Audo is de enige Chaldeeuse bisschop in Syrië. De kerk telt verspreid over het land vijf parochies: Aleppo, Damascus, Hassake, Kamechly en Malkie. De aanvraag van van Mgr. Audo is voor de ondersteuning van de vijf parochies werd door enkele fondsen gehonoreerd.

De middelen worden verdeeld over de vijf parochies en gebruikt voor voedselhulp, medische hulp en onderwijs. Rapportage over de besteding, later dit jaar, is toegezegd.

In Aleppo verblijf ik in het bisschopshuis. Ik spreek met Mgr. Audo over p. Frans van der Lugt sj. die hij jarenlang kende. Hij heeft een hoge achting voor hem. P. Frans was helemaal thuis in Syrië, stond open voor anderen en was vrij van hart en geest. Toen hij jonger was wist hij nog weleens te provoceren door de woorden die hij gebruikte en de zaken die hij

aan de orde stelde. Toen Antoine Audo sj in 1992 bisschop werd, was er binnen de orde kritiek op hem, maar p. Frans stuurde hem een brief om hem te steunen.

In de salon van het bisschopshuis op de begane grond hangt een indrukwekkend portret. Het is van Joseph VI Audo (1790-1878), patriarch van de Chaldeeuwse Kerk van 1847 tot



1878. Hij resideerde in Mosul en liet de eerste Chaldeeuwse kerk in Aleppo bouwen. Mgr. Antoine Audo sj. stamt uit deze familie. Ik vraag hem of zijn familie ooit tijden van voorspoed heeft gekend. Nee dus. Hij vertelt over de genocide van 1915. Zijn ouders zijn toen naar Aleppo gevlucht. Mgr. Audo is geboren en getogen in Aleppo. En nu deze tragedie. Voor de oorlog was ca. 10% van de bevolking in Aleppo christen. Nu is dat misschien nog 2%.

Mgr. Audo laat me kennis maken met mensen van de Chaldeeuwse gemeenschap en met enkele vrienden. De contacten zijn hartelijk en persoonlijk. De bisschop staat midden in

zijn gemeenschap en is gemakkelijk te benaderen. Op zondag ga ik in de kathedraal naar de mis. Mgr. Audo gaat voor en vertelt ook iets over mijn bezoek en heet me welkom. Na de mis drinken we koffie. Daarbij zijn ook een paar ondernemers die door de oorlog alles kwijt geraakt zijn. We hebben acht jaar kunnen slapen, zegt de een quasi grappig. Erdogan is de grote dief, voegt hij eraan toe. Iedereen heeft door de oorlog schade opgelopen, zegt de bisschop.

Op zondagavond is Mgr. Audo uitgenodigd bij een diner ter nagedachtenis van een overleden vriend van hem. Hij nodigt me uit om mee te gaan. Met de taxi – een Yugo 1301 (productie 1983-1986) – rijden we naar een hotel in de stad. De taxichauffeur vraagt de bisschop om hulp voor zijn zoon die met een oogletsel uit de oorlog is teruggekomen. De bisschop verwijst hem naar Caritas en zet zijn handtekening op een papier dat als verwijfsbriefje dienst doet.

We komen aan bij het hotel dat tijdens de oorlog behoorlijk beschadigd werd, maar nu weer is opgeknapt. Voor de oorlog was het dankzij de vele toeristen zeer winstgevend. Zou die tijd ooit weer terugkomen? De familie zit al aan lange tafels, allemaal netjes gekleed. Midden in de ruimte staat een foto van de overledene met daarbij op standaard witte bloemen. De bisschop wordt hartelijk begroet en uitgenodigd om de maaltijd te openen. Het eten is overvloedig. Er is extra veel eten klaar gemaakt. Wat over is wordt gedeeld met vrienden en bekenden. Een vriend van Mgr. Audo doet ons uitgeleide. Het blijkt een zeer gerespecteerde dokter van Aleppo te zijn, een oud-klasgenoot van bisschop Audo. Hij was als kind al briljant, zegt de bisschop.

De terugweg doen we te voet. We komen langs het ziekenhuis waar bisschop Audo in 1946 geboren werd en dat nog steeds als ziekenhuis dienst doet. Mgr. Audo wijst op een aantal grote panden waar voor de oorlog bekende families woonden. Velen hebben de stad verlaten. De huizen zijn onverkoopbaar omdat de overheid daar geen toestemming voor geeft. Aleppo was voor de crisis een prachtige stad, zegt de bisschop.

Van verschillende kanten wordt er druk op de bisschop uitgeoefend. Dat brengt eenzaamheid met zich mee. Hij staat voor de Kerk en de toekomst van de Kerk in Syrië. Hij spreekt zich uit als er om gevraagd wordt, maar zijn positie is delicaat. Het is uiterst belangrijk dat

hij gedurende de hele oorlog in Aleppo gebleven is. Over twee jaar hoopt hij zijn ambt over te dragen aan zijn opvolger. Zal het dan beter zijn?

4. Voortgang

Het gaat niet goed in Syrië. Wie zou denken dat acht jaar oorlog het dieptepunt is bereikt, vergist zich. Het land is berooid en geïsoleerd, afhankelijk van humanitaire hulp en in politiek opzicht van Rusland en Iran. De sancties tegen Syrië vormen een grote belemmering voor herstel en wederopbouw.

In deze situatie van grote nood wil ik er met nadruk voor pleiten om de kerkgenootschappen en het charitatieve, sociale, educatieve en medische werk dat door de kerken in Syrië wordt gedaan vanuit Nederland te blijven steunen en uit te breiden.

De Bisschoppenconferentie zou samen met de Raad van Kerken in Nederland een oproep kunnen richten aan de Nederlandse samenleving en overheid om humanitaire hulp aan Syrië te blijven geven en uit te breiden.

Caritas Syrië, de humanitaire organisatie van de Katholieke Kerken in Syrië, biedt een goede en betrouwbare structuur en het netwerk om humanitaire hulp op de verschillende terreinen (sociaal, educatief, medisch, huisvesting) aan te bieden en te organiseren.

Vanuit de Katholieke Vereniging voor Oecumene kunnen we voor Nederlandse fondsen en organisaties bemiddelen in de ondersteuning van het werk van Caritas Syrië.

“En avant pas arrêter!”

Het eerste deel Dagboekantekeningen Syrië verscheen in
Perspectief nr. 41 2018 pag. 70-86:

<https://www.oecumene.nl/files/Books/Perspectief/41/70/>

Thema

Oekraïne

katalysator van kerkelijke en politieke spanningen

Tussen nationalisme en oecumenisch idealisme

De gestalte van de Orthodoxe Kerk van Oekraïne

Prof. dr. Alfons Brüning



1. Autocefalie voor de Orthodoxe Kerk van Oekraïne

Sinds 6 januari jl. – Orthodox kerstmis volgens de oude kalender, Epifanie volgens de nieuwe – is de Orthodoxe kerk van Oekraïne (*Pravoslavna cerkva Ukrainy*) een feit. Op die dag werd aan de nieuw gekozen metropoliet van Kiev, Epifanij, door patriarch Bartholomeüs van Constantinopel de beloofde *tomos* verleend. Een *tomos* is bij de Orthodoxe kerk een document waarin een besluit van de synode en van de patriarch wordt gedocumenteerd. In dit geval bevatte de *tomos* de toekenning van autocefalie aan de net opgerichte zelfstandige Orthodoxe Kerk van Oekraïne, nadat een herenigingssynode op 18 december een metropoliet had gekozen en een kerkorde had aangenomen.

Volgens velen kwam hiermee vooral een politiek project aan een voorlopig einde en aan een succesvol einde. Immers, het was het Oekraïens parlement geweest dat eerder, in april 2018, een resolutie had aangenomen om bij patriarch Bartholomeüs aan te dringen op de toekenning van autocefalie aan de Oekraïense orthodoxen. Vervolgens verzocht de Oekraïense president Porosjenko het oecumenisch patriarchaat om een onafhankelijke kerk voor de Oekraïense Orthodoxen op te richten. Oekraïense Orthodoxen, dat betekende op die tijd – een jaar geleden – vooral de leden van de Oekraïense Orthodoxe Kerk, patriarchaat Kiev, die sinds 1992 bestond en zich sindsdien onder leiding van de omstreden ‘patriarch’ Filaret bevond. Daarnaast bestond er de Oekraïense Autocefale Orthodoxe Kerk, een diasporakerk met haar oorsprong in de jaren 1920, die na het ineensinken van de Sovjet-Unie ook in het onafhankelijke Oekraïne weer parochies had opgericht. Theoretisch had men er ook de grootste van de drie Orthodoxe kerken, de Oekraïense Orthodoxe Kerk,

patriarchaat van Moskou, bij kunnen tellen, waartoe de meerderheid van Orthodoxe gelovigen in Oekraïne behoorde – onder de jurisdictie ofwel in afhankelijkheid van de Russische Orthodoxe Kerk.

2. Oekraïense Kerk- patriarchaat van Moskou

Maar daar wilden zij volgens eigen betoog geen *tomos*, omdat zij zich al onafhankelijk voelden. Niet zonder reden: "Afhankelijkheid" is hierbij weliswaar formeel een verkeerde term, omdat in canoniek opzicht de Oekraïense Kerk- patriarchaat van Moskou al lang autonoom was en haar zaken overwegend zelf mocht regelen. Maar sinds de Maidan-revolutie, de befaamde "revolutie van waardigheid" en het begin van de oorlog met Rusland was er naar buiten toe niet meer veel over van deze autonomie, omdat de kerk onder metropoliet Onufrij het nergens aandurfde om de Russische agressie te veroordelen, solidariteit met een aangevallen land en bevolking te betonen, en niet in staat bleek om de diepe kloof in Oekraïne te overbruggen. Veeleer was deze kerk zelf van binnen diep verdeeld, en de voortdurende herhalingen van haar 'neutraliteit' konden het dilemma niet oplossen. Deze kerk werd in het openbaar – terecht of onrecht - in toenemende mate alleen nog als een Russische kerk en voorstander van Poetins ideologie van de 'Russische wereld' gezien.

Alleen een minderheid van haar priesters en bisschoppen, die al eerder voor het ontstaan van een Oekraïense Kerk zonder banden met Moskou (maar dan alleen op te richten op een canonieke manier) hadden gevoteerd, juichte nu evenzeer de *tomos* toe. Voor menig- een onder hen was de beleving van oecumenische solidariteit tijdens de 'revolutie van waardigheid' op de Maidan een aanvullende impuls geweest om het voor een andere kerk op te nemen : een kerk van het volk, zonder controle van een externe macht, en met de nodige gevoeligheid voor de gewone gelovige en de samenleving, voor sociale belangen en voor een democratisch beleid. Deze minderheid had ook al aan de herenigingssynode mee gedaan, vertegenwoordigd door twee bisschoppen en een aantal priesters en theologen. Hun idealisme en dat van hun bondgenoten bij de andere kerken behoort, zoals men zou kunnen zeggen, nu tot de meest interessante maar ook meest kwetsbare elementen bij de gestalte van de nieuwe kerk. Vooral op hen gaan de zowel oecumenische

als de politieke hervormingswensen en –initiatieven binnen deze kerk terug. Zij hebben veel tegenstanders.

3. Oecumenisch patriarchaat

Hetzelfde geldt voor het oecumenisch patriarchaat, dat veel in het Oekraïense project had geïnvesteerd. Patriarch Bartholomeüs had zeker weinig illusies over de politieke dimensie van de nieuwe kerk en het proces dat tot haar oprichting leidde. Hij heeft Oekraïne sinds de jaren 1990 regelmatig bezocht, en kon altijd een levendige indruk hebben van de politieke, nationale en kerkelijke verdeeldheden die hier bestonden. Lang heeft hij ook de relatie met de Russische Kerk niet willen verbreken. Dat hij dit risico nu wel op zich nam, heeft meerdere redenen. De Oekraïense theoloog Cyril Hovorun vergelijkt zijn rol met diegene van de goede vader, die zijn verloren zoon weer opneemt (terwijl de Russische Kerk de rol van de ongenadige en woedende oudere broer speelt). Volgens Hovorun is het eerst en vooral een pastoraal project van Bartholomeüs. Eerst zag hij dat de Russische Kerk en haar Oekraïense tak noch van zins, noch in staat waren om de bestaande scheuringen te helen. Verder pleit hijzelf voor een open, oecumenisch gezinde vorm van de Orthodoxie, voor een wereldorthodoxie die ook de nodige gevoeligheid heeft voor vraagstukken van de moderne tijd. Hierover was met een aantal andere kerken in de voorbereidingen naar het panorthodox concilie van Kreta in 2016 geen volledige overeenkomst te bereiken, met als bekend gevolg dat meerdere kerken, waaronder het patriarchaat van Moskou, op de valreep hun deelname terugtrokken. Gezien de moeite die bij de lange voorbereidingen was deze afzegging een affront. Weliswaar kunnen wij niet in het hart van Bartholomeüs kijken, maar het lijkt waarschijnlijk dat deze gebeurtenis heeft bijgedragen aan zijn beslissing om voor een oplossing van de Oekraïense problematiek niet meer op toestemming van Moskou te wachten.

4. Scheiding tussen kerk en staat kwetsbaar

Tevens was het hem erom te doen dat een Oekraïense autocefale kerk niet gewoonweg een nationalistische staatskerk zou worden, maar naar binnen en naar buiten ruimte zou laten voor conciliaire structuren, voor lekenparticipatie, en voor vrijheid van religie en geweten. Porosjenko mag dus zijn loftuitingen van een “belangrijke stap naar nationale

veiligheid, maar nu ook naar spirituele onafhankelijkheid” herhalen, hij had ook de garantie moeten leveren dat de scheiding tussen kerk en staat in Oekraïne gewaarborgd blijft, en er geen discriminatie dreigt voor diegenen, die niet willen toetreden tot de nieuwe kerk en bijvoorbeeld bij het patriarchaat van Moskou willen blijven. Voorlopig is dit minstens formeel het geval. Een aantal parlementaire resoluties en wetgevingsinitiatieven van de afgelopen maanden laat echter twijfel toe of het op lange termijn hierbij blijft: een wetsvoorstel, volgens welke de registrering moeilijker zal worden voor een godsdienstige gemeenschap waarvan het centrum in een ‘vijandelijke staat’ ligt, heeft tot nu toe geen geldigheid, maar is voorwerp van discussie. Elders werd geëist dat de Oekraïense Orthodoxe kerk, patriarchaat Moskou, nu haar naam zou wijzigen naar ‘Russische Orthodoxe kerk’, wat haar symbolisch buiten een nationale gemeenschap zou zetten. Porosjenko maakte de nieuwe kerk, volgens veel toeschouwers en waarnemers, tot een van zijn grootste verworvenheden in de verkiezingscampagne in aanloop naar de verkiezingen in het voorjaar van 2019, en hij heeft ook een leidende rol gespeeld bij het bijeenroepen van de herenigingssynode. Scheiding tussen kerk en staat, en vrijheid van geweten en religie zijn dus ten aanzien van het feitelijk bestaan van nog altijd twee Orthodoxe kerken in Oekraïne een kwetsbaar goed.

5. Nieuw hoofd van de Kerk

Ook de oude patriarch Filaret, eerder het hoofd van de Oekraïense Orthodoxe Kerk, patriarchaat Kiev, liet zich vooral horen door nationalistische en anti-Russische tonen, en hij stond erop verder patriarch van een zelfstandige kerk te blijven. Volgens hem is er nu te veel afhankelijkheid van Constantinopel. Bij de herenigingssynode wilde hij, samen met een aantal volgelingen, een open stemming over het hoofd van de nieuwe kerk doorzetten – inclusief de dreiging met sancties voor diegenen, die niet ‘juist’ zouden stemmen. Maar de afstemming was uiteindelijk anoniem, en tot leider van de kerk – met de titel metropolieta, niet patriarch – werd bisschop Epifanij (Dumenko, voorheen patriarchaat Kiev) gekozen. Epifanij, daarvoor de bisschop van Perejaslav-Chmelnyts’kyj en Borispil’ (een eparchie in de buurt van Kiev in het centrum van het land) begon zijn carrière weliswaar als een secretaris van Filaret, en kent hem goed, maar hij wordt ook omschreven als een diplomatieke en verzoenende persoon. Bovendien kent hij dankzij studies in Griekenland

goed Grieks, wat hem geschikt maakt voor goede relaties met Constantinopel en een groot deel van de Orthodoxe wereld. Ondertussen werd de bijna negentigjarige Filaret met de titel van erepatriarch tevredengesteld en speelt hij in de nieuwe kerk een bijrol.

6. Nieuwe kerkorde

Wat de hoofdlijnen vaak niet bevatten, is het feit dat een andere beslissing van de herenigingssynode misschien veel belangrijker was dan alleen de verkiezing van een hoofd. De synode heeft namelijk ook de kerkorde aangenomen die in de maanden daarvoor door een gezamenlijke commissie van de drie Orthodoxe kerken en onder leiding van de twee exarchen (gevolmachtigden) van Constantinopel werd uitgewerkt. De nieuwe kerkorde werd ook in de *tomos* van begin januari gedetailleerd omschreven, en het was van begin af aan duidelijk dat deze *tomos* niet zou worden verleend mocht iemand op eigen houtje wijzingen bij de kerkorde willen aanbrengen die niet de zegen van Constantinopel hebben. Een eerste en belangrijke punt is de naam: de nieuwe kerk heet niet “Oekraïense Orthodoxe Kerk”, maar “Orthodoxe Kerk van Oekraïne”, waarmee duidelijk zou worden, dat het een kerk is die openstaat voor iedere burger van de Oekraïense staat, niet alleen voor etnische Oekraïners. (Epifanij heeft zich bijvoorbeeld inmiddels voor een apart exarchaat voor de Roemenen in de westelijke provincie van Boekovina uitgesproken.) Verder wordt de nieuwe kerk nu geleid door een metropoliet die gekozen wordt door de grote kerkelijke synode en zijn wijding achteraf in Constantinopel ontvangt. Hij zit een bisschoppensynode voor waar de beslissingen collectief worden genomen – hij is dus in zekere zin alleen een *primus inter pares*. De grote kerksynode komt elke vijf jaar bijeen, en hiertoe behoren dan ook priesters en leken. Een belangrijke rol als bemiddelaar tussen de twee instanties speelt de secretaris van de bisschoppensynode, die de agenda voor de grote synode samenstelt en de besluitvorming voorbereidt. Dit ambt werd kort na de verlening van de *tomos* aan bisschop Simeon (Sjostatskij, eerder bisschop van Vinnytsja van het patriarchaat Moskou) toegekend. Simeon was bij de herenigingssynode een van de concurrenten van Epifanij geweest. Dat hij nu ondanks zijn nederlaag en afkomst een belangrijk ambt mag bekleden kan gezien worden als een teken van de integratieve intenties van de nieuwe kerk.

De nieuwe kerk is dus qua structuur en inbedding in de samenleving opener bedoeld dan dit bij de voorgangers (of tegenwoordige concurrenten) het geval was. Zowel de Russische

Orthodoxe Kerk onder Kirill als de voormalige Oekraïense Orthodoxe Kerk onder patriarch Filaret werden vaak omschreven als autoritaire structuren met een, als het ware, post-sovietisch gezicht, waar alle volmacht bij de bisschoppen en via een directe lijn in het centrum geconcentreerd is. Metropoliet Epifanij liet in zijn eerste toespraak ook meteen weten dat de nieuwe kerk voor allen openstaat. De meer 'democratische' interne structuur met belangrijke elementen van lekenparticipatie en collectieve besluitvorming is enerzijds in overeenstemming met de idealen van een juist niet 'pauselijke' Orthodoxie zoals deze door Bartholomeüs worden gepropageerd (terwijl hem zijn vermeende 'pauselijke' ambities in de wereldorthodoxie vaak door Moskou worden verweten). Anderzijds is hierin ook de omzetting van een ideaal van conciliariteit te zien, dat eerder al bij de Oekraïense Autocefale Orthodoxe Kerk (naast die van het patriarchaat Kiev de tweede die nu in de nieuwe kerk is opgenomen) verwezenlijkt was. Deze kerk gaat terug op een initiatief van Oekraïense geestelijken in de vroege jaren 1920, en werd destijds opgericht als een nationale Oekraïense, maar ook als een hervormde Orthodoxe Kerk, die veel van de moderniseringsimpulsen van het Russische kerkconcilie van 1917/'18 heeft opgenomen. Een leidend begrip hierbij was het principe van conciliariteit (Oekraïens *sobornopravnist'*, in zeker zin de Oekraïense variant van het Russische *sobornost'*).

Deze *sobornopravnist'* staat dus in gelijke mate voor openheid en voor een Oekraïense nationale traditie. De Oekraïense autocefaliebeweging sinds grofweg het midden van de 19^e eeuw wilde juist een meer democratische kerkorde verbinden met oecumenische openheid en de nodige gevoeligheid voor de godsdienstige pluraliteit waardoor volgens de voorstanders van deze beweging het grensland Oekraïne altijd gekenmerkt was. Vooral de verzoening van het Oosters en Westers christendom behoorde in de ogen van deze intellectuelen en theologen juist tot de nationale missie van de Oekraïners. Hierachter staat de idee van een 'Kievs Christendom' (of de 'Kerk van Kiev') dat sinds de doop van grootvorst Vladimir (of Volodymyr in het Oekraïens) in Kiev in 988 op het terrein van wat vandaag de Oekraïense staat uitmaakt zou hebben bestaan. Deze variant van het Orthodoxe christendom verschilt onder andere van het Russische christendom door meer aandacht voor theologie en geleerdheid, een meer conciliaire kerkstructuur en een grotere rol voor leken, en door pragmatisme ten aanzien van godsdienstig pluralisme en oecumenische openheid. "De Oekraïners hebben het oorspronkelijke christendom bewaard

doordat zij geen hoofd erkennen behalve Christus zelf," heet het in een manifest uit 1840: geen eerste, tweede of derde Rome dus, en ook geen keizer of president.

7. 'Kerk van Kiev'

De conceptie van een 'Kerk van Kiev' is in de jaren na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie eigenlijk vooral door de Grieks-katholieke Kerk verder ontwikkeld, door een "study group Kievan Christianity" in de grieks-katholieke diaspora in Canada en de VS, maar ook bij de *Oekraïense Katholieke Universiteit* in L'viv die een grieks-katholieke signatuur heeft. Maar in de aanloop naar de herenigingssynode van december 2018 hebben ook veel Orthodoxe initiatieven juist op dit concept een beroep gedaan, zoals de priester Bohdan Ohultsjanskyj (die een website en blog onder de titel "Oekraïense christelijke cultuur" [*oekrajins'ka chris-tijans'ka kultura*] onderhoudt), of een "netwerk open Orthodoxie", dat via Facebook verschillende oproepen tot dialoog tussen de kerken en met de samenleving heeft gepubliceerd. Ook de felicitaties en groeten die na zijn verkiezing door grieks-katholieke waardigheidsbekleders, vooral grootaartsbisschop Svatoslav (Sjevtsjuk), naar Epifanij worden gestuurd, prijzen het ontstaan van een unieke Orthodoxe kerk in Oekraïne als een vooruitgang in de richting van een geünieerde 'Kerk van Kiev' en kondigen samenwerking aan.

8. Hervormingen en uitdagingen

Epifanij heeft inmiddels ook een aantal hervormingen op de agenda gezet, zoals het gebruik van de Oekraïense taal in de liturgie, de vraag van de liturgische kalender, of het uitbouwen van theologisch onderwijs en vorming.

Hiernaast, zo zei hij direct na zijn verkiezing, gaat het vooral om het verzoenen van de Orthodoxen, om het beëindigen van de oorlog en het stichten van rechtvaardige vrede in Oekraïne. Een petitie, gelanceerd door een groep theologen en clerici, werd door Epifanij positief opgenomen. Deze petitie bevat tien theses voor de verdere ontwikkeling van de Orthodoxe kerk van Oekraïne, waarin onder meer op de noodzaak van modernisering (bijvoorbeeld de taalgebruik in de liturgie), lekenparticipatie, strikte scheiding van kerk en staat en een transparante besluitvorming wordt gewezen.

Het idealisme dat in veel initiatieven te voorschijn komt, mag ons niet doen vergeten dat de uitdagingen groot zijn en er veel gevaren voor dit project bestaan in een situatie die vooral door politieke en ideologische, maar ook godsdienstige polarisatie wordt gekenmerkt. Feitelijk bestaan er nog steeds drie takken van het christendom van de Oosterse ritus in Oekraïne, namelijk de Grieks-katholieke Kerk, de nieuwe Orthodoxe Kerk van Oekraïne, en de Oekraïense Orthodoxe Kerk patriarchaat Moskou. Tussen de eerste twee zijn de relaties canoniek ingewikkeld, maar in feite – ook op basis van een gezamenlijke patriottische ideologie – vriendelijk. Tussen de twee Orthodoxe takken heerst een koude oorlog, zowel binnen als buiten Oekraïne, dus ook tussen de twee patriarchaten die erachter staan. Dit heeft gevolgen tot op het niveau van eparchieën, bisschopszetels en parochies. Een voorbeeld is de eparchie van Vynnytsja, onder bisschop Simeon, die nu de secretaris van de Orthodoxe kerk in Oekraïne is. Bisschop Simeons vroegere kerk, de Oekraïense Orthodoxe Kerk patriarchaat Moskou, die de herenigingssynode en nieuwe kerk niet erkent, heeft Simeon van zijn functies ontheven, en een nieuwe bisschop benoemd. Over de bezit van de bisschoppenresidentie loopt een rechtszaak. Vooralsnog werd ten gunste van Simeon besloten, maar het betekent in elk geval een inmenging door de staat, en dergelijke processen zijn in de toekomst nog vaker te verwachten. Inmiddels zijn bijna 500 Orthodoxe parochies van het patriarchaat Moskou naar de nieuwe kerk overgegaan (van ruim 12.000), de meerderheid daarvan in het Westen en in het centrum van het land. Een aantal onder hen is sindsdien zonder priester, omdat de priester de stap niet mee wilde zetten. Hiernaast zijn de grootste kloosters van het land, de zogeheten *lavras*, zoals die van Potsjajiv in het Westen, het beroemde holenklooster van Kiev, en de lavra van Svjatohirsk in het Oosten, nog steeds in bezit van de Oekraïense Orthodoxe Kerk, patriarchaat Moskou. Hier zal het voor de nabije toekomst ook bij blijven horen. Deze kloosters hebben altijd pelgrims van alle kerken aangetrokken, maar zich evenzeer als bastion van een 'canonieke' Orthodoxie en van het Russisch christendom beschouwd.

Het is daarom zeker een positief teken dat de nieuwe kerk en haar leiding zich inzet voor openheid, modernisering en dialoog, en de verleiding van een isolerend nationalisme en politieke indienstneming probeert te weerstaan. Hiertegenover staat echter een land in oorlog en een sfeer van polarisatie; het moet nog blijken of de nieuwe kerk opgewassen is tegen alle uitdagingen die hieraan zijn verbonden.

Bronnen:

Petition: Ten theses for the Orthodox Church of Ukraine - <https://risu.org.ua/en/index/monitoring/74683/>

Constantin Sigov: "Kirche in Kiew: Lokales Handeln und globaler Glauben" - Nachrichtendienst östliche Kirchen, 10. Januar 2019 -

<https://noek.info/hintergrund/903-kirche-in-kiew-lokales-handeln-und-globaler-glauben>

Nicholas Denysenko: After the Council: Challenges Facing the Orthodox Church of Ukraine - The Wheel, December 18, 2018 -

<https://www.wheeljournal.com/blog/2018/12/18/nicholas-denysenko-after-the-council-challenges-facing-the-orthodox-church-of-ukraine>

Cyril Hovorun: Ukraine, the Ecumenical Patriarchate and Post-Truth - The Wheel, November 20, 2018 -

<https://www.wheeljournal.com/blog/2018/11/20/cyril-hovorun-ukraine-the-ecumenical-patriarchate-and-post-truth>

Alfons Brüning, '„Einfach orthodox?“ - Ukraine: die Gläubigen und die Gesellschaft,' in *Ost-europa* 68, 2018, no. 8-9, pp. 119-138.

Alfons Brüning, 'De kerken van de Byzantijnse ritus in Oekraïne,' in Herman Teule, Alfons Brüning (eds.), *Handboek Oosters Christendom* (Leuven: Peeters, 2018), pp. 411-442.

De Orthodoxe Kerk moet haar Byzantijnse erfenis herzien

De kerk dreigt ten onder te gaan aan politieke intriges

Drs. Paul Baars



In 2016 was er een Panorthodox concilie gepland op Kreta. Het werd een Orthodox concilie, omdat van de 14 uitgenodigde zelfstandige Orthodoxe kerken er vier op het laatste moment afzegden, waaronder de grootste Orthodoxe kerk, de Russisch-orthodoxe Kerk. Er is nu opnieuw een diep conflict tussen het patriarchaat van Constantinopel en dat van Moskou over Oekraïne. Het is een (geo/kerk)politiek conflict, dat mede een gevolg is van de Byzantijnse erfenis, waarop de Orthodoxe Kerk gebouwd is. Die brengt haar nu in grote problemen.

1. Kerk en staat

In het jaar 313 kondigde de Byzantijnse keizer Constantijn een 'edict' af, dat in 2013 in zijn geboortestad Nisj (nu in Servië) is herdacht. In dat edict kondigde hij godsdienstvrijheid af, waardoor het christendom zich vrij kon ontplooiën. Dat het om godsdienstvrijheid ging is snel vergeten. Kort daarna was het christendom staatskerk. De kerkvader Eusebius lanceerde het idee van de 'symfonie' tussen kerk en staat, een vaag begrip, dat duidt op samenwerking, harmonie tussen kerk en staat. De keizer kreeg een belangrijke rol in het kerkelijk leven. Het keizerschap werd als een goddelijke instelling gezien. Concilies werden door de keizer bijeengeroepen en konden alleen door zijn machtswoord een succes worden. Het Slavische christendom erfde deze traditie. De tsaar kreeg eretitels als de nieuwe koning David en plaatsvervanger van Christus op aarde. Het kwam zelden voor dat een patriarch of een bisschop de tsaar durfde tegen te spreken. Met degenen die dat wel durfden liep het meestal niet goed af.

2 Autocefaal

Het Byzantijnse Rijk was een veelvolkerenstaat. Van daaruit breidde het Orthodoxe christendom zich via de Balkan uit naar Oekraïne en van daaruit naar Rusland. Daar ontstonden orthodoxe kerken in een nieuwe context, die na enige moeite van de patriarch van Constantinopel een zelfstandige kerkelijke status kregen: de Bulgaars-, de Servisch-, de Roemeens- en de Russisch-orthodoxe Kerk. Ze werden 'autocefaal', wat betekende dat ze zelfbestuur kregen en hun eigen hoofd mochten kiezen. Macedonië heeft ook ooit om zo'n status gevraagd, maar een patriarchaat Ohrid is er nog niet gekomen.

Formeel en inhoudelijk bestaat er maar één Orthodoxe kerk en mag je strikt genomen niet spreken van een Servisch-orthodoxe Kerk, maar alleen van de Orthodoxe Kerk *in* Servië. Het opkomend nationalisme vanaf de 19^{de} eeuw leidde ertoe dat er in feite diverse nationale Orthodoxe kerken ontstonden. Er ontstond een identificatie tussen kerk, volk, taal en staat. Een volk heeft recht op een eigen staat, met één volk, één taal en één kerk. Deze identificatie zorgde voortdurend voor problemen. Want staten veranderen regelmatig van omvang. In de 11^{de} eeuw beleefde Macedonië een bloeiperiode, daarna Bulgarije en daarna Servië. De drie rijken overlaptten elkaar. Rond 1912/1913 woedde er twee wrede oorlogen op de Balkan. Oostenrijk-Hongarije en het Osmaanse Rijk vielen rond 1917 uit elkaar. Griekenland probeerde na 1919 zijn invloed in Turkije te herwinnen. Het werd een fiasco en leidde tot het uitmoorden van Izmir en een smartelijke bevolkingsruil. Bijna alle Grieken verlieten Turkije. De meeste Turken moesten Griekenland uit. Joegoslavië en de Sovjet-Unie vielen na 1991 uit elkaar. De Baltische staten, Moldavië, Montenegro Wit-Rusland, en Macedonië, allemaal landen met Orthodoxe meerderheden of minderheden, (her)kregen hun zelfstandigheid. In al die landen deed men daarna (soms opnieuw) pogingen een eigen zelfstandige Orthodoxe kerk te stichten. De oorlog in Oost-Oekraïne is de meest recente oorlog tussen twee van huis uit Orthodoxe landen.

3. Canonieke territoria

Kerkelijk gezien leidt de identificatie tussen kerk, volk en staat tot voortdurende ruzie over de 'canonieke territoria', de gebieden waarover de diverse patriarchaten zeggenschap menen te hebben. Valt Moldavië nu onder Moskou of onder Boekarest? Valt Macedonië nu

onder Griekenland, Bulgarije of Servië? Wat moet er gebeuren met de Roemeense minderheid in Vojvodina, wat met de Russische minderheid in Letland en Estland? Het patriarchaat Constantinopel claimt alle gebieden buiten het Romeinse Rijk. Daaraan zit wel weer een probleem. Het is uit de oude canons niet duidelijk wat er met het vroegere West-Romeinse Rijk moet gebeuren, met het patriarchaat Rome dus, dat nu de Katholieke kerk is. In dat geval moet de Grieks-orthodoxe metropoliet Athenagoras van Brussel verhuizen naar Amsterdam, omdat de Zuidelijke Nederlanden binnen het Romeinse Rijk vielen. De 'barbaren' (niet-Romeinen) woonden ten noorden van de grote rivieren. De laatste twee eeuwen zijn grote groepen Serviërs, Grieken, Roemenen en Russen geëmigreerd. Die hebben in 'de diaspora' hun eigen parochies opgericht, die meestal geen behoefte hebben aan de claims vanuit Constantinopel.

Kerkpolitiek wordt dan geopolitiek of in mijn idee geofictie. De Orthodoxe kerken worden gedreven in de richting van revanchistische nationale politiek, waarbij men terug wil naar de grootste omvang die het eigen territorium ooit gehad heeft, bijvoorbeeld naar het herstel van de Sovjet-Unie, of het herstel van het Byzantijnse Rijk. En dan zijn er natuurlijk ook nog grensconflicten met de Westerse kerken, met name met de Rooms-katholieke Kerk in Kroatië, Slowakije en Oekraïne. In feite worden de territoriale claims door de Orthodoxe patriarchaten heel opportunistisch verdedigd. Het patriarchaat Moskou baseert zijn claims in feite niet alleen op canons van de oecumenische concilies en latere afspraken (bv. een 'tomo's' uit 1686) maar ook op de voormalige Sovjet-Unie en claimt nu zelfs China als haar canoniek territorium. Servië wil de gebieden, die het in de 16^e eeuw heeft verloren behouden, maar de gebieden die ze na de 16^e eeuw verworven heeft niet afstaan. Mijn conclusie is dat het onverkort vasthouden aan het verleden het onmogelijk maakt de problemen in het heden op te lossen. Het leidt tot voortdurende conflicten binnen de Orthodoxe Kerk, die uiteenvalt in elkaar bestrijdende nationale, etnische quasi-staatskerken.

4. Oekraïne

Oekraïne is wat moeilijk in te passen in dit verhaal. Oekraïne is (als Macedonië) een 'vergeten ziel.' De huidige staat Oekraïne bestaat in feite pas sinds 1924. In 1944 kwamen er nog delen van Oost-Polen bij. In 1954 gaf Chroesjtsjov haar de Krim cadeau. Daarvoor was

Oekraïne lang verdeeld geweest in een oostelijk deel, dat door Rusland werd gekoloniseerd en een westelijk deel dat onder Polen/Litouwen en later tevens onder Oostenrijk/Hongarije viel. Daardoor heeft Oekraïne een pluriform karakter. Men spreekt er Russisch en Oekraïens. Veel Oekraïners zijn tweetalig. Velen voelen zich gewoon Orthodox en willen niet kiezen voor een bepaalde richting. Er zijn al eeuwen verschillende kerken. Het is dus voor Oekraïne moeilijk een eigen identiteit te formuleren. De Oekraïense identiteit en in mindere mate ook de Russisch identiteit zijn een mythe. De communistische cultuurvernietiging, de terreur, de collectivisatie van de landbouw en de Tweede Wereldoorlog hebben die tradities bijna geheel vernietigd en de bevolking verspreid. Rusland en Oekraïne hebben daardoor een vergelijkbare postcommunistische identiteit. Alleen enkele gerestaureerde gebouwen en musea verwijzen nog naar een roemrucht verleden. De Orthodoxe Kerk heeft een heel oude traditie, maar is tegelijk ook een heel nieuwe traditie, die pas na de perestrojka is herontdekt en uitgevonden.

Oekraïne hoeft niet voor altijd een kolonie van Rusland te blijven. Alle christenen in dat land hoeven niet onder het patriarchaat Moskou te vallen. Oekraïne betekent 'grensland'. Een goede relatie met Rusland én met het Westen is voor Oekraïne belangrijk. Door haar verleden is ze sterk met het 'Oosten' verbonden, maar ook met het 'Westen'. Dat hoeft geen probleem te zijn. Je kunt het ook als een verrijking beschouwen, een mogelijkheid. De nieuwe koude oorlog en de Russische inmenging in het Oosten van Oekraïne maken dit voorlopig helaas onmogelijk. Er vallen doden en die drijven Rusland en Oekraïne steeds verder uit elkaar.

De nieuwe zelfstandige Oekraïense kerk, waarin alle Oekraïense gelovigen moeten opgaan dreigt opnieuw een etnische en nationalistische quasi-staatskerk te worden, die onmisbaar zou zijn voor de Oekraïense onafhankelijkheid en identiteit. Ook deze oplossing doet geen recht aan de pluriformiteit die in Oekraïne bestaat. Poroshonko gedraagt zich als een nieuwe keizer Constantijn, die met patriarch Bartholomeüs onderhandelt namens de kerk. Ik weet dat zo'n pluriformiteit niet in overeenstemming is met bepaalde kerkelijke canons uit een ver verleden. Die bepalen dat in één stad (in één gebied) maar één bisschop mag zijn. Maar in feite zijn er meer. Onverkort doorvoeren van alle oude canons, die onderling geen eenheid vormen, leidt tot oorlog en geweld. Daarmee schend je het Bijbelse gebod 'Gij zult niet doden' en vergeet je de christelijke en menselijke plicht tot naastenliefde. De

regels van de kerk komen dan in strijd met de geest van de kerk, met de christelijke boodschap zelf. Het verleden van de Orthodoxe Kerk vernietigt dan het heden van de Orthodoxe Kerk. Het doel gaat de middelen heiligen. De middelen vernietigen daardoor het doel. Het gevolg kan zijn dat de Oekraïense Kerk van het patriarchaat Moskou geliquideerd wordt, zoals de Grieks-katholieke Kerk in Oekraïne in 1946 door Stalin geliquideerd werd. Dat kan moeiteloos, omdat de gebouwen die ze in bruikleen heeft vaak staatseigendom zijn.

5. De status van de gelovigen

Een patriarchaat, bisdom of parochie ziet men dan als een grondgebied, een 'territorium' en niet als een gemeenschap van gelovigen. Dat klinkt door in de kerkelijke taal bv. 'svjataja Russkaja zemlja' (het heilige Russisch land). De aanspreektitel voor een bisschop is in het Slavisch: 'Vladíko'. Dat vertaalt men doorgaans met Meester, maar 'Bezitter' kan ook. De gelovige worden vaak aangeduid met 'rab/raba' (in het Grieks: doulos). De vertaling 'slaaf' is beter dan 'dienaar'. Een bisdom is dan een landgoed, waarop een aantal lijfeigenen wonen. Er is een inventarisatie van het aantal parochies en een inventarisatie van de bezittingen van die parochies, maar er zijn geen ledenlijsten. Dat geeft de lage status van de gelovigen goed weer. Bisschoppen zijn hun bisdom gaan beschouwen als een persoonlijk bezit, waarover ze naar eigen goeddunken kunnen regeren. Het communisme heeft die ontwikkeling versterkt en 'patriarch' Filaret van Kiev staat geheel in die traditie. Maar christenen zijn geen slaven, het zijn kinderen van God en erfgenamen van het Rijk Gods. Ze hebben deel aan het 'algemeen priesterschap' van alle gelovigen en zijn bij hun doop gezalfd als de koningen van Israël. Het woord 'slaaf' ontkent die hoge status. We zijn geen eigendom van de kerk, maar van God. Niet de bisschop is hoofd van de kerk, maar Christus zelf. De Heilige Geest regeert de kerk. Het landelijke concilie van Moskou in 1917/1918 en op een andere manier ook het Tweede Vaticaans Concilie hebben die situatie proberen te corrigeren. Maar de uitvoering daarvan verloopt zowel binnen de Orthodoxe Kerk als binnen de Katholieke Kerk erg moeizaam.

6. Vrijheid

Het idee van de 'kerkelijke territoria' ondermijnt een belangrijk punt van de christelijke traditie: de door God gegeven menselijke vrijheid. Je kunt iemand nooit dwingen in God te geloven en bij een bepaalde kerk te horen. Die vrijheid is geen liberale onverschilligheid. Het betekent niet dat alles moet kunnen. Ze komt voort uit de Opstanding, de ervaring van Pasen. Christelijke vrijheid leidt tot verantwoordelijkheid en naastenliefde. Na de perestrojka kwam de 'wedergeboorte' van de Orthodoxe kerk van onderaf. Het was een wens en een bewuste keuze van gelovigen. Nu is het iets dat wordt opgelegd met staatsdwang. Het is geen wedergeboorte van het geloof, maar van stenen en wetten. Ik ken Russisch-orthodoxe gelovigen die hun baan verloren, omdat ze kritiek hadden op hun kerk. Critici zijn vermoord.

De nieuwe Oekraïense kerk kan in dat opzicht een kloon worden van de kerk van Poetin en Kyrill. Uiteindelijk hebben de mensen er genoeg van en kan de revolutie van 1917 zich herhalen. Van oorsprong Orthodoxe christenen plunderen hun kerken en vermoorden hun priesters. De begrippen pluralisme en vrijheid zijn niet erg populair in de Orthodoxe traditie. Er is ook een andere Orthodoxe traditie van mensen als Russische aartspriester en theoloog Pavel Adelgeim en archimandriet Sofroni, die de waardigheid van de menselijke persoon centraal stellen. Bisschop Gabriël (de Vylder) eeuwige gedachtenis van het bisdom 'Rue Daru', zei tegen zijn collega bisschoppen: "Jullie hebben diplomatieke paspoorten en geld. Maar ik heb één ding dat jullie niet hebben: vrijheid!"

7. Funest

Het is vooral de hoogste kerkleiding die zich druk maakt over hun kerkelijke territorium. De meerderheid van de gelovigen zit er niet mee. Een Griekse vriend van mij zegt het zo: "Ach, onze metropolieten en bisschoppen zijn de helft van de dag bezig om ruzie met elkaar te maken. De andere helft van de dag zijn ze bezig de dossiers daarover van het ene naar het andere gebouw te sjouwen. Ik trek mij er niets van aan." Iemand anders zei: "Onze patriarchen zijn niet onfeilbaar als de paus, en ze laten dat door hun levenswijze ook duidelijk zien." Je kunt die ruzies beter negeren. Anders houd je het niet vol en word je atheïst.

De Russisch orthodoxe aartspriester vader Pavel Adelgeim (1938-2013) vond dat de symfonie tussen kerk en staat funest is voor allebei. Politieke intriges, machtsstrijd tussen oligarchen en internationale problemen beheersen en verscheuren het binnenkerkelijke leven. De Bulgaarse Kerk was bijvoorbeeld gesplitst in een deel dat de staat steunde en een deel dat voor de oppositie was. De kerkelijke boodschap wordt een politieke boodschap. De kerk wordt een speeltje van politici, een 'ideologisch staatsapparaat' en in haar maatschappelijk functioneren een opvolger van de Oost-Europese communistische partijen. Een Grieks-katholieke priester uit Wit-Rusland, die nu in Antwerpen dient, zegt het als volgt: "Helaas hebben wij in al onze Orthodoxe landen tegenwoordig heel veel Orthodoxe patriotten en heel weinig Orthodoxe gelovigen. De kerken hebben bijna niets, de staat heeft bijna alles: de macht, het geld, de politie en de geheime dienst." Een bestuurslid van de Byzantijnse kapel in Nijmegen zegt het zo: "In Macedonië ga ik niet naar de kerk, want het is politiek. In Nijmegen ga ik wél naar de kerk, want het is een kerk." Een oude Joodse vrouw, die ik kende in St. Peterburg, waarschuwde mij voor een opkomend 'Orthodox wahabisme' in Rusland. "De combinatie van geloof en nationalisme is vergif", verklaarde zij.

Er vindt een interne secularisatie plaats binnen de Orthodoxe Kerk, waarbij geloofstaal plaats maakt voor wereldse taal. Orthodoxie wordt een etnische identiteit. Geloof in God is daarbij niet nodig. Een Bulgaarse taxichauffeur kan zeggen: "Ik geloof niet in God. Maar natuurlijk ben ik Orthodox, want ik ben Bulgaar!" Geloofsonderricht heeft in de Orthodoxe vaak geen prioriteit. Het woord 'Christus' hoor je niet meer bij het kerkelijke conflict over de zeggenschap over Oekraïne. Wanneer de staatsmacht wegvalt, wordt de nu nog verholde ontkerkelijkering openbaar. De mensen verlaten de kerk, niet omdat ze besmet zijn met verderfelijke Westerse ideeën, maar omdat ze genoeg hebben van hun corrupte en autoritaire kerk, die aan mensen dingen oplegt die ze zelf niet praktiseert. Er zijn genoeg priesters en leken die het anders willen en ook anders doen. Maar die hebben geen macht.

8. Byzantijnse erfenis

Wil de Orthodoxe Kerk overleven, dan moet ze haar Byzantijnse erfenis op een aantal punten herzien. Het gaat dan met name om het idee van de symfonie tussen kerk en staat, om de afspraken over de canonieke territoria en om het kerkbeeld dat daarachter zit. Zo

niet, dan dreigt ze aan interne verdeeldheid en ontkerkelijking ten onder te gaan. Dat betekent niet dat die hele erfenis moet worden afgeschaft. De band van een Orthodoxe Kerk met een bepaald volk hoeft niet verkeerd te zijn. Orthodoxe Kerk in Rusland voelt zich verbonden met de Russische taal, zang, literatuur, heiligen en geschiedenis. De Servische Kerk voelt zich verbonden met de Servische taal, de Servisch liturgische zang, heiligen en geschiedenis. Dat hoeft niet exclusief, negatief, arrogant en agressief te zijn, maar kan ook inclusief gebeuren als een uitnodiging aan anderen, als een rijkdom die je wilt delen. Nederlanders hebben tegenwoordig te weinig band met hun eigen tradities. De populistten komen niet verder dan een negatieve identiteit, dan karikaturen. Linkse Nederlanders hebben maar één vorm van nationalisme. Ze denken dat Nederland het meest progressieve land ter wereld is, dat wij een 'gidsland' zijn.

Bij de Byzantijnse erfenis horen ook de liturgie, de devotie, het kloosterleven, de kunst, de iconen, de christelijke interpretatie van de neoplatoonse filosofie en de spiritualiteit. Die elementen blijven de moeite waard, voor alle christelijke gelovigen in Oost en West. Ook Orthodoxe christenen moeten vaak nog beginnen om hun eigen traditie te ontdekken. Het Oosten en Westen bestaan trouwens niet meer. Of je het nu wilt of niet: het Westen is in het Oosten en het Oosten is in het Westen.

De verdeeldheid binnen de Orthodoxe kerk raakt ook Nederland

Een ontwikkeling naar elkaar beconcurrerende etnische Orthodoxe kerken in Nederland

Drs. Paul Baars



1. Conflict Constantinopel-Moskou over Oekraïne

Wat zijn de gevolgen voor Orthodoxe christenen in Nederland van de ruzie tussen het patriarchaat Moskou en het patriarchaat Constantinopel over Oekraïne? Over de aard van het conflict toch één opmerking. Men roept dat het een schisma is. Maar het is geen schisma. Ze hebben geen meningsverschil over de geloofsbelijdenis, over de Drie-eenheid of over de Bijbel. Het is een kerkpolitiek conflict over hoe de kerkelijke verdeeldheid in Oekraïne moet worden opgelost. Het is onduidelijk hoe het zich verder zal ontwikkelen. Wat gaat er in Oekraïne gebeuren? Leveren bemiddelingspogingen nog iets op? Hoe zullen de andere patriarchaten reageren? Zal het patriarchaat Constantinopel zelf in de problemen raken?

De meeste Orthodoxe gelovigen en priesters, die ik erover sprak, willen het conflict niet op de spits drijven. De hoogkerkelijke ruzies staan ver van de meeste gelovigen af. Enkele mensen zeiden: ik doe maar of het conflict niet bestaat. Maar het conflict bestaat en hoe langer het duurt hoe moeilijker het wordt om het te negeren. De sacramentele 'communio' tussen Constantinopel en Moskou is verbroken. Gelovigen van het patriarchaat Moskou mogen geen sacramenten meer ontvangen in parochies of kloosters, die onder Constantinopel vallen. Geestelijken (priesters, diakens) van het patriarchaat Moskou mogen daar niet meer dienen. Andersom geldt dit verbod trouwens niet. De Russisch-orthodoxe bisschop voor Nederland, Jelisej heeft wel verklaard, dat er "pastoraal" met dit probleem moet worden omgegaan. Voor gemengde echtparen wordt een uitzondering gemaakt. In

een aantal andere gevallen kan, na overleg met de priester, individueel nog een uitzondering worden gemaakt.

2. Geschiedenis

Eerst een beetje geschiedenis. In de loop van de geschiedenis zijn er diverse Orthodoxe patriarchaten ontstaan, die meestal etnisch van karakter zijn geworden: een Grieks-orthodoxe Kerk, een Servisch-orthodoxe Kerk, een Russisch-orthodoxe Kerk, enzovoort. Het patriarchaat van Constantinopel is nu het meest multi-etnische patriarchaat. De Kerk van Griekenland is een zelfstandig aartsbisdom. Migranten uit al de van oorsprong Orthodoxe landen zijn in diverse golven over de hele wereld verspreid en ook in Nederland terecht gekomen: Russen, Oekraïners, Grieken, Serviërs, Bulgaren, Georgiërs, Roemenen en het meest recent Syriërs. Ze hebben in de diaspora allemaal hun eigen parochies gesticht, die dus nu binnen zes patriarchaten vallen. De Georgiërs hebben volgens mij nog geen eigen parochie in Nederland. Bij de meeste van die parochies hebben zich ook Nederlanders aangesloten. Enkele kleinere parochies bestaan voornamelijk uit Nederlanders.

Er is onenigheid over de vraag wie al deze parochies kerkelijk moet besturen. Het patriarchaat Constantinopel claimt, op grond van een canon van het concilie van Chalcedon (451), dat alle gebieden buiten het Romeinse Rijk (de gebieden waar “Barbaren”, dat zijn “niet-Romeinen” woonden) onder haar zeggenschap vallen. Daar vallen de Verenigde Staten, Canada en Australië zeker onder. Maar voor Nederland ontstaat al meteen een probleem. Wat te doen met het West-Romeinse Rijk, met het voormalige patriarchaat Rome, dat nu de Katholieke kerk is. Wat daar moet gebeuren is onduidelijk. Het patriarchaat Constantinopel heeft dan alleen zeggenschap over het huidige Nederland boven de grote rivieren, omdat de Zuidelijke Nederlanden binnen het West-Romeinse Rijk vielen. De patriarchaten maken zo voortdurend ruzie over hun ‘canonieke territoria’. De argumenten zijn vaak opportunistisch. Het patriarchaat Moskou heeft een uitzondering bedongen op de claim van Constantinopel. Parochies, die langer dan 25 jaar bestaan, vallen onder een Russisch-orthodox bisdom in de diaspora en worden zelfs als Russisch grondgebied beschouwd. Wanneer je de claim van Constantinopel streng interpreteert, moeten alle andere Orthodoxe parochies in Nederland onder Constantinopel vallen en mogen erg zelfs geen nieuwe parochies buiten Constantinopel om opgericht worden.

Constantinopel baseert zich op een canon (regeling) van het concilie van Chalcedon van 451. Die canon bepaalt dat er in een stad maar één bisschop kan zijn. De historische ontwikkeling was anders dan Constantinopel wenst. In Brussel resideren nu twee orthodoxe bisschoppen en in Parijs minstens drie.

3. Regionale Orthodoxe bisschoppenconferenties

In 2009 is tijdens een overleg in Chambésy besloten tot de oprichting in de diaspora van regionale Orthodoxe bisschoppenconferenties om te werken aan een betere samenwerking tussen de diverse patriarchaten. Het was een voorlopige regeling, totdat een panorthodox concilie tot een definitieve regeling voor de diaspora zou besluiten. In de Benelux is daarna zo'n bisschoppenconferentie opgericht, onder voorzitterschap van de Griekse metropoliet van Brussel, op dit moment Athenagoras (Peckstadt). De taken die deze conferentie heeft zijn door de metropoliet verdeeld over priesters van de diverse patriarchaten. In Nederland is van daaruit onlangs het OKiN opgericht (de Orthodoxe Kerk in Nederland), waarvan dezelfde metropoliet het enige bestuurslid is. Niet iedereen in de Orthodoxe wereld van Nederland is gelukkig met die constructie en niet alle parochies betalen hun contributie. Op zich accepteert iedereen de metropoliet van Brussel als 'eerste onder gelijken'. Maar de centralistische en bureaucratische manier waarop dat wordt ingevuld roept vragen op.

4. Terug naar vóór 2009

Vier zelfstandige Orthodoxe kerken, waaronder de Russisch-orthodoxe Kerk hebben op het laatste moment besloten niet deel te nemen aan het Orthodoxe concilie in Kreta van 2016. Ze hadden de voorbereidende documenten wel ondertekend. Daardoor is niet duidelijk of ze zich aan de besluiten van dat concilie gebonden voelen. Er is daardoor géén consensus ontstaan over wat er met de diaspora moet gebeuren. Dat heeft patriarch Bartholomeüs mogelijk doen besluiten een aantal zaken voortaan zelf te regelen. We zijn dus weer min of meer terug vóór 2009. De twee Russisch-orthodoxe bisschoppen Jelisej en Simon zijn onlangs uit deze bisschoppenconferentie en uit het OKiN gestapt vanwege de troebelen over Oekraïne. Het is helaas de vraag of de ontwikkeling, die na Chambésy is ingezet, nog verder zal gaan.

Het conflict kan ertoe leiden dat er geen gezamenlijke vertegenwoordiging meer is vanuit de Orthodoxe kerk in de Nederlandse Raad van Kerken en ook niet bij het overleg met de overheid (CIO). Het kan ertoe leiden, dat er geen gezamenlijk pastoraat meer kan zijn voor Orthodoxe gelovigen in gevangenissen en voor het leger. Allerlei taken moeten verdubbeld worden. De oecumenische contacten zullen moeilijker worden, omdat de Westerse kerken niet meer met één, maar met verschillende Orthodoxe gesprekspartners te maken krijgen. Het is niet zo dat de Russisch-orthodoxe kerk in Nederland geen oecumenische contacten meer wil. Maar ze zullen die ontwikkelen los van het patriarchaat van Constantinopel. Moskou wil als grootste Orthodoxe kerk op dit punt het initiatief van Constantinopel overnemen.

5. Diaspora

De diaspora van de Russisch-orthodoxe Kerk heeft al een lange geschiedenis. Maar ook de andere Orthodoxe patriarchaten hebben een politiek ontwikkeld ten opzichte van hun eigen diaspora. Die politiek bestaat uit verschillende elementen. Men wil ervoor zorgen dat de migranten hun eigen identiteit bewaren, en niet opgaan in een Westerse samenleving, die men vaak kritisch beoordeelt. Dat is in de officiële documenten het belangrijkste. Daarnaast wil men ook missie bedrijven en daarbij ook wel samenwerken met Westerse kerken, die in zwaar weer verkeren. Die laatste elementen veronderstellen een wat positievere kijk op het Westen. In feite hebben veel parochies gewoon hun eigen ontwikkeling gekregen. Sommigen hebben daarbij een internationaal karakter gekregen.

6. Nieuwe parochies

Het duidelijkst blijkt de interne orthodoxe verdeeldheid uit het beleid bij de oprichting van nieuwe parochies. Daarover is in feite geen afstemming. In Nijmegen zijn nu drie Orthodoxe parochies: een Griekse, een Russische en een Servische, die alle drie gebruik maken van de Nijmeegse Byzantijnse kapel. Het is maar goed dat er nog een rooms-katholiek bestuur boven zit, anders waren de onderlinge problemen niet opgelost. Een gezamenlijke paasnacht zou voor de hand liggen, maar is om praktische redenen en grote verschillen in sfeer en devotie, niet realistisch. Waarom een nieuwe Servische parochie in Eindhoven, waar al een internationaal georiënteerde parochie binnen Constantinopel is? Waarom een

nieuwe Servische parochie voor Maastricht/Luik, waar al diverse parochies zijn? Waarom een nieuwe Griekse parochie in Zaandam, waar al een Servische parochie is? Waarom maken de Grieken daar geen gebruik van het Servische kerkgebouw, waar toch niet elke week een viering is?

Er zijn de laatste jaren vooral veel Servische, Griekse en Roemeense parochies opgericht. Het idee van missie leidt in de praktijk vooral tot het oprichten van veel nieuwe parochies. De priesters moeten dan verschillende parochies bedienen, terwijl ze er vaak nog een baan bij hebben. Het parochieleven blijft daardoor tot een minimum beperkt, tot één of twee vieringen per maand. Voor ziekenbezoek, catechese, huiswijdingen en persoonlijke contacten is geen tijd. Vrijwilligers, koorleden en dirigenten worden overvraagd en verondersteld achter hun priester aan te hollen. Een goed lopende parochie krijgt financieel haar zaak wel rond. Maar parochies in oprichting kosten vooral geld. Er moet een ruimte gehuurd worden, opgeknapt en ingericht. Er zijn gewaden en iconen nodig. Financiële steun vanuit de bisdommen is er meestal nauwelijks. De betrokken priester moet voortdurend achter geld aan. De priester krijgt daardoor bij de gelovigen de naam een geldwolf te zijn. De meeste Orthodoxe priesters die ik ken, zijn geen geldwolven. Ze worden daar door het beleid van hun bisdommen toe gedwongen. Veel Orthodoxe migranten hebben een kleine beurs, maar worden steeds weer onder druk gezet om telkens op nieuw geld te geven 'voor een nobel doel'

De Russisch-orthodoxe bisschop Simon van Brussel is heel terughoudend geweest met het oprichten van nieuwe parochies. Daardoor zijn de Russisch-orthodoxe parochies degelijker. Hij heeft gekozen voor kwaliteit en niet voor kwantiteit. Deze parochies hebben vaak meerdere priesters, betere koren, meer publiciteit, meer activiteiten en contacten met andere christelijke kerken in hun directe omgeving. Het ongecoördineerd oprichten van parochies maakt duidelijk dat een lokale Orthodoxe bisschoppenconferentie nodig is.

7. Orthodoxe verdeeldheid

Er zijn dus aanzetten geweest tot meer samenwerking zowel op het niveau van de bisschoppen als op het niveau van de leken. Maar de bisschoppenconferentie voor de Benelux en het OKiN zijn nu gehandicapt. De vereniging van Orthodoxen, een vereniging

voor Orthodoxe gelovigen van alle jurisdicties, bestaat niet meer. Er zijn natuurlijk nog wel allerlei persoonlijke vriendschappen en informele contacten. Naar mijn mening zal het conflict over Oekraïne de al langer bestaande ontwikkelingen in de Orthodoxe diaspora versterken. Het aandeel van de Nederlandse gelovigen in onze Orthodoxe Kerk zal relatief afnemen en de Orthodoxe Kerk zal verder uiteenvallen in diverse etnische kerken, die op zijn best langs elkaar heen leven en op zijn slechtst met elkaar concurreren en ruzie maken.

Met name de meer internationaal georiënteerde parochies, als Amsterdam, Eindhoven en Deventer, waar diverse nationaliteiten samenkomen, zullen lijden onder de internationale verdeeldheid van de Orthodoxe Kerk. De Russisch-orthodoxe parochies zullen Grieken verliezen, de Grieks-orthodoxe parochies zullen Russen, Serviërs en Roemenen verliezen. Er zullen zeker gelovigen zijn die hun lokale parochie trouw blijven ondanks de conflicten. Andere parochianen draven door en beschuldigen patriarch Bartholomeüs ervan een CIA-agent te zijn of een vrijmetselaar. Weer anderen denken dat alle Russisch-orthodoxe priesters in Nederland FSB-agenten zijn. Er is veel nepnieuws en dat heeft helaas hier en daar effect. De meeste priesters proberen de (kerk)politiek op afstand te houden. De problemen in Oekraïne, de problemen tussen Rusland en Georgië en het conflict tussen de patriarchen van Constantinopel en Moskou zorgen toch voor interne spanningen binnen de parochies. Je krijgt Poetin of Poroshenko er gratis bij. Ik wil één voorbeeld noemen. Toen Rusland en Turkije ruzie hadden na het neerschieten door de Turken van een Russisch vliegtuig in Syrië, begon een Russische parochiaan in Nijmegen te roepen dat Rusland Constantinopel (Istanbul/ Tsargrad) moest veroveren. Hij haalde een plan van tsaar Nikolaas II uit 1916 uit de ijskast. Iemand zal dat wel ergens op de Russische staatstelevisie geroepen hebben. Hij kreeg weinig bijval. De meeste mensen reageerden niet en ik begon zelfs te lachen. Hij heeft mij daarna enkele weken boos aangekeken. Je ziet in de Orthodoxe kerk een 'secularisatie van binnenuit', waarbij allerlei wereldse politieke conflicten het Orthodoxe christelijke geloofsleven uit het centrum van de aandacht verdringen. Wat je van Oekraïne vindt wordt belangrijker dan of je in God gelooft. Nuances ontbreken daarbij. Allerlei complotten spoken rond.

Het is triest om te zeggen. Maar er bestaat in de praktijk niet meer één Orthodoxe kerk. Er bestaan in feite verschillende Orthodoxe kerken (patriarchaten), zowel internationaal als in

Nederland. De samenwerking tussen de Rooms-katholieke Kerk en de protestantse kerken, en de samenwerking van die Westerse kerken met Orthodoxe parochies is in Nederland soms beter dan de samenwerking binnen de Orthodoxe Kerk zelf. Sommige Orthodoxe kerkleiders gunnen die Westerse kerken niet eens de benaming kerk. Voor de buitenwereld is het allemaal een geweldige antireclame voor de Orthodoxe Kerk(en). Hoogste tijd voor zelfkritiek.

MH17 – the Ukrainian Context

Prof. dr. Cyril Hovorun



1. Independence

The independent Ukrainian republic was proclaimed immediately after the collapse of the Soviet Union in 1991. It became an engine of democratic changes, even when other post-Soviet states gave up on democracy and returned to totalitarian political models. After Russia U-turned to authoritarianism under President Vladimir Putin, it also tried to reverse the democratic evolution of the Ukrainian republic. In particular, it used Ukrainian elections to promote authoritarian candidates, who also appeared pro-Russian.

Such was Viktor Yanukovych. He was a governor of the Donbas region from 1997 to 2002 and then a Prime-minister of Ukraine from 2002 to 2004. He became a presidential candidate from the Party of Regions during the elections of 2004. His rival was pro-Western Viktor Yushchenko. After counting votes, the Central Election Commission announced Yanukovych as the President of Ukraine. However, there was evidence that the elections and counting votes were manipulative and fraudulent. Electoral fraud caused mass protests, which became known as the Orange Revolution. Under the pressure of the protests, the results of the initial run-off were annulled, and the Ukraine's Supreme Court ordered new voting. This time Yushchenko won the elections and became Ukrainian President.

The democratic parties and political figures who came to power together with Yushchenko did not govern the country coherently. Their poor performance did not match the expectations of most Ukrainians. As a result, they lost the next presidential elections in 2010 to Viktor Yanukovych. He won the elections without casting doubts about their fairness and

legitimacy. However, soon after elected, he demonstrated authoritarian style of governance. He dramatically reduced civil freedoms and enhanced corruption. In his foreign politics, he aligned with Vladimir Putin's Russia.

2. Maidan

When in November 2013 Yanukovich deliberately rejected to sign an Association agreement with the European Union, the people of Ukraine, especially the educated middle class, considered this as an existential threat to the Ukrainian democracy. They began protesting, and their protests grew to a second Ukrainian revolution. Their main venue became the central square of Ukraine's capital Kyiv, called the Maidan of Independence, or simply Maidan. The revolution became known as Maidan. It was also called Euromaidan, because people gathered for the sake of European values and Europe-oriented Ukrainian policies. Later on, the protests at the Maidan in Kyiv were branded as the "Revolution of dignity."

The protests lasted almost all winter 2013-14. Dozens of thousand people gathered at the Maidan every day, day and night. Sometimes the number of protesters approached one million. Riot police tried to disperse the crowd. For this purpose the police used tear gas, water guns, rubber bullets, and other means. Eventually they began shooting people with military ammunition. As a result, over one hundred protesters were killed. They became known as the "heavenly hundred." Over two thousand protesters were wounded. Eventually President Yanukovich had to flee the country and found refuge in Russia.

On February 22, 2014, the Ukrainian Parliament elected a new speaker, Oleksandr Turchynov, who in accordance with the Ukrainian Constitution next day became the acting President of Ukraine. He remained in this capacity until May 25, 2014, when a new President of Ukraine, Petro Poroshenko, was elected. On October 26, 2014, snap elections brought to the Verkhovna Rada new parties. A majority of them represented the Maidan. Not a single nationalist party was able to pass the threshold to receive benches in the Parliament.

3. Russian propaganda

One of the issues often raised in connection with the protests at the Maidan is whether they pursued a nationalistic agenda. Indeed, there were nationalist and radical right-wing groups at the Maidan, but they constituted a minority. The majority of the protesters did not pursue any nationalistic agenda. They wanted their country to be free of corruption and authoritarianism, upholding European values and human rights. This was an agenda that surpassed the modernist agenda of nation-building. It was an agenda of building an open civil society. Because of its civil and not nationalistic program, the protests for long time remained peaceful and did not yield to the provocations to apply violence. The government of Yanukovych tried to provoke violence, at now avail—until the first casualties among the protesters happened. The first victims who fell at the Maidan were not Ukrainians in their ethnic background: Serhiy Nigoyan was Armenian and Mikhail Zhiznevsky was Belarusian.

The Russian media, however, presented the Ukrainian protests as nationalistic. This was a deliberate policy, which aimed at compromising the civil protests in Ukraine in the eyes of the Russian citizens, who recently protested against, as many believed, fraudulent elections to the Russian Parliament in December 2011. When in 2012 Vladimir Putin and Dmitry Medvedev swapped their offices, and Putin became Russian president for the third time, this enhanced the dissatisfaction of many Russians with their political establishment. The Maidan, therefore, was dangerous for the Russian regime, which began disseminating lies about it. The report on the Russian aggression against Ukraine prepared by the Russian opposition leader Boris Nemtsov (assassinated in Moscow on February 27, 2015) summarizes the distorted image of the Revolution of dignity propagated by the Russian media:

Descendants of World War II collaborators and radical nationalists joined together in favor of European integration (as only this was discussed), and they were practically ready to carry out ethnic cleansing. The number of mentions of the Ukrainian nationalist organization “Right Sector” in the Russian media at a certain point significantly exceeded mentions of Putin's United Russia party—despite the fact that “Right Sector” garnered less than 2% of the votes cast in the Ukrainian elections.¹

The Russian media wanted to create a negative attitude to the Ukrainian protests among the Russians. Their main concern was the civil character of the Revolution of dignity. If the protesters were Ukrainian nationalists, as the media presented them, then the Russian public would not sympathize with them. However, if they are civil activists that protest against the same problems that the Russian society faces, then their example would become dangerous for the Russian political regime.

4. Authoritarianism vs Revolution of dignity

Indeed, the political regime that Viktor Yanukovych was building in Ukraine used the blueprints for corruption and authoritarianism drafted by Vladimir Putin. Putin used post-Soviet authoritarian leaders to impose his socio-political model in the countries of the former Communist bloc. That was his way to restore the neo-Soviet empire—the ultimate goal of his presidency. Putin succeeded in most of these countries and was almost successful in Ukraine. However, the Maidan became a stumbling bloc on the path of Putin and an existential threat to his regime. The Revolution of dignity challenged the model of corrupted authoritarianism not only in Ukraine, but also in other post-Soviet countries, including Russia.

To prevent the spread of the Ukrainian civil strife to Russia, Vladimir Putin decided to transform this strife to military conflict. War was his response to peaceful protests. He thus planned to reach two goals: to stop the Ukrainian protests at the Russian border, and to mobilize the Russian society around his agenda. He chose Crimea as the main article of his agenda. Both Soviet and post-Soviet myths presented Crimea as a historical part of Russia. Crimea was also a vulnerable part of Ukraine. For Putin, it was easy to take it and make a foundation of his legitimacy after swapping offices with Dmitry Medvedev. This step justified itself. Most Russian conservatives and liberals, who were polarized in 2011-12, found themselves on the same page in supporting the annexation of Crimea. This has been called a post-Crimean consensus of the Russian society.

5. Annexation of Crimea

The Russian character of Crimea, however, was more myth than reality. Crimea had a large Tatar population, which was deported by Stalin during the World War 2. After that, the void was filled with Russians, many of them retired Soviet military. There was also significant Ukrainian population, mostly in the inland of the peninsula. In 1954, the Soviet Parliament made Crimea a part of the Ukrainian Soviet Socialist Republic. In the post-Soviet time, Russia confirmed its recognition of Crimea as belonging to Ukraine in a number of documents, such as: 1) The Budapest Memorandum (December 5, 1994)²; 2) The Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership Between the Russian Federation and Ukraine (May 31, 1997)³; 3) The Treaty Between the Russian Federation and Ukraine on the Russian-Ukrainian State Border (January 28, 2003).

The annexation of Crimea by Russia took place in March 2014, a few days after President Yanukovich was ousted. The demoralized Ukrainian army did not resist the Russian military who established control over all governmental premises and functions in the peninsula. The Russian military troops did not have insignia and came from the Russian military bases in Crimea and from Russia. With the support of the Russian troops, local collaborators organized voting in favor of separation of Crimea from Ukraine. On March 16, 2014, they organized a referendum, which voted for the inclusion of Crimea to the Russian Federation. However, the referendum was illegal from the perspective of both Ukrainian and international law.

Almost simultaneously with the process of the annexation of Crimea, Russia instigated similar separatist processes in other regions of Ukraine, mostly in the east and south of the country. It tried to establish its control in the regions of Odessa, Kharkiv, etc. This way of military-backed separatism was called "Russian spring." It succeeded in only one region known as Donbas. This region consists of two administrative units, *oblast'*, with centers in Donetsk and Luhansk.

The Donbas is densely industrialized, with production of steel and coal constituting the core of its industry. Culturally, it is largely Russian speaking, because during the Soviet period many Russians were brought here to sustain industrialization. The region is also

notorious for its corruption and high level of crimes. The ousted Ukrainian President Yanukovich originated from here. The Party of regions, which backed Yanukovich, also had its base in the Donbas area.

This region was occupied by the Russian forces following the pattern of Crimea. Local pro-Russian activists were mobilized by Russian agents. Simultaneously Russian military troops without insignia entered the region. These troops together with local separatist militia seized key administrative buildings. They hastily organized referendums, which proclaimed two independent “people’s republics” with the capitals in Donetsk and Luhansk. Unlike in Crimea, however, these “republics” were not included to Russia. This better served the Russian goals in Ukraine. The Boris Nemtsov report has summarized Putin’s motifs to invade the Donbas:

Russia provoked a military conflict with the purpose of creating a favorable negotiating position in the dialogue with Western countries. The ceasefire in the Donbass, which the Kremlin is capable of guaranteeing, could then become the basis for lifting the economic and political sanctions against Russia, which became inevitable following the annexation of Crimea. Furthermore, under this scenario, the question of the lawfulness of incorporating the peninsula into the Russian Federation is off the agenda, and while the Western countries do not formally recognize Crimea as Russian territory, they do so in fact.⁴

6. Negotiations and hybrid war

In order to contain the Kremlin’s advances in Ukraine, the West initiated two processes of negotiations: in Minsk, which included Russia, Ukraine, and the OSCE as official parts, and the representatives of the “people’s republics” in Donetsk and Luhansk as unofficial participants. The other process included representatives of Russia, Ukraine, Germany, and France. It became known the Normandy format.

Neither Minsk nor Normandy formats of negotiations could stop the hybrid war of Russia against Ukraine. For Russia, these negotiations, as well as the existence of the “people’s republics” became parts of the hybrid war. The West was unprepared for this kind of warfare, whose authorship is often ascribed to General Valery Gerasimov, Russia’s chief of the

General Staff.⁵ Because the phenomenon of hybrid war occurred unexpectedly and is new, the studies of it are scarce. The Ukrainian National Institute of Strategic Studies has made one of the earliest takes on it. This study has identified the following features of the hybrid war:

- the absence of clear time limits, since hybrid war is never declared and thus the time of its commencement as well as its end can not be recorded;
- true hybrid war objectives are blurred and unclear;
- hybrid aggression operates on a number of fields simultaneously, inconsistently and asymmetrically;
- the toll and losses of all parties are hard to estimate due to the absence of relevant statistical data and it's impossible to differentiate direct and indirect losses;
- the casualties, unlike in conventional war, include a significant number of civilians harmed by combat operations and a drastic decline of the social, economic, environmental, and epidemiological situations;
- hybrid war entails internal population movement of monumental proportions.⁶

The Boris Nemtsov report rendered the hybrid war in more judgmental terms:

The war in eastern Ukraine is often called a "hybrid" war. That is so to say the unique invention of Vladimir Putin: not a direct military aggression, but the creation of armed conflict on the territory of a neighboring state in such a way so that formally its initiator cannot be faulted. The Donbass is in flames, and the Russian president appears all in white and says: "What is your evidence?"

Dorzhi Batomunkuev, a Russian tanker from Buryatia, wounded in Debaltsevo, explains in a simple language the essence of what is happening: "Putin is a very sly man. 'There are no forces here,' he tells the whole world. But to us, he says quickly, go, go."

<...> "Hybrid war," in Putin's implementation is:

Hypocrisy. We are apparently fighting with Ukraine, and everyone knows that. There are training camps for fighters operating in Russian territory, convoys with tanks move toward the Ukrainian borders, the leaders of the separatists get approval for their actions in the Kremlin. But supposedly we're not fighting. Putin confidently shakes his head in reply to direct questions, and Amb. Churkin at the UN Security Council angrily denies all accusation of the Kremlin.

Lying. Were Russian paratroopers caught in Ukrainian territory? Well, they just lost their way. Is it proven that the separatists are using Russian weaponry? They probably bought it at the army depot. Ukrainians are fired on from Russian territory? But they're bombing themselves. They are naming the last names of Russian soldiers who were killed in eastern Ukraine? Oh, that's it.

Cowardice. Neither Putin nor his generals have had the courage to admit the fact of military aggression against Ukraine. Craven lying and hypocrisy are served up as great political wisdom.⁷

7. Military operations and casualties

Both interpretations of hybrid war agree that military troops involved in it do not reveal their identity or act through proxies. Nevertheless, Putin secured for himself a possibility to use Russian military troops openly. He requested the upper chamber of the Russian Parliament, the Council of Federation, to grant him such permission. The permission was granted on March 1, 2014.

Putin kept this permission as an open card, but did not use it. He preferred to send Russian troops without insignia. They were registered as if on vacation—even though the Russian law prohibits military personnel to take part in any military activity while on vacation. Putin also sent to Ukraine retired military and paramilitary groups, such as Cossacks, as mercenaries.

These groups played a key role in the occupation of Sloviansk, a city in the northern part of Donetsk *oblast'*. They came from Crimea, being led by a former FSB officer Igor Girkin

(aka Strelkov), and took the city on April 12, 2014. The Ukrainian government expelled the insurgents and restore its own control over the city on July 5 of the same year.

Even more obvious was the direct military involvement of Russia to Ukraine during the battle at Ilovaïsk. The Ukrainian military troops together with the paramilitary battalions of volunteers advanced in the beginning of August 2014 at this city held by the separatists. They were encircled, however, by the Russian troops that had crossed the Ukrainian border. The Ukrainian and Russian staffs agreed to allow the Ukrainian troops to leave the encirclement. The agreement was not honored by the Russian side, however. When the Ukrainian military and paramilitary groups began leaving their positions within the encirclement, they were heavily shelled by the Russian artillery. As a result, hundreds of Ukrainians were massacred on August 24-26, 2014.

Many Russian soldiers also have died in the Ukrainian battlefields. Their bodies were brought back to Russia and buried in graves, often without names. Their relatives received money compensation and promised to keep silent about their death. The Boris Nemtsov report gives more detail on this aspect of the war:

Massive numbers of Russian soldiers were killed in the east of Ukraine during two periods. The first wave of coffins came to Russia in the summer of 2014, when the Ukrainian Army went on the offensive. The Ukrainian offensive was halted after direct interference by units of the Russian Army. Despite the successful resistance against Ukrainian units, the Russian Armed Forces suffered losses. A significant number of soldiers were killed, in particular, in the battles for the city of Ilovaïsk. According to the most modest assessment, no less than 150 coffins were returned to Russia with the mark "Cargo 200" [the Russian military term for those killed in battle].

This information did not manage to be hidden, and journalists then shed light on the situation as it came about. However, to the surprise of many, not only did the authorities hinder the independent investigation, but the families of the dead soldiers did so as well. According to information from Nemtsov's source, this was explained by the fact that relatives received 3 million rubles each [around USD

45,000] in compensation. At the same time, they signed non-disclosure statements under threat of criminal prosecution.

The second wave of coffins came to Russia in mass numbers in January and early February 2015. According to our analysis, at least 70 Russian military were killed in the east of Ukraine. At a minimum, 17 Russian paratroopers who had come from the city of Ivanovo were killed in the territory of Ukraine. (A handwritten note about this from Boris Nemtsov was obtained by the authors of this report.)

The mass killing of Russian soldiers was connected to an escalation of the conflict and of resistance, notably near the city of Debaltsevo.⁸

These data contest the repeated statements by Vladimir Putin about absence of the Russian military in Ukraine, such as the following one: "There have not been and are no Russian army units or military trainers in the south-east of Ukraine. The Americans are lying. We have never been involved in nor are we now involved in the destabilization of the situation in Ukraine."⁹

8. MH17

Russia tried to cover up another military crime it committed. On July 17, 2014, a Russian missile targeted a civil Boeing 777 performing flight from Amsterdam to Kuala Lumpur. All 283 passengers and 15 crew members who were on board died. This Malaysian Airlines flight MH17 was targeted in the airspace of Ukraine. The plane hit the ground near the village of Hrabove, close to the city of Torez in the Donetsk *oblast'* of Ukraine. This place was at that time under the control of the Russia backed separatists. They impeded access to the site for the international investigation groups and tried to remove some debris from the crash site.

Despite the obstacles from the separatists, several investigations tried to establish who and how shot the plane. The most official of them, the Joint Investigation Team (JIT) was led by the Dutch government. This is because most passengers, 196, were Dutch nationals. The (JIT) included also other nationalities and was supported by other governments. The

Ukrainian government fully collaborated with the team, while the Russian government refused to offer the same full support to the investigation.

In May 2018, the JIT finished its investigation, and the government of the Netherlands announced its conclusions. It confirmed what has been the main version of the events since July 2014. Namely that the plane was shot by the sophisticated Russian military anti-aircraft missile system Buk. It was brought from Russia to the Ukrainian territory controlled by the separatists, downed the plane, and then brought back to Russia.

The Dutch foreign minister Stef Blok made a statement after the JIT finished its investigation: "On the basis of the JIT's conclusions, the Netherlands and Australia are now convinced that Russia is responsible for the deployment of the Buk installation that was used to down MH17. The government is now taking the next step by formally holding Russia accountable."¹⁰ The head of the crime squad of the Dutch national police Wilbert Paulissen added more details to the statement. He stated that the JIT "has come to the conclusion that the Buk TELAR by which MH17 was downed originated from the 53rd Anti-Aircraft Missile Brigade from Kursk, in the Russian Federation."¹¹

The Russians, nevertheless, continued denying their involvement and instead propagated their own versions about how the MH17 was shot. The bottom line of all of these versions is that it is Ukraine, which should be blamed for the incident. The Russian officials, for instance, suggested that MH17 was targeted by the Ukrainian military aircrafts SU-25 or MiG-29. This claim was immediately rejected by specialists, because these aircrafts cannot attack targets that high in the sky. The evidence that the Russians brought was soon proven to be fabricated.¹²

9. Who is to blame?

The official investigation established *how* the MH17 was downed, but it did not say anything about *why* the plane was targeted by the Russians. There are two basic versions about this. The most probable one is that the Russians targeted a military Ukrainian aircraft, which they confused with the civil one. Indeed, from May to July 2014, the Russians downed a number of Ukrainian military vessels, including four helicopters (Mi-24 on May 2 and 5, Mi-8 on May 29, and Mi-8 on June 24) and three planes (AN-30 on June 6, IL-76

on June 14, and AN-26 on July 14). On July 17, the separatists claimed that they shot another Ukrainian military aircraft.¹³

Thus, the above-mentioned Igor Girkin reported on downing a plane in the Russian social network VKontakte, just 25 minutes after the catastrophe: "In the area of Torez, they just downed the aircraft AN-26. It lies about somewhere behind the mine 'Progress.' And we have warned: do not fly in 'our sky.' The birdie fell down behind the terricon, did not touch the residential area. Civilians are not injured."¹⁴ When he was sued in court by the relatives of those who died in the crash, he sarcastically called them "mutants."¹⁵

Another version looks more like a conspiracy theory. It was articulated by the former head of the Ukrainian security service (SBU) Valentyn Nalyvaychenko.¹⁶ He suggested that the Russians targeted a civil flight by Aeroflot, which was also flying at that time not far from MH17. The Kremlin wanted to blame for its catastrophe the Ukrainian side and to use it as a pretext to start an open invasion to the Ukrainian territory.

10. Orthodoxy

Girkin, who committed multiple crimes, including tortures and execution of the Ukrainian prisoners of war, is also an Orthodox Christian. He worked for a Russian businessman Konstantin Malofeyef, who is also a devoted member of the Russian Orthodox Church. Malofeyev was one of the main sponsors of the Russian intrusion to Ukraine. Girkin's joy about downing the plane, although he did not yet know that this was a civil aircraft, was shared by other Orthodox activists, such as, for instance, the press officer of the Horlivka diocese of the Ukrainian Orthodox Church Svetlana Okhrimenko.

However, they are people who look at religion from political perspective, as a useful instrument to pursue their political agendas. In my recent book *Political Orthodoxies*,¹⁷ I have explored some cases of such political utilization of religion, including the concept of the Russian world. This concept, I believe drove people such as Girkin to take guns and come to Ukraine with war. In some sense, MH17 fell a victim to the ideologeme of the Russian world.

Thema - Oekraïne – katalysator van kerkelijke en politieke spanningen

In contrast to the adherents of the Russian world, Ukrainian churches unanimously condemned the terrorist activity, which led to the crash of MH17.¹⁸ The secretary of the Synod of the Greek Catholic Church Bishop Bohdan Dzyurakh came to the Dutch Embassy in Kyiv and prayed there for those who died in the crash. Metropolitan Onufriy, who later was elected the Primate of the Ukrainian Orthodox Church, found nice words to express his grief about the victims of the catastrophe:

This is a terrible event. Victims were innocent people, women and children from different countries. The Ukrainian Orthodox Church condemns the forces that have perpetrated this crime and reminds us that no one will escape the judgment of God. The fullness of our Church is praying with sympathy for the families of the dead. May the Creator and Supporter of the world console the hearts and strengthen relatives and the loved ones of those who died in this terrible catastrophe.¹⁹

The Patriarch of Kyiv Filaret made a strong statement, which condemned the Russian involvement in the downing of the plane:

Apart from the direct perpetrators of the crime, moral responsibility for it lies with those who have planned, unleashed, and supported military aggression against Ukraine, leading an undeclared, but brutal and bloody war against our state <...> Such actions are a crime under human law and a terrible sin before God. The Kyivan Patriarchate once again calls on Russia's authorities to reconsider and stop the criminal aggression against Ukraine.²⁰

11. Propaganda war

The MH17 tragedy became a result of the Russian hybrid war against Ukraine. The Russians, however, tried to weaponize it as a part of the same hybrid war in order to further attack Ukraine. By this episode, they wanted to enhance their anti-Ukrainian defamation campaign. It has become a usual feature of their hybrid war, to blame others of what they have done themselves. The purpose of the defamation campaign continued to be the justification of war among the Russian population. The people of Russia were thus encouraged to unify around their president by shared hatred to the Ukrainians.

Along with blaming the Ukrainians for the MH17 tragedy, the Russian media fabricated other “news.” Thus, the popular Russian TV Channel *First* showed a woman who claimed that she saw how the Ukrainian military crucified a six year old boy at a bulletin board. Needless to say that this news was never proved. It even turned out that this woman never visited Sloviansk.

However absurd have been the news propagated by the Russian media, they worked to incur hatred among the Russians against the Ukrainians and to justify the war in their eyes. These news were also effective in the West, however in a different way. In the West, people are accustomed to seek truth somewhere between two interpretations of the same events. The Russian propagandists used this western custom to read news. They realized that the further they place their own interpretation of events from truth, the further from the same truth will be the middle point that the people in the West are likely to embrace.

This is how the Russian defamation campaign against Ukraine worked in the West. A remarkable case of its impact was the Dutch referendum held on April 6, 2016. It was initiated to ask the public opinion in the Netherlands on the Association Agreement between the European Union and Ukraine. This was the agreement that President Yanukovych refused to sign and thus triggered the Revolution of dignity. After the victory of the Euromaidan, both Ukraine and the European Union agreed to signing it. Before that, however, national parliaments of the EU countries had to ratify it.

All EU countries did it except the Netherlands. In this country, the government called for an advisory referendum after it was supported by sufficient number of requests. The question that the Dutch had to answer was as follows: “Are you for or against the Approval Act of the Association Agreement between the European Union and Ukraine?” Even though the turn out for the referendum was only 32%, the threshold to make it eligible was met. The majority of those who voted were against the Association Agreement. They thus seriously impeded the process, which became central for the Revolution of dignity.

According to some interpretations, the Dutch public made their decision under the influence of the defamation campaign launched by Russia, as many believed that the Ukrainians were to blame for the MH17 catastrophe. It was also an early manifestation of anti-immigration attitude that soon engulfed many countries of the European Union.

Many Dutch believed the information, which was disseminated in the wake of the Referendum, that signing the Association Agreement between the European Union and Ukraine would automatically bring Ukrainian immigrants to the Netherlands, which of course was not true.

The Netherlands is a country that was inflicted by the Russian aggression against Ukraine more than any other EU country. Yet, instead of demonstrating solidarity with Ukraine, it became the only EU country that created a serious obstacle for the cause, for which the Euromaidan stood and for which over hundred peaceful protesters died. This paradox cannot be explained other than by the Russian propaganda, which interfered with the rising anti-immigration sentiments. This case shows that although very different, these two phenomena can work together and produce tremendous impact on modern societies.

¹ Boris Nemtsov, *Putin. War: an Independent Expert Report*. Edited by Ilya Yashin and Olga Shorina, Moscow, 2015, 9: <http://4freerussia.org/putin.war/Putin.War-Eng.pdf>

² Article 4.1: "The Russian Federation, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the United States of America confirm to Ukraine their obligation, in accordance with the principles of the Final Act of the CSCE, to respect the independence, sovereignty and existing borders of Ukraine."

³ Article 2: "The High Contracting Parties, in accordance with the articles of the UN Charter and obligations in the Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, shall respect each other's territorial integrity and confirm the inviolability of the existing borders between them."

⁴ Boris Nemtsov, *Putin. War: an Independent Expert Report*. Edited by Ilya Yashin and Olga Shorina, Moscow, 2015, 7: <http://4freerussia.org/putin.war/Putin.War-Eng.pdf>

⁵ <https://www.politico.com/magazine/story/2017/09/05/gerasimov-doctrine-russia-foreign-policy-215538>

⁶ *The World Hybrid War: Ukrainian Forefront*. Edited by Volodymyr Horbulin, Kharkiv: Folio, 2017, 154.

⁷ Boris Nemtsov, *Putin. War: an Independent Expert Report*. Edited by Ilya Yashin and Olga Shorina, Moscow, 2015, 65: <http://4freerussia.org/putin.war/Putin.War-Eng.pdf>

⁸ Boris Nemtsov, *Putin. War: an Independent Expert Report*. Edited by Ilya Yashin and Olga Shorina, Moscow, 2015, 23: <http://4freerussia.org/putin.war/Putin.War-Eng.pdf>

⁹ Interview to French television channel TF1 on July 4, 2014, in Boris Nemtsov, *Putin. War: an Independent Expert Report*. Edited by Ilya Yashin and Olga Shorina, Moscow, 2015, 17: <http://4freerussia.org/putin.war/Putin.War-Eng.pdf>

¹⁰ <https://www.government.nl/topics/mh17-incident/news/2018/05/25/mh17-the-netherlands-and-australia-hold-russia-responsible>

¹¹ https://www.washingtonpost.com/world/dutch-led-investigators-say-russian-military-missile-shot-down-flight-mh17-over-ukraine-in-2014/2018/05/24/1e2ff92e-5f3c-11e8-8c93-8cf33c21da8d_story.html?noredirect=on&utm_term=.bd4f22e75bb4

¹² See on this Boris Nemtsov report: Boris Nemtsov, *Putin. War: an Independent Expert Report*. Edited by Ilya Yashin and Olga Shorina, Moscow, 2015, 44-45: <http://4freerussia.org/putin.war/Putin.War-Eng.pdf>

¹³ See on this Boris Nemtsov report: Boris Nemtsov, *Putin. War: an Independent Expert Report*. Edited by Ilya Yashin and Olga Shorina, Moscow, 2015, 44: <http://4freerussia.org/putin.war/Putin.War-Eng.pdf>

¹⁴ <https://www.svoboda.org/a/25460920.html>

¹⁵ <https://belsat.eu/ru/programs/igor-strelkov-shutit-o-pogibshih-passazhirah-malajzijskogo-boinga/>

¹⁶ D

¹⁷ Cyril Hovorun, *Political Orthodoxies*, Minneapolis, MN: Fortress, 2018.

¹⁸ See <https://www.religion.in.ua/news/vazhlivo/26397-iyerarxi-ukrayinskix-cerkov-zaklikayut-svit-spriyati-yaknajshvidshomu-vidnovlennyu-miru-v-ukrayini.html>

¹⁹ <https://news.church.ua/2014/07/18/misceblyustitel-kijivskoj-mitropolichoji-kafedri-visloviv-spivchuttia-ridnim-ta-blizkim-zagiblix-pasazhiriv-ta-chleniv-ekipazhu-litaka-malajzijskix-avialinij/>

²⁰ <https://www.cerkva.info/ru/news/patriarkh/5186-spivchuttia.html>

Politieke orthodoxieën

De *onorthodoxie* van de Kerk onder dwang (Boekbespreking)

Drs. Geert van Dartel



Kan de Kerk ontsnappen aan de verleiding van de politieke macht? En wat gebeurt er met de Kerk als ze al te voortvarend ingaat op de lokroep van de staat? Dr. Cyril Hovorun, orthodox theoloog en directeur van het Huffington Oecumenisch Instituut aan de Loyola Maramount University in Los Angeles (VS) analyseert in zijn boek *Political Orthodoxies, The Unorthodoxies of the Church Coerced* op een indringende manier de gevaren en risico's die secularisme, civiele religie en politieke religie voor de Orthodoxe Kerk betekenen.

In de periode van de communistische heerschappij over Oost- en Midden-Europa (1917-1989) was het met de vrijheid van godsdienst slecht gesteld. De communistische overheden hebben allerlei middelen en strategieën aangewend om godsdienst uit het openbare leven en levensovertuiging te verdrijven. Religie werd getolereerd in het privéleven, maar wie vooruit wilde komen, kon zijn/haar religieuze overtuiging beter voor zich houden. Hoewel grote delen van de bevolkingen van Oost- en Midden-Europa in de 20^e eeuw geseculariseerd zijn, konden de katholieke en orthodoxe kerken zich toch redelijk staande houden. Hun morele gezag en de waarde en betekenis van de kerken als dragers van cultuur en nationale identiteit speelden daarin een belangrijke rol.

In de nieuwe politieke constellaties die na de val van het communisme in Oost- en Midden-Europa ontstonden, zijn de kerken belangrijk. Na decennia van repressie en marginalisering leek het moment aangebroken om hun morele gezag en gewicht voor cultuur en nationale identiteit tot gelding te brengen. In verschillende landen van Oost- en Midden-Europa leidde dat tot een abrupte omslag in de verhoudingen tussen kerk en staat. Dit had consequenties voor de berichtgeving over godsdienst in de media. Godsdienst was niet langer verdacht en verwerpelijk, maar interessant en positief. Van de ene

op de andere dag keerden velen naar hun kerk terug. De één uit overtuiging, de ander uit opportunisme.

1. Secularisme, civiele religie, politieke religie

Over de kerken ten tijde van het communisme en in de periode daarna wordt vaak omzichtig geschreven. Uit respect voor hun moeilijke positie in de periode van de transitie of uit oecumenische overwegingen om de kerkelijke relaties niet te belasten. Het boek van dr. Cyril Hovorun behoort niet tot dat genre. Onomwonden en kritisch analyseert hij verschillende vormen van politieke orthodoxieën door het prisma van drie concepten: *secularisme*, *civiele religie* en *politieke religie*. Het zijn concepten die ontwikkeld zijn door de sociale wetenschappen en die het frame aangeven waarbinnen godsdienst in een samenleving kan functioneren. Hovorun, theoloog en priester in de Orthodoxe Kerk, licht deze concepten in een inleidend hoofdstuk toe en past ze toe op de ontwikkelingen in de verhouding tussen staat, samenleving en kerk in Griekenland, Roemenië en Rusland. Zijn stelling is dat de orthodoxie in deze landen steeds meer het karakter kreeg van een politieke religie. Zowel het concept van de civiele religie als de politieke religie doen de orthodoxie geweld aan, het zijn 'onorthodoxe orthodoxieën', maar in het concept van de politieke religie wordt de godsdienst meer tot een instrument van de politieke macht. Dat is de spiegel die Hovorun de lokale orthodoxe kerken voorhoudt.

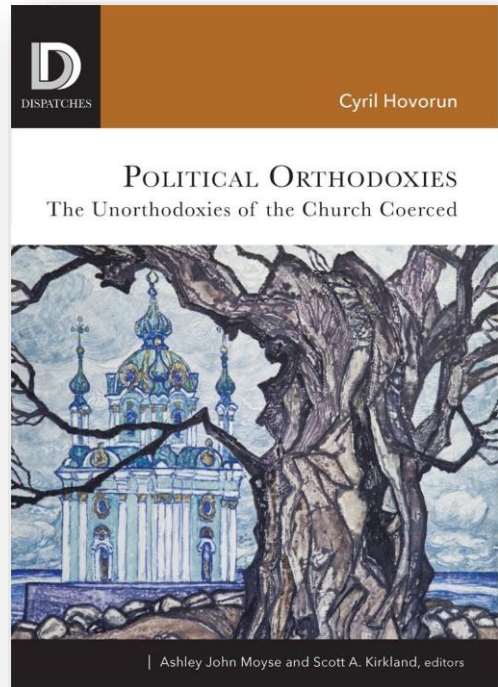
2. Antisemitisme en nationalisme

Maar Hovorun beperkt zich niet tot een beschrijving van de politieke rol van de lokale orthodoxe kerken in Griekenland, Roemenië en Rusland. Hij gaat ook in op de opvattingen die binnen de Orthodoxie leven. Hij doet dat aan de hand van drie labels: antimodernisme, monarchisme en conservatisme die hij van vele voorbeelden uit de drie genoemde landen voorziet. Zo kent de Russische orthodoxie vanaf de 19^e eeuw een sterke anti-modernistische en anti-westerse stroming die gevoed door ressentiment de afgelopen decennia weer in opkomst is, en bestaat er in de orthodoxie nog steeds een verlangen naar het herstel van de monarchie. Aan deze analyse voegt Hovorun nog twee zeer zorgelijke casestudies

toe: antisemitisme en nationalisme. Voor beide thema's geldt dat een kritisch en zelfkritisch onderzoek binnen de wereld van de orthodoxie nog nauwelijks heeft plaatsgevonden. Hovorun doet daartoe een moedige poging.

In *Political Orthodoxies* laat Hovorun zien dat de orthodoxie in Europa meegenomen dreigt te worden in ideologieën en strategieën die haar wezensvreemd zijn. Het boek is een *wake-up call* voor de orthodoxie in Europa die om Kerk te zijn, beter op afstand kan blijven van de politieke macht.

Cyril Hovorun, *Political Orthodoxies, The Unorthodoxies of the Church Coerced*, Fortress Press 2018, 210 pp., ISBN 978-1-5064-3160-4, prijs € 15,99 (paperback), € 12,99 (E-book)



Personalia

Mgr. dr. Antoine Audo sj is bisschop van Aleppo voor de Chaldeeus-katholieke Kerk en voormalig voorzitter van Caritas Syrië.



Mor Polycarpus Augin Aydin PhD is patriarchaal vicaris en metropoliet voor het Syrisch-orthodoxe aartsbisdom van Nederland.



Drs. Paul Baars is historicus, hoofdredacteur van het tijdschrift Pokrof en secretaris van de stichting Byzantijnse Kapel in Nijmegen.



Drs Rasit Bal was voorzitter van het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO), dat de belangen van moslims bij de Nederlandse overheid en politiek behartigt. Hij was tot voor kort ook docent en coördinator van de imam-opleiding van Inholland. Hij is promovendus aan de universiteit van Amsterdam.



Prof. dr. Alfons Brüning is universitair docent aan het Instituut voor Oosters Christendom en bijzonder hoogleraar Orthodoxie en Vredesopbouw in Europa aan de VU en PThU.



Drs Geert van Dartel is directeur-secretaris van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.



Prof. dr. Cyril Hovorun is archimandriet in de Orthodoxe Kerk, Acting Director van het Huffington Ecumenical Institute en professor aan de Loyola Marymount University in Los Angeles.



Yosé Höhne Sparborth is lid van de Basisbeweging en van daaruit lid van de Raad van Kerken in Nederland. Ze bezoekt regelmatig Noord-Irak en is daar actief binnen projecten onder auspiciën van bisschop Thomas Mirkis, Chaldeeus aartsbisdom van Kirkuk-Sulaymaniyah.



Pater Jens Petzold is als monnik verbonden aan het Mar Musa klooster Mariam Aladhra te Sulaymaniyah in het Chaldeeuwse bisdom Kirkuk-Sulaymaniyah.



Prof. dr. Marcel Poorthuis is hoogleraar interreligieuze dialoog aan de Tilburg School of Catholic Theology. Hij is lid van de Katholieke Raad voor het Jodendom en bestuurslid van het fonds ParDeS: Joodse wijsheid in de hedendaagse wereld. Hij studeerde lange tijd bij rabbijn Yehuda Aschkenasy en verdiept zich sinds een jaar of tien ook in de islam, beide tevens als bron voor christelijk-theologische reflectie.



Colofon

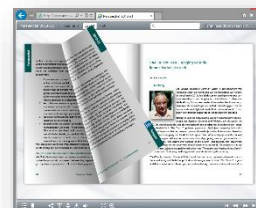
Perspectief is het Digitale Oecumenisch Theologische Tijdschrift (DOTT) van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.



Perspectief wordt gekenmerkt door een drievoudige doelstelling:

- Reflectie** Perspectief biedt een platform van theologische reflectie op de vragen die in de oecumenische beweging leven. Ze biedt daartoe bijdragen van experts uit verschillende denominaties.
- Ruimte** Perspectief wil de ruimte zoeken en tonen waarin het oecumenisch gesprek vruchtbaar wordt. Het beoogt daarmee nieuwe perspectieven voor de toekomst van de oecumenische beweging te ontsluiten.
- Jongeren** Perspectief biedt jonge oecumenici de mogelijkheid te reflecteren op opgedane oecumenische ervaring en deze te laten weerklinken binnen de oecumenische beweging.

Perspectief verschijnt viermaal per jaar, en is gratis als digitaal tijdschrift te bekijken op de website van de Katholieke Vereniging voor oecumene, of als PDF te downloaden. De eindredactie en de vormgeving worden verzorgd door het bureau van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.



- Nieuwsbrief** Indien u op de hoogte gehouden wilt worden van de activiteiten van Perspectief kunt u zich voor de nieuwsbrief [hier aanmelden](#).
- Steunen** U kunt ons steunen door lid of donateur van onze vereniging te worden, of door een eenmalige bijdrage, zie hiervoor onze [website](#). De Katholieke Vereniging voor Oecumene is ANBI goedgekeurd.
- Redactie** drs. Geert van Dartel, prof. dr. Fred van Iersel, dr. Karim Schelkens, prof. dr. Peter-Ben Smit, drs. Leo van Leijssen, drs. Fokke Wouda, perspectief@oecumene.nl.

Meld mij aan voor de Nieuwsbrief van Perspectief

Perspectief is een uitgave van de
Katholieke Vereniging voor Oecumene
www.oecumene.nl

